

ПРИМЕРИ ХИЉАДУГОДИШЊЕ КУЛТУРЕ ХРВАТА

III КЊИГА

ПОДВИЗИ ХРВАТА У XIX ВЕКУ
(ХИЉАДУОСАМСТОЧЕТРДЕСЕТОСМА)

Сабрао и превео
Д-Р. ЛАЗО М. КОСТИЋ
ред. професор Универзитета

Издање
СРПСКЕ НАРОДНЕ ОДБРАНЕ У КАНАДИ

ХАМИЛТОН
1956.

**Прештампавање и превођење
само по дозволи преводиоца.**

Штампарија “Канадског Србобрана”

ПРЕДГОВОР

Ја сам прикупио и отштампао две књижице Примера хрватске хиљадугодишње културе. Приказао сам, кроз уста страних, објективних писаца, њихове мародерске и разбојничке подвиге у XVII и XVIII веку. На томе сам мислио да станем. Веровао сам да ће то бити довољно да Хрвате уразуми: да не истичу премного своју културу и, нарочито (то је мој главни циљ), да не чине онако неукусна и фалсификаторска упоређења између хрватске културе и витештва с једне стране и српске некултуре и подлаштва с друге стране.

Али, ја сам се преварио. Хрвати су остали какви су, они пате од *moral insanity*, од *morbus ethnicus*, од надувености. Они уопште не виде ствари какве су, већ какве њима конвенирају, виде фата моргану. Штогод код некога лепо осмотре, они га прогласе хрватским, штогод су ружно учинили они пребаце другима, специјално Србима. Клеветање Срба, то је главни задатак њихове емиграције, најважнији национални пензум. Они не могу никако опростити Србима што се један део ослободио њихових кама и пећина и остао на животу. Нису у потпуности испунили своје националне тежње у годинама 1941—45, па не могу доћи себи. Пошто сад не могу Србе физички да убијају, то покушавају да их морално дотуку.

Свим могућим средствима се служе, и јавним и тајним, и дозвољеним и недозвољеним. У исто време ангажују против Срба и римски Ватикан и енглеске масонске ложе. На све стране клевећу и лажно денунцирају Србе.

Ја не читам њихову штампу, која је пуна таквих састава, која се нишшег другог и не састоји него из напада на Србе. Понеки српски листови пренесу каткад неки став из њихове штампе, и тако дознам шта пишу. Овога пута, мени су поједини српски емигранти с оне стране Океана (из Новог света) послали директно поједине хрватске публикације, с молбом да их не оставим без одговора.

Уверавам их да то нећу учинити. Док будем жив, нећу Хрватима остати дужан. На сваки њихов напад одговориху бар равном мером. Само што ћу уместо њихових произвољних и лажних твђења одговарати документима, фактима. Али не бранити Србе, јер сам нагласио више пута да се не сме дозволити да нас Хрвати баце у дефанзиву. На сваки напад протунапад, као што сам то чинио досад.

Зато продужујем са истраживањем и пружањем српској јавности (засад само српској) даљих примера хрватске “тисућлетне културе”. Овога пута ћу се задржати на XIX веку, тј. на подвизима Хрвата у том веку. Али с тим није нииздалека описивање њихових подвига завршено. Ако се не ућуте, доћи ће још гори и страшнији векови.

Непосредан повод за ову, трећу књижицу дала ми је једна памфлетска публикација Влаха А. Раића, под насловом “Хрватска и Србија”. Књигу су ми послали моји црногорски земљаци из Аргентине (скупљени у друштву “Његош”), на чему им захваљујем. Писац ми је непознат, али он каже за себе да је новинар, родом из Сплита, дугогодишњи уредник “Обзора”. А начин писања је не само памфлетски, него и игнорантски (што ћу на другом месту доказати), и факински.

Овом приликом је главно истакнути да Влахо Раић свуда истиче “миленијску Хрватску”, којој чак и књигу посвећује. То је његова ствар, одраз хрватске мегаломаније, којој не бих приговорио. Али за Србе конзенквентно каже и то на више места, да су производ фанарско—турске реторте. На стр. 21 дословно каже: “И, ево, ова и оваква Хрватска, миленијска државноправна и културна стварност, чест хеленско—римске културе, повезана стољећима са духом и мишљу Запада нашла се по први пут подређена Србији, духовном изданку петстогодишње фанарско—турске реторте. Колике ли жалости и колика ли јада и са гледишта опће, европске културе!... А тај изданац, видевши да Хрватска високо стрши морално, културно и духом над Србијом, латио се свих приступачних му средстава, да би бољег и вриједнијег од себе спутао, сатро...” Итд.

Стр. 97: “Пустахиски режим Београда”... “Није такође хрватска кривња да је након пустоши другог свјетског рата завладао тисућлетном хрватском земљом сурови чобански елеменат...” 107: “Знао је Анте Старчевић за што је становити сој људи назвао славосрпском пасмином. Има у њихову комплексу дубоких, мрачних понора, које не може разумјети онај, који не позна њихову прошлост и не живи у додиру са тим слојем људи”.

На стр. 239 назива Србе “куцовлашким комплексом”, а на страни 37 говори о “укорјењеној подмуклости потомака славосрпске пасмине”...

Стр. 38: Штросмајер није “био ушао у срж фанарско—балканске реторте.”

Стр. 232: “Србија, културно заосгала читава стољећа за Хрватском и Словенијом, а морално недорасла за водећу улогу”.

Стр. 312: “...разбијена је етничка цјеловитост Хрватске и на опустјела огњишта домородаца Турчин је довео бал-

кански нанос”.

Стр. 144: “. . . .кад је балкански налет угрозио темеље хрватске тисућљетне народне самобитности”. . . .

На стр. 123: “Но хрватски народ није српски, те што јаче власт притишће, то је отпор јачи”. . . .

129: “Нема пак ниједног примјера у борби за народно ослобођење и државну самосталност, који би се могао мјерити са жртвама и напорима које је дало хрватско сељаштво у раздобљу од 1918 до наших дана”. (Они који нису убеђени у хрватску мегаломанију, добро би било да више пута прочитају овај став).

Стр. 21: “Уз све ове невоље и јаде долази и суставно де-хуманизирање хрватског човјека. Груб, у својој језгри акултуран елеменат (тобоже “водећи” у Југославији, српски), углавном сточарски, вођен од примитиваца и полуинтелектуалаца, страшно је притиснуо хрватски народ, па помоћу сурове силе и лажљиве пропаганде настоји у њему уништити све што је племенито и што је током стољећа примио у додиру са културом запада, те га духовно деградирати на разину балканског чобанина”. . . .

Стр. 311: “Један од најстаријих еуропских народа, који је већ у деветом стољећу имао своју државу и владаре своје крви, народ са великом снагом културна стварања и културне асимилације, **народ јуначки и у својој сржи племенит. . . .** **То су све Хрвати!!!!**

Следећа страна: “Једино је Хрватска била способна да прими и кроз своју народну реторту асимилира изражава трију великих култура: средњоевропске, медитеранске и исламско—арапске”. . . .

У своје две доцније књиге Влахо Раић хвали се како је његова прва књига примљена од хрватске јавности. Наводи и неколико писама првих људи хрватске емиграције. Њему се и замера много шта, али нико, ама баш нико из хрватске емиграције, није му замерио што се тако подлачки изражава о Србима. У томе ваљда сви су Хрвати солидарни.

Затим су ми послали пријатељи из Америке неколико бројева листа “Даница” за децембар 1954. Баш у броју од 1 децембра (просинца) пише неки Д-р. Мате Фрковић (попел—опел) једну велику “студију” (у ствари памфлет) под насловом “Узроци и рјешење хрватско—српског сукоба”, где се о Србима изражава као сви његови сународници. Да пренесемо само два става где говори о историји и то истим словима као у листу:

“Ако узмемо само ове споменуте повијесне моменте, онда видимо, да између Хрвата и Срба постоје огромне разлике и у карактеру и у одразу кршћанства на обликовање њихова народног менталитета. . . .

. . . .СРБИН РОБУЈЕ, А ХРВАТ СЕ БОРИ И ПРОЛИЈЕВА ПОТОКЕ КРВИ СВОЈИХ НАЈБОЉИХ СИНОВА. Сва хр-

ватска повијест тога доба пуна је дивних дијела отпора и јуначких подвига, у којима је заблистао лик не борца и јунака у обичном смислу ријечи, него борца и јунака за слободу и одбрану своје домовине”.

У том свом истом напису овај велики хрватски родољуб наводи и неке ставове из Посланице хрватских бискупа из 1945, у којој стоји: “Мирољубивост је темељна ознака душе хрватског народа”... И то је писано непосредно после онако страшних и незапамћених усташко—хрватских злочина над голоруким Србима. И то говори католички епископат *in globo!* У тој истој посланици је Хрватски епископат пребацивао на Србе кривицу за све покоље и сва безакоња у криминалној “Независној држави Хрватској”. Посланица је пре штампана у “*Magnum Crimen*” проф. Виктора Новака.

И стотине, и хиљаде оваквих мисли могло би се наћи у хрватској емигрантској штампи. Не само у новинама већ и у званичним публикацијама, чак и на страним језицима. Рекорд посе некакви Остовићи, Радице итсл.

Међутим, нека не мисле читаоци да је то случај само са Хрватима у емиграцији. У земљи је исто тако ако не и горе. Тамо је прокламовано начело “братство—јединство” у корист српских злотвора, да се они заштићују од приговора за своја недела. У првом реду Хрвати, а затим Маџари, Бугари итд. Што се Срба тиче, њихова част је стављена ван закона. Свак их може некажњиво нападати. Не само то: сматра се као доказ правоверности, нарочите оданости режиму, ако се Срби што више пањкају и све њихове светиње излажу руглу. И тамо се утркују ко ће више српство да осрамоти: Броз, Ђилас, Пијаде, Колишевић итд.

Па ипак је рекорд однео највећи хрватски књижевник и највише прослављена културна личност савремене Југославије, Мирослав Крлежа, познати предратни србождер. Он, који располаже милијардама народног новца за разне анти—српске публикације, прештампанао је у загребачком часопису “Република” неке своје стварнице из ранијег доба (да би остале што дуже у важности). Између осталог и неке “Сцене” из године 1919. Очајан што је Аустрија поражена, и то баш поражена од Срба, он бележи м. ос. и ово:

“Беч гладује, Аустрије нема, руља је завладала свијетом, рат су добили ови балкански цигани. Каква ли срамота”.

Даље: “Дер Шварце Георг игра данас на међународној рулети и добио главни згодитак. Београдској господи иде карта, тко би могао да повјерује? Греј, Лојд Џорџ, Поенкаре, Клемансо, Билсон, све су то београдски асови. А тко је нас побједио? Ови ушљиви балкански цигани који читава дане жваћу лук и пљуцкају по апсанама, ова неписмена багра за вјешала, тој данас Европа вјерује и дала јој је у руке некакве барјаке”....

Немогуће је овде анализирати све ове огавности. Али

морам указати на један став: Крлежа, левичар, "напредан" итд., плаче што је "руља завладала свијетом". Није ли то доказ да би он остао итекако "реакционар" да је победила Аустрија? — Морам још упозорити читаоце да "дер шварце Георг" значи Карађорђе, Србин уопште.

Ето, тако нас Хрвати чaste. То ради и д-р. Јосип Смодлака, то ради лист "Вјесник у сриједу" заобилазно итд.

Сваки народ има не само право већ и дужност да се брани од моралних насртаја једнако као и од физичких, да брани своју част једнако као своју територију или своје људство. Ако то правило вреди за појединца, још сто пута више вреди за национални колектив. А наш српски појединац, нарочито динарски, реагује невероватно жестоко ако му неко удари на част, ако покуша да га омаловажи и осрамоти пред светом. Убиство клеветника, то је нпр. у Црној Гори најчешћа казна.

Ми Срби, међутим, прелазимо преко свакидашњих увреда и клевета са хрватске стране као преко нечег нормалног. У праву вреди начело: *Qui tacet, consentire videtur*, "ко ћути као да се слаже с тим".

Злочин је то према Српском народу прелазити преко сталних хрватских клевета. Врло је комотно и јефтино гледиште: "Нека лају, истина ће изаћи на видело". То је само донекле тачно. Има и једна друга пословица, опет латинска што молим читаоце да ми опросте, која гласи: *Audacter calumniare, semper aliquid haeret*. То значи: Клеветај само смело, нешто ће увек да се прилепи, тј. нешто ће од клевете остати, неће се човек моћи сав опрати мада је чиста клевета у питању.

Исто је тако погрешно гледиште да ћемо се ми прати онда кад будемо слободни, засад, пак, да се за друга средства морамо спремити. Ако ми дуго чекамо, Хрвати ће створити, а већ су делимично и створили једну такву атмосферу мржње и ниподаштавања око нас, тако су нас рђаво странцима претставили, да прети опасност да изгубимо сав наш славни међународни капитал и сав ореол славе који нас је досад пратио.

Ми морамо апсолутно предузети сличне мере или да ућуткамо те зликовце или да их разголитимо. При томе један чисто дефанзиван став је неефикасан. Ми се бранимо а они нападају даље и смеју се. Износе увек нове лажи. Да се разумемо: Ја нисам против одбране уопште, али она сама није довољна. И овде, као у свакој полемици (*poletos*, на грчком значи "рат"), и овде важи Наполеоново начело да је напад најбоља одбрана.

Из тих разлога ја сам се решио да потражим што је о Хрватима забележила историја, о њима који се тако са својом историјом поносе и који се сматрају "историским народом", па да им то изнесем пред очи: да се умире, да дођу

себи, да увиде да горих од њих нема, нека се не хваде, нека ћуте. Онда ћемо их и ми оставити на миру.

То је једини разлог ових публикација. Зато су оне дате само на српском језику, који су Хрвати усвојили као свој и који сасвим разумеју. Ништа досад нисам против Хрвата изнео на неком страном језику и нисам дао одобрење да други износе моје резултате истраживања. А они, међутим, стално пишу књиге и брошуре на страним језицима против нас. Добро би било да се ту умире. Иначе ћемо све рво што смо издали на српском издати и у оригиналу језика из кога је преузето, евентуално и у енглеском преводу. Доста је ваљда што су нас убијали, нека сад ћуте.

Пошто се ради о актима одбране Српског народа, нормално би било да Српски народ заузме свој став и он наређује акте одмазде. Нажалост, Српски народ у Отаџбини је поробљен и не може доћи до речи, а у иностранству није сложан. А рекох да многи сматрају да то није хитан посао. Зато сам га преузео сам, јер и Хрвати појединачно нападају кад гађају цео Српски народ. То чине појединци а народ само стоји иза њих.

Ја радим у име Српског народа и ако не знам да ли он моје акте одобрава. Вероватно би бољи били резултати кад би неколико њих овај посао обављали, а ауторитет саме радње био би већи кад би она била извршавана по изречној легитимацији претставника Српског народа.

Ја немам ту легитимацију, и радим сам, као што сам већ више пута нагласио. Сматрам да овим најбоље служим своме народу. Кад бих знао да бих на други начин могао боље да служим, ја бих служио на тај начин.

Ја сам пришао проучавању хрватске прошлости јер сам се у чуду чудио како су Хрвати могли да начине оне злочине према Србима у XX веку. Ако их никад раније нису чинили, требало је претпоставити и српску кривицу, бар у извесном обиму. На моје запрепашћење констатовао сам да су Хрвати били такви увек откад их историја спомиње и да је сва њихова "култура" саздана на лажи и обмани. Тиме се потврђује оно што смо ми Срби и досад знали, а што странци нажалост неће да верују: да су Срби невинне жртве колективне психозе и националног карактера Хрвата. **Quod erat demonstrandum:** то је за мене била српска, патриотска дужност.

Систем рада је једнак у овој књизи као и у ранијима. Мојих личних мишљења нема ту никако, а једва бих уопште дао иједну реч своју да није местимице било нужно повезати текстове отргнуте из њиховог природног лежишта и објаснити понеки став који није на први мах разумљив баш зато што је отргнут из свог првобитног положаја. Иначе, као и другде, и овде пуштам странце да говоре. Тачно преводим што су они казали. А читаоци ће видети како они говоре јасно и недвосмислено. Од хрватске културе, тисућлетне

културе, неће остати најзад ништа.

Требало је унети само кратке ставове, јер иначе краја не би било овом послу.

За обраду оваквих дела потребно је много времена. Треба потражити, пронаћи и прелистати стотине књига, треба десетак брижљиво прочитати, да би се нашле једна или две реченице које се могу у књигу узети. За ову малу књижицу употребљена је скоро година дана интензивног рада.

И ову збирку сам радио сам, без ичијег савета, без ичије моралне или материјалне помоћи, као све моје досадашње радове. Па сам исто тако цео материјал дао без и најмање накнаде трошкова, да о хонорару не говорим. Поступио сам једнако као и у свим другим својим досадашњим делима.

Али је проблем био наћи издавача, проблем често далеко тежи — мислим у емиграцији — него написати дело. Понекад треба за то више времена утрошити и више напора, више чак и новаца, него купећи материјал и обрађујући га.

Овом приликом сам био срећан да се намерим на дивног српског патриоту, нашег дичног Херцеговца, госп. Милутина Бајчетића, претседника СНО у Канади, који је пристао да ово дело изда СНО, као што је то учинио и са неким осталим мојим делима. Ја му се од свег срца благодарим. А благодарим исто тако и моме имењаку и млађем колеги из Карловачке гимназије г. Лази Стојшићу, уреднику Канадског Србобрана, који се примио тешког посла кориговања, надгледања око штампе и растурања дела. И њему срдачна хвала!

Прве су две књиге исте збирке, изашле старањем СНО у Америци, примљене врло повољно од српског света. Није било много приказа, али сам ја добио низ веома ласкавих и соколећих писама. Није било дисонанце са српске стране у том погледу. Има један једини изузетак, али ни он није са праве српске стране. Неки самозвани, дивљи “новинар”, који себе сматра Црногорцем, а кога се сви честити Црногорци одричу, неки Никола Томић, како се потписује, напао је сав мој рад најординарнијим клеветама, па чак и моје “Примере хрватске хиљадугодишње културе”. “Више га боле покољи које су Хрвати у XVII и XVIII вијеку извршили над Нијемцима него они које су у наше дане извршили над Србима. Стога је највећи дио свога рада посветио тој њемачкој трагедији”. Тако он пише о мени.

После дугог истраживања, ја сам напоследку утврдио да је овај клеветник обичан хрватски агенат, којему слава Секуле Дрљевића не да мира, па иде његовим траговима. Тако да ни његови напади не чине изузетак, они не долазе са српске стране, чак ни “црногорске”, већ опет хрватске. Утолико ми чине част.

Видовдан 1955.

Л. М. Костић.

ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ

I. Кад је 1848, или просто гласовите Чстрдесетосме, букнула свуда у Европи национална и социјална револуција, реакција се послужила разним начинима да је сузбије. У Централној Европи један начин био је доминантан и најефикаснији: послати Хрвате да револуцију сузбијају. Ниједан други народ се није показао тако вољан и тако способан да револуцију угушује. Требало је поступати без обзира: убијати све на шта се стигне, ништити и таманити све што наиђе. То су само Хрвати били у стању. С друге стране, постојала је опасност да се војска не прикључи револуционарима, као што се догађало у Француској, Немачкој итд. И ту су Хрвати били најбоља гаранција да на то неће ни помислити.

Зато је Хрватима додељена главна улога “пандура реакције” и њених целата, како је то већ примећено. Тај мали народ био је кадар да на неколико страна пошаље пандуре да сузбијају револуцију. Он је то чинио у Италији, у Маџарској, у Аустрији. И свуда је успео, захваљујући најнескрупулоснијим мерама које је предузимао. Оно што ниједна друга народност и ниједна друга војска у Аустрији није хтела да чини, то су чинили Хрвати. На злодела и безакоња они су увек били готови. Уосталом, то су наследили од својих предака.

II. Ми немамо разлога да даље о томе говоримо, књига ће сама говорити. И овде се ради, као у претходним књигама, о пружању грађе, коју после могу публицисти, историчари и социјолози да искористе на разне начине. Већ и због тога у самој публикацији треба да се избегавају коментари гдегод је то могуће.

Ова књига ће приказати у два дела подвиге Хрвата у 1848: обашка њихове подвиге у Италији, обашка у Аустрији и Маџарској. То су сасвим друге формације биле, између једног и другог ратишта није било војно—органске везе. Напротив, поход кроз Маџарску и на Беч вршен је од истих трупа и под истом командом. То је једна продужена војна операција, и зато се она мора заједно приказати.

Принципе рада и сакупљања материјала у свим издањима ових дела задржали смо исте као што је већ речено. Једино је распоред материјала мењан према специјалним приликама сваког приказаног периода и могућностима које пружа прикупљени материјал. Бацање података без икаквог реда,

онако како је нпр. пронађен, отежао би употребу рада. И код оваквих послова мора се одржати извесна архитектура дела. У првој књизи смо употребили били поделу према врсти и старости података. Тамо су подаци изношени заиста пуна три века, па се могло тако поступати. У другој књизи смо усвојили хронолошки принцип ратова који су један друге следовали, а који су ипак били прилично повезани. Овде смо као најзгоднију нашли поделу по географско—хронолошком критеријуму. Тек читаоцу мора да се олакша употреба књиге.

У оба дела сузбијања устанака, две вароши су играле и у војничком погледу и у погледу престижа највећу улогу: у Италији Милано, у Аустрији Беч. О борбама у тим градовима подаци су најобилнији, леонини. Догађаји у та два места били су предмет нарочитог интересовања целог света, тако да о њима има и највише података. Па и у војничком погледу, или бар револуционарном, устаничком, те вароши су дале највећи отпор и показале највеће успехе. Зато се о борбама у њима говори највише.

III. Под називом Хрвата разумеју се најчешће заиста етнички чисти хрватски контигенти. Срби су били заузети борбом на другој страни (у Војводини, коју су стварали). У Италији их је било донекле, али их нико не напада. Изгледа да су се тамо људски понашали. Тамо се на неколико места спомињу Илирци. То су махом Словенци, који се некад прецизирају као Штајерци, Корушани, Крањци. — Што се Граничара тиче, позваћу се на речи једног пруског путописца, Франца Маурера, који у својој књизи о посети Босни и Граници (1) овако каже у једној примедби: "Граничар, не сме он да се побрка са хрватско—славонским добровољцима из 1848, граничар не краде и не сме да пљачка, на маршу њему новац није потребан". . . .

Да ће Хрвати покушати и овде да кривицу пребаце на друге, о томе не може бити сумње. Као што туђу славу присвајају себи, тако и своје кривице пребацују на друге. То су чинили и са злочинима у 30—годишњем рату, а камоли неће са овим новијим. Све ће они на Србе бацити, мада је у Јелачићевој војсци једва уопште било Срба. У Италији их је било нешто, као што је речено, али је највећи део Срба чувао границу према Турској и већ по свом такоређи "уставу", како би се данас рекло, није смео да напушта границу у већем опсегу.

Да граничари из Италије нису позивани да се придруже Јелачићевој војсци, изречно наглашава хрватски публициста Милан Марјановић у својој књизи "Савремена Хрватска" (81)

Тамо стоји на страни 93: "Јелачић није позвао кући граничаре из Италије, и зато му је Радецки послао двеста хиљада форинти и 7000 пушака".

А један други хрватски публициста из прве половине

прошлог века, из доба које описујемо, Имбро Ткалац, бун се уопште што се Хрвати деле на разна племена и разне де-
номинације: све је то згољни Хрват. Он изречно каже у
својим Мемоарима (82): “Када у земљописним и у повјесним
дјелима Хрватску приказују као земљу, коју наставају полу-
дивљи Пандури, Хајдуци, Сержани, Морлаци, Ускоци, При-
морци, Шокци, Раци, Унијати итд., онда многи не знају, да
би то исто било, као када би се рекло да у крајини Бранден-
бург живи мноштво различних народа, то су Потсдамерци,
Шарлотенбуржани, Телтоверци, Шенбержани, Лихтерфелде-
ци итд. . . .”

ПРВИ ДЕО

**ПОДВИЗИ ХРВАТА
У СЕВЕРНОЈ ИТАЛИЈИ**

1. ПЕТ ДАНА У МИЛАНУ

1.

Као “Пет дана у Милану”, или “Пет славних дана у Милану” итсл. означају Италијанци петодневну борбу која се тамо водила средином марта 1848 између миланских патриота, револуционара, устаника итд. (како их кад крсте) и аустриске војске под командом већ раније прослављеног веома старог маршала Радецког.

Тих пет дана су у ствари 18, 19, 20, 21 и 22 марта. Народ се дигао спонтано на устанак и успело му је да “избаци” аустриску посаду из града. (Ова опет износи да се повукла сама да би спречила крв). Аустриска војска је била састављена од најразнороднијих елемената: Немаца, Италијана, Чеха, Маџара, Словенаца, Хрвата итд. Хрвата је било сразмерно мало, свакако мање од 10%. А италијански извори скоро само о њима говоре. Ми нећемо прејудицирати изворима, читаоци ће већ наћи све што им треба из текстова који следеју.

Мора се само рећи ово: Аустријанци су се, истина, повукли из Милана 22 марта. Али слобода Милана била је кратког века. Радецки се заиста повратио после четири и по месеца, понова заузео Милано и остале одметнуте делове Италије, које је ова дефинитивно присајединила тек 1859 и 1866.

Милано је претстављао за Италијане најсклатантнију победу, очи целог света биле су према њему уперене, тамошњи устанак значио је фанал за општи устанак у аустриском делу Италије. Зато су том догађају посвећени толики прикази. Италијани и данас сматрају те догађаје у Милану, тих “Пет дана” као једну од најлепших слика своје историје. Зато се и дан-дањи појављују публикације о тим догађајима и увек изнова освежава улога коју су Хрвати ту одиграли.

Да ли има у овим приказима уобичајеног италијанског самохвалисања и увеличавања тешко је рећи. Али једно остаје сигурно: Они могу да надувају своје јунаштво, али немају разлога да надувају недела непријатеља. Ако би баш то и чинили, нема никаквог разлога да сву кривицу бацају на Хрвате. Доста би било да то пребацују аустриској војсци као таквој. Кад већ Хрвате свуда изузимају и истичу, сигурно има зато објективних основа, које се не могу пренебрегавати. Уосталом нека говорѐ извори!

2.

Нарочито опширно се приказују “Пет дана у Милану” у књизи “Трогодишњи архив италијанских прилика” итд., који је отштампан у Каполаго у Швајцарској (Тесин, Језеро Луганско), непосредно после тих догађаја, 1851 године. Серија прва, свеска II, односи се на ових пет дана, и одатле ће се навести подвизи Хрвата. Писац цитира потанко изворе из којих је сваки поједини податак узео. Ми то нећемо понављати сем у изузетним случајевима где изгледа нарочито важно дознати праизвор. Иначе, аутентичност једних и других података је једнака и беспрекорна. Кога интересују праизвори, даје му се прилика да их из те књиге дозна. — Доле цитиране стране односе се, дакле, на ту свеску, а датуми који се одмах после страна наводе на дане марта 1848. (Први извештаји потичу од једног лекара који описује личне доживљаје). (Књига наведена у литератури под 5).

Стр. 37; 18-III: “...Према вечерју, једна патрола Хрвата вођаше у кастио једног младог Миланца. Али, како се овај опираше сили чак са песницама, тако ове дивље звери задавише несрећника и обесише га о једном фењеру који се налазио на тргу, сам за себе. Генерали и официри аустриски, место да казне убице као што је то ред у свакој војсци која до части држи, смејаху се и сокољаху трупе да чине слична варварства”.

Стр. 45; 18-III: “У бесу уђе једна трупа да запоседне двориште. Било их је око 2000 Чеха и Хрвата. Имали су дивљи изглед, пуцаху према прозорима и у ваздух, у салама уништише намештај. Улазе које би нашли затворене разбијаху са секиром пустошија. Неки су тукли ненаоружана лица, други им са леђа цепаху чак и хаљине. Други, још дивљији, попеше се на кров и нашавши ту неке дечаке строглавише их на улицу. Крв грађана је текла од стране једне солдатеске помахнитале од беса док се њој самој не показиваше никакав отпор. Ми који смо били присутни овим страшним сценама, не можемо да на њих мислимо без једне навале бола и срџбе. Теран из собе у собу, највећи део наших људи био се склонио у одајама краљевског изасланика (Белоти, Л. М. К.), али и тамо уђоше и немилосрдно их опљачкаше. Да обузда ове недисциплиниране гомиле није било у стању присуство једног мајора хрватских Оточана, човека који је давао мање животињски утисак него други и који је настојао да умири оне најдивљије. Није ту помогло ни присуство истог изасланика (Белотија, Л. М. К.), ни његове жене окружене дечицом, од које је једно висило о врату. — Неколико нас је пребивало у сали савета претвореној у амбуланту. И ја сам ту био — као лекар — са још једним (лекаром, Л. М. К.), очекивао сам рањенике. Помоћни парох Св. Томе, са епитрахилом и светим миром, иђаше да исповеди некога на самрти. Уз ње-

гове молитве промрмљане у стравичности смрти, која и њему прети, мешале су се псовке хрватске и чешке. Један од наших беше при издисају и у часу смрти зајаука неколико пута. Невероватно је то што ће се рећи: Самртни јецај беше грех за ове пијане војнике који га ранише бајонетом”.

(Италијане који су се ту затекли изведоше). “За време провођења имали су да претрпе увреде свих врста. . . . Хрвати, изнаказујући наш језик, викаху ‘субито пикара’ (одма ћемо вас набости, Л. М. К.). Рањеници који су слабо могли да ходају, они који су посртали. . . . ударани су с пушкама или песницама. И такав је дивљи бес владао да они војници који су били удаљени од заробљеника тако да их нису могли директно тући, бацаху на њих одострага комаде цигала и блато. Удаљенији су гурали своје другове да би ови пали на заробљенике. Уопште, пут од Бролета до Каштела био је низ злостављања и срамоћења, један нов голготски пут”.

Стр. 48: “Бролет бива војнички запоседнут. . . . У двориштима и у градским салама војници биваковаху. Не може се рећи какав приказ показиваху ови мрки борци, прљави од крви, пијани од вина и беса: рушаху и разбијаху ормаре и покућанство, и оно што се није могло собом понети бацано је у огањ. Псовке и грдње пратиле су ову сцену. Амбуланта је брижљиво стражарена. Поп је имао да страда од војника; за њих је он био претставник Пија IX. Требало је да се баци пред ноге тих бестијалних војника да их умирује. Нису ни рањеници боље третирани, страже их претресаху у свим ћошковима, отимаху им што им је дошло до рука”.

Стр. 173; 20-III: “. . . . У то баш уђе преко пута моста од Брере један одред Хрвата у једну кућу у којој је био један трговац вином. Наложиле ватру и убише неколико лица, између осталих оца и сина Бартолио, радници на попођавању (патосању) нађени су спаљени и пробуражени бајонетом, са осам или више рана. . . .”

Стр. 180, исти дан: “У ноћи, неколико Хрвата, натерани у бекство од једног одреда грађана распршаше се по вртовима Квадрона. Предвидевши тај бег, Нова и Прилони пођоше за њима, али чувши један глас који је вапијао тражећи милост, потрчаше у кућу једног баштована, ухапсише пет Хрвата који су преведени у кућу Трулцио. Пронађен је унакажен леш једне жене и унакажено на страшан начин њено троје мале деце. — Исти је одред спасио једну девојчицу у улици Самбуко, отргнувши је из руку ових чудовишта”.

Стр. 181. 20-III: “До зоре 20 марта све баштованске породице напустише своја насеља и побегоше. . . . уверени да не могу бити безбедне у сопственим домовима од стрељања, од упада, од дивљаштва Хрвата”.

Стр. 385: “У време Барбаросе нису таква варварства била почињена од непријатеља; побили су целе породице од 7—8 лица, дечаци и деца отргнута из утроба мајчаних; убија-

ли су децу од две и три године, палили су живе људе и жене”.

Стр. 414, 18—23 марта: “У кући 2189 у П (порта) Комасина, Хрвати бацише кроз прозор све који су ту становали.

Алесандро Кастиљони, становник Кварта Амфитеатар бр. 2177 рече да су око 11 сати пре подне пошла према његовој кући четири Хрвата са једним италијанским полицајцем. Први који је био опљачкан, био је газда куће Пиетро Францети, а две му слуге осташе рањене... Сутрадан, једна је жена ишла да пере рубље код јарка, где су се војници склонили. Ови покушаше да је шчепају за врат да би је удавили у јарку. Жена повика крупним гласом, надође свет и спаси је”.

“На Старом тргу, једна разбојничка банда Хрвата, са многим официрима, снази на прозорима неке становнике како их проматрају. Верујући да им је постављена заседа, упадоше у кућу, рушећи врата сскиром и ватром, убише 11 лица људи и жена, и толико њих ранише. Опљачкаше и упропасташе све”.

“У једној кући на Старом тргу у П. Комасина, пошто су застрашили становнике са три топовска пуцња, чији меци падоше у собе, уђоше пенадано унутра. И пошто се сви становници: људи, жене, старци, деца и инвалиди повукоше у једну једину собу у приземље, разбише врата и са једном пушчаном салвом више пушака нанишањених на ове несрећнике, одједном убише седам, ранише 18, а 12 одведоше као заробљенике у Кастио. И сад још не довољно засићени, у пролазу за Кастио натакоше још два на бајонете”.

(Сад се на дугачко и широко описују злодела солдатеске уопште, не спомињући народности, и мада су свакако и у тим делима партиципирали Хрвати, ми их нећемо наводити).

Стр. 417: “Један рањени Хрват упутио се био у болницу; у једном малом завежљају, који је држао узасе и љубоморно чувао, нађене су две отмене женске руке, са прстима пуним драгоцених прстенова”.

“Код капије Верћелина налази се повлашћена свилара Ђулија Фортиса (који има другу кућу у Бечу). Један сат после подне, око стотинак Хрвата, разбивши једна врата која из насипа воде у вртове а одатле у радњу, уђоше.

Први њихов поздрав била је пуцњава која уби једног бедника који се ту затекао. После наиђоше на Ернеста Фортис, газдиног сина. Овај им одма понуди сат и иглу и штогод је имао. После је затражио склониште код једног кираџије, фабриканта гипсених статуа. Али је неки уплашени слуга показао на њега прстом. Понова ухваћен, одведен је каси. Вођаху га са упереним бајонетама на леђима и викаху стално једним гутуралним гласом: гур, гур.

Стигавши до сандука (касе), и нашавши га закључана а он није имао кључ, хтели су да га убију, кад је срећа хтела да разумеју његов знак којим им је саветовао да га разбију.

Разлупавши браву, док су се они бавили да узму 22.000 лира које су биле унутра, покуша Фортис да побегне оближњим степеништем, праћен од слуге који га је био проказао као газду. Спазивши то Хрвати, припуцаше неколико пута са врха степеништа и убише слугу. А Фортис се пребаци у једну побочну собу и склони се под кревет куварев. Убојице пођоше да га траже; он дрхћући осети да се приближују. Чак два-три седоше на кревет под којим је он био и почеше да деле новац. Господу се прохтело да оду. Фортис оде у гостионицу, верујући да је ту најсигурнији, јер су већ два пута у њој били. Сакривен иза једне бачве, могао је да посматра доцно удаљивање лопова. У толико већи део Хрвата је опустошио велико здање, убијајући раднике, жене и децу.

Осамдесетогодишњи Ђулије Фортис, чим су разбојници ушли, био је го свучен. Видевши да њихово дивљаштво све више расте, бацио се потрбушке између мртваца, где остаде непомичан четири сата. Држећи га мртвим, он је спасен. Једној девојци од 13 година беше одрезан грклан а и још понској радници. Један врло несрећан отац, водећи у свакој руци по једног дечка, вероваше да ће то умилостивити ове жалосне бандите. Пуни варварства, ако не убише а оно расекоше у комаде ова два невина створења пред његовим (очевим) очима. После четири сата пустошења, повукоше се ови канибали, носећи собом позамашну пљачку новца, сребра, робе, коња и кочија. Одведоше собом лекара Бенина Лонги, и директора фабрике Енрика Туртини, а остављајући иза себе седам лица тешко рањених и петнаест лешева”.

То је саопштено према “Хроници Револуције” стр. 193. Други приказ, кратак према делцу: “22 марта”, стр. 12:

“Ништа мање брутални према материјалним добрима него према физичким лицима, вршили су, нарочито Хрвати, такве акте манитог варварства, који су се једва догађали у времена Вандала и Хуна. У кући Ђулија Фортиса, сопственика једне текстилне фабрике код капије Верћелина, једна хорда ових наказа упаде на сваки спрат, у сваку собу. Не само што су убили многе станаре и однели велике суме новца, него су опустошили магацине, порушили разбоје, поцепали и опрљали штофове, и покварили или уништили све ствари”.

Стр. 420. Писац наводи још неколико језивих случајева за које каже да их нису починили “дивљи Хрвати”, већ војници пука Рајзингер, Чеси и Немци.

Али сад настају пожари усред бела дана. Ко их је потпалио? Не зна се. Али поред једне кафане која је била изгорела нађоше мртве “многе Хрвате и једног хусара са коњем”.

Стр. 422: “Увукоше се Хрвати у једну гостионицу и спазивши газду, затражише да им да да једу. А пошто он није имао, везаше га заједно са сином и прикопчаше уз један топ, вукући их тако тамо-амо по улици. На тај начин морали су гутљајима да пију смрт. Пошто су их довели у једну другу

кућу и чувши једно детенце како плаче, дигоше га из колевке на очиглед уплашене мајке и наслонивши руке детета према зиду прибише га као да беше слепи миш или друга каква бештија, а после од једног ударца бајонета остаде мајка мртва на земљи”.

Стр. 422: “Свањивало је кад око 200 Хрвата, наваливши гладни са ових врата, разбише секирама улаз у кафану Њоки и уђоше у пуном бесу. Газде радње Леополдо и Луиђа Њоки (бременита у четвртом месецу) клекнувши на колена и скрстивши руке на грудима, мољаху ове наказе за живот. Војници не одговорише ништа, већ шчепавши разне боце и лочући прождрљиво текућину, тераху спрдињу. Два официра који се ту нађоше, одговорише: Да, да, спасити живот, али дати робу (Странци који не знају добро италијански, говоре обично у инфинитиву, Л. М. К.). А ови: Ево кључева. (Официри): Ви доћи горе, дати све, ми постати господари у Милану, ми данас или сутра запалити цела Милано, свиња италијанска.

Кад се овај уплашени брачни пар понадао, давши све што је имао, да је утолио незајажљиву глад ових дивљих зверова, тада баш официри отргоше силом жену из наручја мужа, нареде јој да клекне и упере јој бајонете на врат. Маčem прободоше мужа на очиглед жене, згазише га и раскомадаше, а онда наложише ватру.

Бацају напоље јадну Луиђу, више мртву него живу, која, лутајући према ливадама и газећи јаркове, успе да дође до железнице код Кашина Ортике, где је милостиво примљена у вагон прве класе, дата јој је могућност да се простре, и за време пута тешена је од писца ових догађаја, Бисони Пијетра из Кремоне, који чу из самих уста Луиђиних о бедном мучењу мужа”.

Стр. 423 и сл. “Наставак рукописа једног лекара-очевица, из Сабраних списа Ђулија Боси, V, бр. 17”. — Ту се у детаљима описују запажања лекарова. Ми ћемо изнети само оне ставове где се изречно спомињу Хрвати; друга се никаква народност са аустриске стране и не спомиње.

Стр. 423. Према изгледу аустриске војске било је очигледно да су изгубили самопоуздање. “Хрвати, са глупо окрутним погледом гледаху нас и пређаху нам” (реч је о заробљеним Италијанцима, револуционарима, Л. М. К.).

424: Ипак је положај ових заробљеника био бољи него њихове браће на другим местима, јер су их чували Италијани - аустриски војници. Гладни су били сви: и чувари и још више чувани. “Неки од чувара, ганути нашим положајем, предложише да оду и узму за нас хлеба у оближњем предграђу Ортолани: сакуписмо мало новца сачуваног од хрватске отимачине и дадосмо га уз провизију”.

426: Писац описује десолантну позицију заробљених устаника без обзира да ли ће устанак успети или не. Сви су

забринути: “Један је чак тврдио да разуме што Хрвати на свом језику говоре. . . . описивао је мучења којима нам прете” итд.

“Свештеник, мислећи да ће тиме своју судбину побољшати, беше сишао у приземне собе да би исповедао рањенике немачке и хрватске. Ови га дочекаше клетвама и песницама. Он је стрпљиво патио, али дође Радецки да му повећа муке. Јер видевши да је он поп, одреди га као погодног за парламентарца. Он је морао да изађе из Кастела ескортиран од Хрвата, показавши знаком њихову зловољу и стрељање становништва”.

427: “Треба знати да заробљеници из две собе. . . . остадоше 48 сати без јела, а усто, да би их што више терором унизили, вођаху их, два по два у реду, по дворишту, док су Хрвати стојали на рубовима јарака обојених свежеом крвљу”.

Стр. 435. Из списка “Милано у успоменама” итд., стр. 8. Описује друге заробљенике и говори: “Нико да им упути реч утехе и наде сем лакомих Хрвата, да би се домогли свега што би могли подврћи дивљој похоти својих другова. Они би час по долазили, нудећи несрећницима какав откинут комад сланине за злато, додајући у најмањим количинама тврд и црн хлеб, хлеб који многи мучени дивљом глађу гризаху и глођаху, али кога опет бацаху у даном моменту, тако му је укус био отрован и смрдљив”.

Стр. 435—442. Износи се извештај енглеског вицеконзула Роберта Кемпбела упућен Лорду Палмерстону о догађајима који тек што су се збили били у Милану. Извештај је врло опширан. На крају као неки резиме:

“У току дана се показало да су највећа дивљаштва почињена од Хрвата; читаве породице жена и деце нађене су у разним квартовима предграђа, убијене и унакажене од њих на најверскији начин”. То је публикувано у званичним енглеским публикацијама (6). Респективни цитат гласи енглески: “It has been discovered that the greatest cruelties have been committed by the croats; whole families of women and children in different parts of the suburbs having been found murdered and mutilated by them in the most shocking manner”.

(Српски превод горе наведен учињен је са италијанског превода).

Стр. 448—450: Ту је изнета изјава једног војника Гепертовог пука. Прича о свом доласку у Милано из Монде: “Сусрећемо патроле Чеха и Хрвата које крстараху тамо-амо шенлучећи, чак и кад нису биле нападнуте”. . . . “Ван царинарнице, једна чета Хрвата видећи велик свет (ту окупљен, Л. М. К.), дошуња се до средине, спремна за крађу. Народ побеже у куће, и са прозора почеше летети цигле и камени; Хрвати побегоше”. . . . “Са трга оружја уђоше, урлајући као звери, неки Хрвати; двојица или тројица беху наболи на бајонете

неке јадне дечаке. Неки од наших, видевши тај ужас, прихватише оружје да казне варваре. Али сами, поред толиких батаљона, шта могасмо да радимо? Шта друго него да дозволимо да нам без нужде одрежу гркљан? Сви смо били пребледели од беса....”

Стр. 456. У успоменама једног аустриског официра стоји између осталог: “Ко није био сведок ових страшних сцена, веровао би да су описи почињених страхота ових дана према немоћнима, према старцима, женама и деци плод распаљене маште. Дивљаштва приликом заузећа Магдебурга у време Тилија потамљена су аустриским варварством у Милану марта 1848”.

(Интересантно је да су исти актери, тј. припадници истог народа учествовали у зверствима при заузећу Магдебурга и два века доцније у Милану, а три века доцније у самој својој земљи. Л. М. К.).

Још се спомињу недела Хрвата у истој публикацији под бројевима 39, 42, 43, 77, 79, 83, 156, 157, 159 итд., и на крају (општа Разматрања), негде изречно негде у конкурс са другим аустриским одредима. Није могуће све то цитирати, а да се не пређе максимални обим књиге.

3.

Из књиге: Саопштења 200 и више личних очевидаца о догађајима у Пет славних дана у Милану (7). Година издања није наведена, али је очигледно да је књига издата непосредно после догађаја.

Стр. 29. 19 марта: “И заиста, Дал Боно се припремаше у добри час да запоседне с војском ово место, јер једна банда Хрвата, сишавши са бастiona и прешавши један забран, упале у једну оближњу кућу, одакле поведе собом четири лица и једно од њих уби на варварски начин на самом месту”.

Стр. 35. 19-III: “У кварту Римске капије, док један одред Хрвата пљачкаше насеље, Ђовани Капијети заштићивао је са само једном пушком повлачење питомаца колежа Калги Таеги, носећи на леђима оне дечаке који су били ван себе од страха”.

Стр. 47. 20-III: “...У ноћи, неки Хрвати, натерани у бег од сталне ватре једног одреда грађана који је стражарио на Капији Св. Аполинара, склонише се, разбивени, по баштама и ливадама Квадрона. Предвидевши то бекство, двојица храбрих, Нова и Грилони, сакрише се и чувши један гласан гапај који је молио за милост, потрчаше у кућу једног баштована и ухапсише пет Хрвата, који су спроведени у кућу Тривулцио. Нађен је унакажен леш једне жене и на страшан начин унакажено њено троје мале деце. Исти је одред ваљаних људи спасио једну девојчицу у улици Самбуко, отевши је из руку ових наказа толико бедних колико и опаких”.

Стр. 97: "Грађанин Фредерико Терци од 18 година, видевши на Капији Тоза како једну породицу (оца, мајку и сина од око пет година) Хрвати злостављају и како им пале стан, покуша са храброшћу и савесношћу да их спаси. Успело му је било да се домогне малог дечка, али тек што је прешао 30 корака водећи дечка за руку, варвари запуцаше за њим. Срећом оста неповређен, а није имао времена ни да се прибегне, водећи стално дечка за руку до Уреда јавне безбедности".

Има још много података у тој књизи који су истоветни са већ изнетим на другом месту, нпр. стр. 61, 90, 94, 103, 104 итд. Ми износимо оне на које смо прво наишли при нашем раду. Извор је свакако исти. — Хрвати се још спомињу изречно на стр. 67—68, 73, 92, 94, 101—102 итд., а без ближње ознаке починилаца на стр. 55—56, 57, 60, 86—87 итд.

4.

Сад ће се цитирати књига која, издата непосредно после догађаја, још истог месеца, садржи саопштења једног јединог "грађанина" очевица. (8)

У § IX књижице, стр. 66, писац хвали италијанску великодушност према непријатељу и домаћим издајницама, па наставља: "А противници, како они одговарају у међувремену? Нека ми се десница сасуши ако ишта додам истини, и ако овде факта не редуцирам. . . . Сигурно историја Вандала и Тартара не значе више у упоређењу са модерним дивљаштвом. . . . Али ево доказа, ево ваљаности Радецкијевих војника. Нађени су били многи дечаци или сасвим исцрпљени на зидинама или згажени на земљи. Осморица су била тако третирана (згажена, Л. М. К.), двоје других приковано за једну касу, двоје спаљено са смолом, један прободен бајонетом и остављен на једном стаблу. . . . пред очима мајке. Један други бачен на леш мајке која га је дојила да би продужио сисање. Један растргнут у двоје и после повезан сопственим цревима, петорици откинуте главе и бачене пред очи родитеља који умиру, један зачетак (плод) извађен из утробе мајчине и натакнут на мач! . . . А жене, којима су откинуте очи, језик, руке, ноге а после убијене ударцем бајонета пошто су злоупотребљене на најсрамотнији начин (код једног заробљеног Хрвата нађене су у фишеклији две женске руке пуне прстења). . . . Шта ће више: над један леш убијеног брата био је други брат принуђен да клекне и ту је пробушен. Неки живи изгорели у кречу, други бачени живи у жарке измета, у бунаре, другим покривен стомак смолом и тако изгорели, не наводећи стрељања у кревету, у собама, у склопништима. Осам изгорелих лешева је нађено у једној гостионици на Капији Тоза, исто толико у једној другој на Капији Верћелина, око десетеро у једној малој собици на Тићинској капији осакаћених и згажених. Још се видела једна жена како се напреже да побегне и спаси се, отац и син заједно

обешени на стаблима бастиона; Ђовани Пијати на Тишинској капији; убили су сина и брата, сагорели синчића Марији Белони. Али дух не одолева више овом потсећању....

Удаљени ће ме оптужити да сам, ако ништа друго, а оно претерао. Па ипак, то је само слаб пример енормности коју почини њихова моментана премоћ снага. А онима који признају бруталност Хрвата...али хоће да оправдају старешину, мислећи да он није знао шта се збива, одговарам”.... (он не дозвољава да се маршал Радецки ослободи одговорности).

5.

Ево неки подаци из једног дела издатог много доцније, али према неиздатим документима савременика Пет дана, д-ра Карла Казати (9). Стр. 133 и следеће:

“Док се то догађало, би, око подна, доведен у кућу Таверна један мајор Хрвата Оточана по имену Сигизмунд Етингхаузен, којега су грађани заробили били на старом мосту”....

“Баш док се ово расправљало са Етингхаузенем, улази у дворану сасвим неочекивано свештеник Ђовани Лега из цркве Св. Вартоlemeја, сав узбуђен и индигниран, и исприча како су војници били ухватили пет попова и убили на најокрутнији начин проповедника дон Марина Лацарини. Према Катанеу, мајор који је баш тада уносио хуманост и добру вољу својих војника, изгледао је много збуњен и окрену се свештенику за даља обавештења. Ту је био већ реферат”.

“До сада, ја сам се уздржавао да причам окружности које ожалашћују и трују душу, али, пошто сам предузео да осветлим све документе који се односе на историју о којој разлажем, изнећу и тај реферат у коме је, између других интересантних појединости, изнето у танчине убиство једног Лацаринија, драгог за оне који га познаваху светошћу нарави и љупкошћу карактера...Љупкије јагањце, чистија жртва није могла бити поднета на жртвеник слободе....”, како каже д-р. Андреја Верга лепо и одано у посмртном слову за свога пријатеља”. (10)

(Сад се на више страна детаљно описује његово убиство од стране Хрвата).

6.

Једна књига изашла крајем прошлог века у Риму на италијанском језику садржи изводе из бечке штампе о догађајима у Милану, као и иначе утиске бечког јавног мишљења о тим догађајима. Овде ће бити наведени извесни ставови из те књиге. (11)

Стр. 10: “Гласови о хрватском варварству били су суви-

ше сагласни а да не пробуде ужас и поред званичних негирања. Лист Гегенварт (Садашњост), дневник књижевни и политички, донео је 5 априла огромним словима један допис свога миланског дописника Ф. Ј. Г. (Франца Јосифа Габардена), који је супростављао “божанственој” великодушности устаника дивљину солдатеске. Морам признати са руменилом да је хрватско варварство извело своје паклене доказе на старим женама и деци при сиси... али боље да ћутим”.

“У истој Гегенварт од 8 априла (1848) музичар Сулцер потврђиваше, на основу непосредних саопштења његове жене, о најсрамотнијим зверствима Хрвата (тај израз наводи писац књиге још и немачки) и о племенитости Миланаца”.

“Лист Вандерер (Путник) од 21 априла донео је са своје стране: “Хрвати су премашили сваки варварски народ” (тај је цитат у књизи немачки).

“У истим Сонтагсблетер (Недељним листовима) доктор Фишер је признао да је од официра (аустриских, Л. М. К.) чуо да причају, ужасавајући се, о срамним делима солдатеске која се не могу именовати”. То стоји на страни 304 тог недељног листа, а даље, на стр. 389 “потврђиваху Сонтагсблетер убиства жена, стараца, деце”.

Стр. 116. У листу Солдатенфројнд (Пријатељ војника) од 4 октобра 1848, у чланку “Сцене из једног народног покрета, Један изгубљени положај” спомињу се неки подвизи Хрвата који себе саме “деградирају у ужасавајућим изгредима до хорде и потсећају на Индијанце Купера” (и ови су ставови већим делом изнети, поред италијанског језика, и на немачком оригиналу, због јаче рељефности, Л. М. К.).

На стр. 114 наводи се књига Хаклендера: Отац Радецки (12) који, на стр. 127, “бележи како ревносни Хрвати беху прво ревносно скинули са сваке кочије метал мање или више племенит да би га сачували. Али нажалост при њиховом повлачењу из Милана морали су да напусте велики део њихове пљачке да не би излишним теретом отежали рамена. У ранцу једног Хрвата се нађоше једни с другим без реда предмети сасвим различити: старо гвожђе, женске хаљине, перике, ствари за јело итд., јер та војничка раса имаше једну неододљиву потребу да се домогне туђих ствари и узимаше сваку ствар која би јој у руке пала не водећи рачуна да ли је потребна или није. Један Хрват је носио на пртачи за цело време борбе 48 један дебео позлаћен потпирач са два тешка делфина од дрва... Није се могао ни убедити да бар вуче за собом овај неспретан трофеј”.

Стр. 132: “А зар није поучно шта прича комесар Де Бета да су Хрвати делили са њиховим капетанима украдено сребрно посуђе и да је један од њих вукао за собом пуна кола “италијанских успомена”. Лепо је видети у књижици Баумана где се између осталих јунаштва слави и јунаштво Хрвата који испражњују штале и терају ћурке”. (Постоје многе карика-

туре о подвизима Хрвата у Милану 1848 године, више или мање духовите. Александар Бауман је издао једну своју збирку карикатура, у којој су Хрвати претстављени као крадљивци живине. На њу алудира писац у претходном ставу, Л. М. К.).

Стр. 197. Исти Де Бета прича како је један капетан Хрвата дао батинати једно туце војника своје чете због крађе. Један Тиролац примети да би то било сасвим похвална мера да сам капетан није собом донео цела кола пуна штофа, одеће, минђуша, сатова, сребрног посуђа и других “италијанских успомена”, које је сакупио на свом путу од Милана даље. Тада се и једном војнику који је јаукао под ударцима штапа измакоше речи: Али, капетане, Ви ме нисте кажњавали док смо заједно делили оне кашике од сребра”.

Још се у књизи наводе неке појединости хрватских зулума, које се и другде спомињу.

На стр. 75 понавља се како је један месар упозорио војску да је месо отровано, што је била и истина, нашта је “месар био обешен од стране Хрвата”.

На стр. 128 говори се о рањавању жена и деце, о голим лешевима, о спаљеном пекару итд., а у примедби на стр. 137 каже се “да је раса шинтера свуда била хрватска” и да су они према италијанским војницима чинили страшне свирепости.

Стр. 171: “Код капије Верћелина у предграђу Деле Грације Хрвати упадоше у башту маркиза Буска, заузеше на јуриш једну кућу познату под именом код Аркастра, и ту нађоше више војника заробљених и рањених. . . :12 лица плашише главом кржаве ране немачких ратника” (под “немачким ратницима” писац овде обележава Хрвате, Л. М. К.).

7.

У једном француском приказу догађаја у Ломбардији, изашлом такође непосредно после тих догађаја, (13), налази се на стр. 25 овај став: “Одвратна зверства беху почињена у Милану за време ових пет дана борбе од Аустријанаца, а нарочито од Хрвата, срдитих на становништво за које су знали да их се грози. На овакво варварско поступање које се не може довољно жигосати, човек се може сматрати срећним да сме супроставити поступање Миланаца, који се ових знаменитих дана показаше стално и племеним и јунаци. Место да употребе репресалије према њиховим (противничким, аустријским, Л. М. К.) заробљеницима, међу којима се налазио и покоји функционер заиста одвратан, они су имали према овима највеће обзире, и рањени Аустријанци неговани су као они из града. Најзад, ванредна ствар која служи на велику част становништву, никакав акт освете или народне сврбе није се десио ни за време битке ни после ње”.

8.

Друга књига на француском, изашла 1849, од Рићардија: (14)

Стр. 112. Писац наводи како су Миланци били благи и обазриви према Аустријанцима, па чак и својим издајцима. Аустријанци су, међутим, били окрутни. Спомиње неколико испада Маџара, па дословно каже:

“Али су се Хрвати надасве одликовали својим дивљим зверством. Свугде где су они дошли обележили су свој пролаз убиствима лица без обзира на старост и пол. У једној кући пронађено је тринаест убијених лица, међу којима је било једна мајка са двоје деце на рукама: једном од та два детета одрубљена је била глава а другоме разрезано грло бајонетом. Један Хрват је сасекао једно дете на двоје и сваку половину приковао за један део зида. Један други војник натакну једну девојчицу и тако је ношаше на врху своје пушке. Ишчупаше из утробе једне мајке плод од два месеца и скуваше га. Један радник је баш правио кугле од смоле кад ови разбојници обучени у аустриску униформу навалише на њега, распорише му трбух и напунивши његову утробу са овом запаљивом материјом запалише је. У фабрици свиле г. Фабриса, сви радници које је трупа ту затекла прођоше кроз врх мача. У једној гостионици предграђа Свети Крст (Санта Кроће) један отац је био привезан уза сина, тело уз тело, и онда су обојица убијена једним ударцем. Један други несрећник био је везан за једну греду, па су га запалили у присуству његове жене и деце. Три сељака, умочена у једну купку запаљене ракије, претрпеше смрт одма. Кад су Аустријанци отишли, нађоше у Кастелу лешеве страшно унакажене. Носеви, уши, руке покриваху двориште, смрад се простираше свуда уноколо; све то указиваше довољно на број мртвих који је био покопан. — Број жртава достигао је био висину од око хиљаде. Једва да је стотина пала у борби”.

9.

Из једне велике књиге која описује Ломбардску револуцију а која је изашла 1887 (15) (књига има близу 700 страна) навешћемо инцидент у фабрици Фортиса у другој редакцији:

Стр. 132—3: “Војници и неки официри аустриски упрљаху своју заставу страховитим окрутностима. Уколико нам се не смучи, причаћемо неке:

Хрвати и Рајзингер...упадоше у фабрику тканина од свиле осамдесетогодишњака Ђулија Фортиса...Пре свега убише пушком неког бедника који се ту случајно затекао. Затим наиђоше на Ернест Фортиса, сина газдиног...Знајући овај с ким има посла, одма им пружи сат и повчаник који је имао узасе, па затим побеже код једног станара, фабри-

канта малих статуа од гипса. Војници га ту нађоше и дознавши од једног уплашеног слуге да је то газда, шчепаше га понова и, ударајући га бајонетом у леђа, натераше га да пође испред њих до касе. Али Ернст није имао кључ и није могао да је отвори. Срећом један од њих разуме знак који им јадник даде, пошто није могао да се споразуме речима, да се каса силом отвори. Она је била разбивена и, док су војници гледали како ће што пре да сместе у џепове 22.000 лира које су се у каси затекле, Фортис побеже, а за њим слуга који га је одао. Видевши војници да ови побегоше, припуцаше на њих уза басамака и убише слугу. Ернст уђе у једну собу и сакри се под кревет. Али и ови лопови уђоше тамо и седоше на кревет да би поделили новац, не приметивши њега. Кад су то свршили, одоше сасвим, а Фортис успе да сиђе у кантину и склони се иза једне празне бачве. У међувремену су војници пустошили велику фабрику, спрат по спрат, одају по одају, рушећи намештај, разбоје, разбацујући, прљајући тканине, убијајући жене и децу. Стари Фортис, свучен до коже, беше бачен на земљу, где је остао потрбушке међу лешевима добра четири сата, претварајући се да је мртав. Једна девојчица од 13 година са осталима другарицама, радницама свиларе, била је просто прободена. Један јадан отац, не могавши бежати, веровао је да ће их смиловати ако поведе свог малог сина за руку; њега не убише, али — страшно је то рећи — пререзаше гркљан дечку. После четири сата ништења повукоше се, носећи собом богат плен новца, сребра, робе, коња, кочија. Повукоше собом у Кастио лекара Лонги и директора фабрике, остављајући седам лица рањених, 14 лешева и штету од преко 90.000 лира”.

Слични примери се наводе на стр. 102 и следећој исте књиге.

10.

У књизи: Мученици италијанске слободе за пола века, у мемоарима Ата Ванући понављају се углавном већ наведене зверства, али највећим делом их ставља на терет Немаца и Аустријанаца, тј. не врши националну спецификацију злочина. Реч је о оним истим злочинима за које су други писци изречно означили Хрвате као њихове починиоце. Али и он местимице одваја Хрвате као починиоце злочина. Само ћемо та места овде изнети, и то према трећем издању књиге (16), која је доживела више издања.

Стр. 524: “Акте страшног варварства починише аустријски мангути: видеше се дечаци распети на вратима, целе породице изгореле на огњиштима... У фишесклијама Хрвата који су били заробљени налазиле су руке госпођа које су отскли не губећи време да скину драгоцене прстење. Према аустријским тигровима исцали би хумани и веома нежни стари Остроготи”.

Стр. 550: “Код капије Тоза уђоше 200 изгладнелих Хрвата у кафану Њоки. Газде Леополдо и Луиза мољаху клечећи на коленима и са скрштеним рукама на грудима ова чудовишта за живот. Војници не одговорише ништа него пожурише да ждери и лочу. Официри одговорише да ће им опростити живот ако дају робу и новац. Несрећни људи дадоше све што су имали, а онда официри силоваше жену, наперише јој бајонету на врат, убише мужа секући га у комаде, и одоше запаливши кућу. Несрећна жена која је остала у животу испричала је ову срамотну сцену. — У једној другој кафани у предграђу Источна врата муж и жена беху заједно повезани и печени на ситној ватри. — На другом месту син и отац су повезани заједно и обешени на стубовима бастiona. 22 марта близу Тићинских врата код Ђоване Пати убијени су печењем на ватри њен син и брат. Она је то преживела на веће мучење душе и могла је да исприча Привременој влади ову страшну сцену. На истом месту убијен је био и спаљен син Марије Белони од 15 година.

У крчми Анђела код железнице Тревиља пронађено је седам спаљених лешева, међу њима два дечака од десет и дванаест година.

Ван Врата Танаља задржана је била једна дилижанса која је возила за Сорано: постиљон је био убијен ударцима пушке, а путнике, девет по броју, повукоше у оближње поље и живе закопаше.

У улици Самбуко, у крчми Палацета, једна хорда аустриских убица, пошто се најела и напила, веза крчмара са женом и ћерком, и начинивши свежањ бацише их у ватру и испекоше. И пре него одоше отворише бачве и пустише да источи сво вино. У теснацу Калуска, пошто су опљачкали све што су нашли, убише и спалише ковача Антонија Пијати, Ђузепе Гамбарони и Ђузепе Белони.

На Капији Верћелина једна хорда Хрвата, упавши у кућу неког Фортиса сопственика фабрике штофа, уби људе, покраде новац, опљачка магацине, разби разбоје, распара и испрља штофове.

Нису само Хрвати вршили таква зверства....”

(Писац сад спомиње и недеља Чеха и Немаца, али са бледим примерима. Овим ставом он само потврђује да су дотадашње злочине вршили углавном Хрвати).

11.

Сад ћемо навести из једне друге књиге Рићардија изашле годину дана после Миланских догађаја (17), текст једног писма које је био упутио Ђезаре Канту Силвију Пелику непосредно после самих догађаја, тј. 26 марта. Оба та писца су велики италијански књижевници светског гласа.

У почетку писма прича Канту о појединачним убиствима, наводи имена погинулих од тих чудовишта, па наставља: “А

каква су то чудовишта, чућете! Бежећи из области Брера, топовима су гађали кућу Карпани, а кад су ушли унутра, уперили су бајонете на газду од куће, док су други пљачкали све драгоцености; после разломише и разбише све што им дође до руке. То су били Маџари. Они су штедели људе, или можебит зато што је био отсвиран аларм. Али Хрвати бежу по-дивљали према људима, још више према женама и деци. Часна душо, припремите се на грозе! У једној кући беше пронађено тринаест убијених, међу којима једна мајка са два детета у наручју, једно од њих беше без главе, друго са бодежом пробијеним од браде нагоре. Један дечачић беше уздуж расечен на двоје и оба дела прибијена на зидинама. Други један окупан у текућој смоли а онда предат ватри. Једна девојчица набодена на бајонет и ношена у двоје. Једној жени извучен плод из утробе и после куван, један други од 40 дана исечен у комаде па и он куван. Један војник је правио форме за горење, војници му извадише утробу, напунише тим остацима и запалише. У свилари Фортис, на Капији Верџелина, сви су радници до једног побијени. У једној гостионици кварта Свети Крст на Тићинској капији, био је један отац везан прси у прси са сином, а онда оба стрељана. Један други био је везан за неку греду и запаљен на очиглед деце и женџе. Три сељака замочена у текућу смолу и запаљена. На Пијаци Тврђаве леже лешеве страховито унакажени и још не препознати. Носеви, руке, уши налазе се у опустелом Кастелу, и један страховит смрад који излази из трећег јарка наговештава тамо многе бачене лешеве. Жртава има око 500, док је ратника погинуло око стотину”.... (Писац онда износи великодушност Миланаца).

12.

Један од најиздашних и највише цитираних историчара 48 у Италији, нарочито у Риму, јесте Карло Катанео. Његова дела су много пута прештампована, последњи пут чак 1942, дакле у време постојања “Независне државе хрватске”. Баш из те књиге под насловом Разматрања о приликама у Италији 1848, издате у Торину 1942 (18) навешћемо неколико ставова.

Стр. 67. Први дан петодневне борбе, 18 марта 1848: “Пред вече једна патрола Хрвата вођаше у Кастио неког младића, а како се он опираше усмртише га ударцима и обесише о један фењер; генерали и официри се смејаху”.

Стр. 71: “Да би се обуздале недисциплиниране гомиле није важило присуство једног мајора Оточанца, а ништа више ни присуство делегата”.

Стр. 71: “Бројето остаде окупиран од Хрвата. Не може се исказати какав утисак чињаху од себе ове мрке наказе, прљаве од крви, пијане од вина и беса”.

Стр. 79. Други дан борбе:

“А бивало је и то... да су се солдатеске које су лутале по удаљеним крајевима претварале у гладне и грабљиве хорде, злостављајући беспомоћне и некриве породице. То није био само плод варварства, јер су и Чеси Рајзингерови много горе окружности починили него Хрвати”.

(Као што се види, Италијани су сматрали Хрвате као варваре, и просто су од њих очекивали варварска дела, али овога пута Чеси превазиђоше и саме Хрвате, а за њих се не може рећи да су варвари. Зато то писац нарочито истиче).

Стр. 103: Четврти дан, преокрет у корист Италијана: “Међутим, један одред од 250 Хрвата, нападнут од сељака код Алпијана, бежаше пољем и шумом, избегавајући сваки насељени крај, стиже без даха у град Варезе да положи оружје “само да не заврши у рукама сељака”. Долази с друге стране један одред ловаца; било их је 200; позивају се на дато обећање и траже пролаз. Дозвољава се, али један од њихових официра позива Хрвате да иду с њима. Њезаре Паравићини им пребације да немају части, ставља се између два строја, наређује Немцима да иду, а Хрватима да положи оружје”.

Стр. 110: Прича италијански војник дел Геперт: “Вратили смо се после 48 сати у Кастио. Уђоше, урлајући као бестеже, неки Хрвати: двојица или тројица од њих беху натакла на бајонете јадне дечаке. Неки од наших дохватише оружје да оду казнити варваре. Сви смо били бледи од беса”.

Напослетку, стр. 138—9, писац се осврће и на италијанске одмазде и каже “на примедбе штампе побеђених”: “Ако су Хрват и Чех унакаживали ноге жена и у џепове мећали унакажене руке са прстењем, ако су улазили у Кастио, на очиглед њихових ђенерала, са натакнутим дечацима на бајонетама, није то била варварска освета за њихова недела”.

13.

Књигу истог писца под насловом Милански устанак, која је изашла у Лугану 1849 године, нисам могао да добијем, али књигу на француском језику под тим истим насловом нашао сам и употребио. Та је књига штампана 1848, значи пре италијанске. Не могу да знам јесу ли те књиге идентичне. Овде ћу навести неколико података из те француске верзије (19).

Стр. 70: Устаници у Милану имали су мало муниције. Студенти нису никад пуцали по два одједном, већ увек један из другог. Кад су питали зашто то чине, одговарали су: “Желимо избећи да два куршума погоде једног јединог Хрвата”.

Даље износи писац како су устаници спрдњу правили са хрватским “војницима”. На бедеме су пењали и спуштали мачке, Хрвати су пуцали мислећи да су то људске главе. Стављали су на дршке од метле калабриске заставе, а Хрвати би одма на њих пуцали. Итд.

Стр. 81: "...на крају вароши Хрвати и Рајзингерови повукоше се да пљачкају"....

Стр. 102: "Како су Хрвати у околини палили и убијали жене и децу, и како сваког часа пуцаху у унутрашњост кућа, без икакве друге намере сем да плаше, говорило се о њима као о ђаволским створењима". — Све се разбежало, свако је узео собом најдрагоценије ствари, сви су нам захваљивали (мисли на италијанске устанике, ЛМК) "што смо дошли да их спасимо из рука тих монструма" (ову је реченицу писац дао у курзиву).

14.

Један очигледно француски писац, Варен, саопштава у својој књизи: Аустријанци и Италија, између осталог, ове податке (21):

Стр. 218, крајем марта 1848: "Аустријанци, повлачећи се из Милана и других градова починили су дивљаштва; пет Ломбарђана нађено је обешено о стабла са изгореним ногама. У фишеклији једног мртвог Хрвата, додаје "Конкордија", нађене су две руке са богатим прстењем на прстима, и уши са минђушама на њима"....

"Дописништво "Леге" износи мноштво сличних случајева који су се догодили у самом Милану. У неким кућама нађено је десет грађана задављених, од старца до детета. Мајке су са горњих прозора моиле за милост показујући своју децу у повоју. Војници су пуцали на ова невини створења, отрзали их из рука њихових мајка и носили улицама на врховима својих бајонета; други, пошто би им распорили трбух, бацаху унутрицу на улицу".

Стр. 219: "Како су Хрвати пекли и убијали жене и децу и како су сваки час улетали у зграду без икаквог другог разлога сем да страх задају, о њима се говорило као сатанским створовима".

Још један француски извор, опет канда чист Француз Перан (22):

Стр. 247: "Кад су Миланци били сигурни да њихови непријатељи напуштају град, они су потрчали са највећим напоном у Кастио. Ту нису нашли никога. Један део заробљеника био је усмрћен, други одвучен собом од стране војника. Није се ништа друго видело него телеса овлаш закопана, удови разбацани, јарци пуни крви. Мали део који је избегао масакар причао је страхоте. На путу било је још горе: несрећници су били закопани или испечени живи, деца бачена кроз прозор или отргнута, дрхћући, од недара својих мајка изгажена ногама".

Стр. 237: "Човек би био кадар поверовати да имагинација и мржња Италијана додају много ужасној стварности, а то би баш било вешање заробљеника о стаблима, на које се

онда пуцало као на мету, жене срамоћене до у смрт, које су силом теране да ваде мозак својим мужевима. . . . Али хорде Хрвата, Чеха и Илираца које су великим делом сачињавале аустриску војску, то су дивљаци које је тешко опрати од било које сумње дивљаштва, а оптужбе Италијана су тако опште а у исто време и тако прецизне да би се морало апелирати на осуство разлога и критике ако им се не би покло-нила пуна вера”.

16.

Сад ће се цитирати једна књига из новијег доба, тада писана, за време саме фашистичке ере, 1927, од Ђулија Дол-ћи (20).

На страни 98 и даље описује италијанску племенитост нарочито на дан 20 марта, и онда продужује: “Италијанском витештву, о коме можемо да поднесемо и друге аутентичне доказе и које је супротно многим клеветам изнетим у аустриским извештајима о окрутности, издаји и дивљаштву Италијана, чине противност многи примери свирепости аустриске солдатеске, а нарочито хрватске: Неки међу њима су уосталом признати, неки пут са срамом а неки пут са неприкривеним задовољством од самих Аустријанаца: свирепа убиства са гадним срамоћењем, рањавања, отимачине, обешчашћења, дела која су постајала све свирепија уколико је битка била жешћа”. (Писац наводи и литературу за поткрепу својих тврдња).

На страни 122 износи, после победе устаника, жалостан фацит борбе: “Радост је била помућена трагичним призорима у Кашћелу, стотине мртвих, неки страховито унакажени, војници, грађани, жене и деца беху овлаш покривени клаком. Склони смо веровати да је већина грађана тако сарањених пала у борби, са оружјем у руци; али је такође сигурно да су многи били жртве дивљаштва пијане солдатеске, мржње и освете: Хрвати су нарочито опрљали тих дана Кригсбанер (ратну заставу) Хапсбуршке војске. — И лешеве прикупљени у великој болници показиваху у ранама и у сакаћењу зверства убица. . . . Немац маестро Габарден прича: После кратког одмора одосмо у Кастио који је већ био пун лоповског шљама. Ја сам запазио неколико стотина лешева који у распадању лежаху у малим гомилама и беху посути клаком (кречом). У последњем дворишту видех два грађанина обешена о једно стабло: то мора да је био последњи подвиг Хрвата”.

Писац наглашава да Провизорна влада Милана није дозволила својим грађанима да се свете Хрватима. Она је издала манифест у коме стоји: “Племенити суграђани. Сачувајмо чистом нашу победу. Не спуштајмо се (толико ниско) да се светимо у крви ових бедних сателита које је власт у бежању

ославила у нашим рукама....Казните их са вашим прези-
ром”....

16 а

У укупним делима Маркса и Енгелса налази се и једна
алузија на хрватске подвиге у Италији. Тамо (24) стоји (сед-
ми том, стр. 319): “...тада, кад Хрвати и пандури Радецко-
га беху од једног неоружаног народа, после петодневне бит-
ке, избачени из Милана”....Мало подаље ови писци зову
ту војску “војска варвара” (иста страна).

11. МЛЕЦИ СА ОКОЛИНОМ У ПРОЛЕЋЕ И ЛЕТО 1848

17.

У књизи Документи Светог рата (25) пише на страни 109 ово: “У писму генерала Дурандо од 23 априла 1848 упућеном Провизорном комитету у Тревизо стоји међу осталим: Остајем, то је истина, са мало војске, али ће она моћи да одбрани нашу браћу Фриулце од хрватских варварстава”.

18.

У већ цитираној књизи Француза Перана (22) стоји на стр. 222 извештај из Вићенце од 20 маја 1848: “Дивљи Хрвати, Маџари и Илирци рушили су све само да зло праве. Они су пустошили да би пустошили, палили газдинства, уништавали куће, режући стабла и лозе при дну, правећи пустош неурачунљиво, на шта су их старешине соколиле у име Цара”.

19.

У напред цитираној књизи, француској верзији Историје Рићардија (14) наводи се шта се збива 10 јуна у пределу Млетака: “Не може се описати срамотан начин како су царски поступали свуда где су постали господари. . . . Нарочито су по селима вршили акте крајњег варварства, на тај начин да се становништво разбежало понекад у целини. Заробљеници, између осталог, беху предмет највеће бруталности. . . . Овом приликом ми се потсећамо да 1500 Хрвата који су били капитулирали у Пекијери нису били изложени никаквом злостављању, никаквом инзултирању за време њиховог пута до Анконе и да су, заштићени са два батаљона Пијемонтеза, могли без сметње носити огроман плен који су били прикупили пљачком по околини. И за само време битке често су чињене од стране непријатеља свирепости које се не дају описати. Довољно је потсетити на једну којом се опрљао један официр. Код сусрета у Бусоленго један пијемонтешки стрелац био је рањен и заробљен. Официр, пак, аустриски, коме га доведоше, нареди да се стреља пред нашим очима. После неколико дана неки наши војници се домогоше једног Хрвата и почеше да претресају његову фишеклију. Заробљеник је помислио да га хоће убити и пружио је дрхтећи неколико комада новца својим победницима, али ови рекоше: Чувај ти твој новац. Нама требају само твоји фишеци”.

20.

У књизи Контаринија Документи о светом рату Италије (26) који претстављају неку врсту дневника свих догађаја у вези Северноиталијанске револуције, спомињу се на више места Хрвати (стр. 25, 52, 61, 106, 203 итд.). Овде ће се пренети само два-три навода (Књига се односи на догађаје у Млечима и околини, од 18 марта 1848 до 26 августа 1849): “Уђе у Вићенцу један корпус Аустријанаца, пошто је била опљачкана и страховито оскрнављена црква на Брду, злостављани и смрћу угрожавани фратри (два су од њих полудела од страха), пошто су украдени калежи, пошто су одежама покривали коње, дигнувши посуду за воду и разметнувши свете честице. И напослетку један официр мачем поцепа једну слику Павла Веронезе. Ох Радецки! Ти си достојан ђенерал цара Хрвата! . . .” Тек што су ушли у Вићенцу, нагрицше у приватне станове да би се настанили, разбише врата која су била затворена, избацише власнике из њихових кревета и по свом ћефу располагаху свим више од газда. Ако сам град није био опљачкан, јесу предграђа без икакве милости. Тако Аустријанци поштују капитулацију”!

21.

У италијанској књизи Историских бележака од Рићардија, цитираној раније (17) овако се описују догађаји после пада Вићенце и континенталне Венеције у јуну 1848, стр. 242: “Царски злоупотребљавају победу на уобичајен начин, тј. глобећи и пустошећи земље, убијајући оне које су опљачкали, а понекад секући им главе, обешчашћујући жене, бацајући на зидове запаљених кућа мозак побијених деचाка и стрељајући заробљенике”.

На те страхоте достојне варварског народа одговараху Италијани третирајући најхуманије непријатеље који су пали од њихове руке. 1500 Хрвата који су бранили били Пескијеру није ни длака с главе дирнута за време њиховог пролаза из тог града до Анконе. Чак, где чудне отмености, дозвољено је било да позади њих многа кола вуку њихов огроман плен накупљен у Пескијери, захваљујући крстарењу тих лопова за пуна два месеца по околини језера Гарде” (Затим и овај писац наводи случај заробљеног Хрвата који је понудио новац да спаси живот, а Италијани му поклонили и живот и новац).

22.

Сад да наведемо једног аустриског официра. То је био по народности Француз Жорж Пимодан, који је у Италији био у главном стану главнокомандујућег фелдмаршала Радецког, а после у Аустрији у штабу бана Јелачића. Он иначе

пише веома повољно о аустриској војсци, али ипак местимично не може да не призна хрватске експесе. Тако на страни 113 те књиге Успомене из борбе у Италији и Маџарској (27) наводи како су војници у Вићенци и Кастел Рамбалдо пљачкали и рушили приватну имовину. На страни 116 описује догађај из Лонгаре (јужно од Вићенце и веома близу): “Војници су пили, јели и чистили се намирницама становника. Ако би њихови зловољни газде очекивали плаћање, они би у смеху и ругању говорили: Пагера Пио Ноно (платиће папа Пије девети)!”

Он даље наводи на страни 41: “Стигавши у Пуселонго, недалеко од Пескијере (на југу Гардског језера, ЛМК), Службеници су изнудили пролаз, опљачкали неколико кућа и дућана, а после подне ја их видех на тргу како су били забављени да своје црне и рањаве ноге обавију крпама од сатина. Ови наљани Хрвати тако су мало имали појма о луксузу најобичнијем у животу да су, кад су наишли на порцеланске тањире са позлаћеним ивицама, они отсецали те ивице и пажљиво их чували, верујући да ова позлата има неку вредност”.

23.

Да се вратимо на Рићардија Хисторију на француском (14) страна 117, ч самим Млецима: “Око триста Хрвата били су постављени у строј испред старе дуждеве палате. Пошто су узалуд позвали народ да се разиђе, распалише ватру из најближе близине. . . . У исто време поче народ са свих страна да се снабдева камењем, и на други пуцањ маса се баци на њих и одма их натера да се затворе у палати”.

24.

Из раније цитираних Докумената о Светом рату, свезак 7 (25) један кратак став. Стр. 66: Кад је 23 јула стигла у Млетке бригада Акви субалпинске милиције, Млечани нису разумели њихов дијалекат. “Њихов изглед је био хладан и непријатан, гостопримство Млечана није наилазило на узвраћање које би изгледало братско. Сто пута сам чуо како и жене и људи тихо шапућу: О Богородице, мени изгледају баш као Хрвати!”.

25.

Из напред цитиране књиге Вануџија: Мученици италијанске слободе (16) навешћемо следећи став:

Страна 589: “Док је цела Ломбардија, враћена у ропство плакала под бичем дивљег Хрвата, и сваки град доживљавао жалостан приказ стрељања, пљачке и обешчашћења (жена), сами су Млечи одолевали великодушно, и у снажним лагуна-

ма чували су целу своју слободу. Сви Италијани слободнијег срца упутише се у цитаделу Италије и бораху се за њен (Италије) спас". Они су прешли у напад, "Хрвати из кућа у Местре дадоше бестијалан отпор". . . .

Стр. 592. Ту је погинуо Алесандро Паерио. "Његова смрт је за нас већи губитак него за Аустријанце смрт 20.000 Хрвата".

26.

У француској књизи Ксавера Гнојског: Седамнаест месеци борбе у Млецима, аутентичне белешке и документи (23) стоји на стр. 29 (односи се на 17 марта 1848): "Како било, у моменту кад је маса, удвостручујући повике, очекивала да ће се појавити гувернер и саопштити им царске слобоштине, беше се један батаљон Хрвата, рашчистивши споредну улицу, спремао са ножем на пушци да нападне масу".

(Тада су се појавиле прве жртве у Млецима: 4 марта, 7 рањених, не зна се од кога).

Први акт терора од стране грађана било је убиство помоћника команданта Арсенала, аустриског пуковника Мариновића, Хрвата по народности (командант је био Италијан Де Мартини). Писац горње књиге, очигледно Пољак, овако описује Мариновића: "Одвратан, циник, груб, диваљ, он је био страх и трепет за потчињене, чија је најмања грешка њему добро дошла да предузме најстроже и бруталне казне. Ударање штапом, вучење конопца (?), шамари, изругивање, то су били одговори на жалбе и тужбе његових потчињених".

Стр. 40—48. Арсенал стражаре две чете Хрвата, спремних на све. Али срећом, на другој страни се налазе аустриски војници италијанске народности. Један од првих услова револуционара јесте захтев да се хрватске трупе повуку из града, и оне су то учиниле 23 марта, пошто су најпре, 22 марта, капитулирале на Капији Кампања. (Слободно репродуковано од ЛМК.).

26 а.

Исте године кад су се битке око Венеције водиле, написала је у познатој француској Ревиви оба света принцеза Белђијозо о томе што је њој било познато (80):

"... Хрватски војници сиђоше тихо низ степениште палате и постројише се испод свода према маси коју су скоро додиривали својим бајонетама. Повици "Доле влада" удвостручише се. Маса је била позвата да се повуче; она не одговори друкчије него новим повицима. Дата је последња опомена, после које војници отворише ватру на народ сасвим изблиза. Наступи час ћутања после пуцања, али није био дугачак: овога пута беше крик радости који се подиже. Пали

су само један човек и три дечка а триста метака је било избачено на пуну гомилу и од извежбаних стрелаца. Један тако чудноват догађај није могао а да не делује снажно на имажинацију Млечана; они су истицали чудо: баш тог дана била је изложба Госпе од Победи. Бог се определио за Млетке, народ није више у то сумњао и његов занос је дотеран до хероизма. Младићи, слабе девојчице, почеше својим нежним ручицама да размећу камење са калдрме трга. То камење је било једино њихово оружје. Они га бацаху на Хрвате. Друга салва није произвела ништа друго него још више ражестила масу, која се баци на војнике и натера их да уђу у палату. После овог првог успеха људи се разиђоше и намах трг оста пуст. . . .”

III. ПОНОВНО ЗАУЗЕЋЕ МИЛАНА ОД СТРАНЕ АУСТРИЈАНАЦА

Кад је марта 1848 морао да напусти Милано стари Радечки је казао да ће се ускоро вратити. И заиста, он је био тамо већ почетком августа. Ту су се Хрвати понова прославили, по други пут у истој години у истом граду. Ево неколико података о томе.

27.

Да наведемо прво књигу Вануџија: Мученици италијанске слободе, цитирану под (16). На страни 596 те књиге стоји: "Победник (6 августа) није ништа поштовао: опљачкао је и јавне установе и приватне куће: цркве су биле претворене у касарне, најсјајније палате постадоше штале Хрвата. Онда преки суд у свакој вароши, организоване пљачке, отимања, ратни намети". "Виђаху се страхоте нечувене у историји Хуна и Вандала".

Стр. 598: "Није било дана да град није оплакивао судбину неког грађанина ухапшеног и одведеног на погубљење у Кастио. Ту су неки убијани од Хрвата и закопани у јарку. Други умираху од глади, студени, душевне патње. Две младе и лепе жене из народа, пошто су са отменим негодовањем одвратиле опсцене речи једног официра, биле су одвучене у Кастио, мучене, обешчашћене и убијене. — Свуда обешчашћења, крв, пожари, пљачке и монструозна дела срамног варварства"....

28.

Из књиге "Италија и Револуција италијанска" од кнегиње Кристине Белђијозо (28) сцене петог августа, страна 81:

"Све је побегло из Милана. Виделе су се бројне колоне избеглица сваког узраста, пола, кондиција: сви ношаху собом најдрагоценије предмете, и најмилије, децу, чак и болесне, које нису смели оставити хрватском бесу на милост и немилост победника. Узвици, јецаји, плач претходили су".

29.

У француском издању "Миланског устанка" од Карла

Катанеа (19) стоји:

212: “У свитање, пре улаза Хрвата, више од сто хиљада становника побеже ван вароши. Жене, старци, деца, читаве породице, који нису никад излазили из њиховог родног града, вукаху се по прашини путева, не знајући куда иду нити чиме ће одржавати свој живот”.

30.

Годину дана после поновног заузимања Милана од стране Аустријанаца, торински лист Опинионе (“Мишљење”) од 26 јула 1849 описује ову сцену (према књизи Варена наведеној под бр. (21)):

“У Милану, ових последњих дана, један маџарски војник, не знам због кога дисциплинског поступка, био је осуђен на уобичајено трчање кроз шибе. Генерал је заповедио да казну изврши један италијански одред, а потом, не поуздавајући се много у Италијанце а желећи да казна задржи сву могућу строгост, шта је урадио? — Он је поставио иза оба реда Италијана извештајни број Хрвата каплара, готових да батинају ове осећајне људе (Италијане, ЛМК) ако не би до крви ударили крстине једног Маџара”.

Писац књиге износи на више места пасивну резистенцију Миланаца, који због тога нису хтели да иду ни на спровод маршалу Радецком.

IV. У ДРУГИМ ПРЕДЕЛИМА СЕВЕРНЕ ИТАЛИЈЕ 1848 И 1849

31.

Прво ћу цитирати понова Вануџија: Мученици италијанске слободе (16). На стр. 582 стоји:

“Нема ниједног међу нашим градовима који није оставио кога на ломбардској земљи. А ти, херојска Болоњо, која си одаслала толико твојих храбрих синова да се боре, показала си колико је снажна моћ народа кад хрватски лопов угрози твоје зидине”.

Стр. 595: “Италијани, подигавши се сложено на болне вапаје који одјекиваху у равницама Ломбардије и Венеције, потрчаше смело да пружи помоћ браћи која јецаху под бичем дивљег Хрвата. На ову несрећну земљу пала је крв синова сваке италијанске покрајине. . . . Да би избацили из Италије аустриског лопова, сви смо трошили крв и новац, и патисмо беду и затворе. . . . Атила, назван бич Божји, није показивао већи терор међу народима”. . . .

Стр. 262: “Велики филозоф (Романџози) беше сахрањен у једној вили свога племенитог пријатеља у Карате, лепом месту Бријанце. Ту је његов пепео мирно почивао до пред крај 1848. Кад се повратише Аустријанци, нису више биле сигурне ни кости мртваца: и гроб Романџозија био је оскрнављен од дивљих Хрвата, који, тражећи сакривено оружје, преврнуше са прљавим рукама свети пепео и згазише га својим табанима”.

32.

У књизи Документи Светог рата који се односи на Болоњу маја 1849, хроника дел Векија (29), стр. 46: “. . . и свако је покушао да се склони од дивљаштва Хрвата, који се ругао и потсмевао”.

Стр. 54: “У четири сата поподне истог дана, 16, један хрватски мајор изађе из тврђаве Фераре са једним официром и 60 људи пратње и, пошто је прешао путеве претећи, дође до куће претседника, улази силом, оскрњава стан на најружнији начин и, не нашавши жртву коју је тражио, зоставља његову жену, претећи сваком неваљалштином ако одма не прокаже где јој је муж. — Она га узалуд уверава да

се њен муж не налази у Ферари: Аустријанац јој прети да ће је одвести у Мантову код мужа. После узалудног тражења, одлазећи из ове куће, хрватски официр препушта самовољи солдатеске Мајерову кућу, коју су ови разбојнички пандури опљачкали”.

Стр. 56: “Сад, нашој несрећној отаџбини нису била нова (тј. досад непозната, ЛМК) варварства ових разбојничких банда; нажалост је сваки италијански град осетио напаст од њих. Околина Болоње била је опљачкана, и свуда су морале да се сносе отимачине, злостављања и убиства сваке врсте. — Палити сељаке, куће, мостове и сличне предмете било је задовољство овим варварима; улазити у куће, пустошити, пљачкати, то је изгледало њима сасвим слободно. Гдегод дођу, подигну заставу уништења. . . . (писац наводи детаље, ЛМК). У предграђу Панигале, где су становали неколико дана, осрамотише две младе жене, од којих је једна умрла после неколико сати од стида и од бола”.

33.

Из цитиране књиге принцезе Белђијозо (28), страна 28: “У праскозорју, последњи пожари завршавају Кастел - Нуово; њега више није било: последња жртва је умирала од руке прљавог Хрвата”. (То је варош између Вероне и Брешије, неколико километара југоисточно од Језера Гарде, ЛМК).

34.

Из наведене књиге Документа П. Контарини (26), стр. 106, где се описује стање 13—14 октобра 1848:

“У Падови су све госпође обучене у црно; ниједне кочије; позоришта пуста; свуда смртна пустош; национална гарда напослетку разрешена. У једној свађи која се развила између месара и Хрвата, осам од ових последњих беху убијени. — У Удине су сви Хрвати повучени у тврђаву, куда су однели залиху за четири месеца”.

35.

Аустриски официр Жорж Пимодан описује овај детаљ на стр. 67 своје наведене књиге (27): “Кад сам сутрадан по бици пролазио поред црквене порте у Санта Луција понудише ми моји војници прстене и мала распећа која су скинули са пијемонтеских официра палих на бојном пољу. Ја сам купио за неколико форината, али ме ускоро обузе неко празноверно жаљење да су лешевима ових храбрих људи отете последње успомене које су им, можебит, биле даровале мајке или веренице; окренух се и бацих их у заједничку раку која је била још отворена”.

36.

У Документима Светог рата I вол., свеска II (30), описује се на страни 120 ова епизода из Кома (непосредно јужно од Швајцарске границе): “Јер Хрвати љути што га не могу имати (некога Андреју Брента, којег неуморно траже, ЛМК) у својим рукама и успркос уцене стављене на његову главу, опљачкаше и запалише његову кућу и опустошише на хрватски начин (кроатескаменте) његова поља. Пошто се показао узалудан сав њихов труд и пошто је Комо био понова заузет од Хрвата, Брента се поврати у свој дом. Ту је живео мирно не чинећи никоме зла. — (Па ипак) у ноћи пред Ускрс уведоше издајници један одред Хрвата, полиције и финанси, који ухапсише њега и његова два верна друга и, грдећи их и мучећи на аустриски начин, одведоше их у Комо”. (Ту су били осуђени на смрт и стрељани).

37.

У забелешкама и документима Ломбардског устанка 1849 од Комоција (31) налази се текст његовог протеста упућеног Министарском савету Краља Сардинског у Торину поводом догађаја у Брешији. Протест се налази на страни 9 те књиге и у њему м. о. стоји: “Нека се потсети садашње Министарство да и оно има своје посебне кривице што није послало неког изасланика у Брешију да упозна стање догађаја; међутим, Брешија је, преварена, одолевала и навукла на себе пожар, пропаст и бесрамље Хрвата”.

38.

Карло Катанео у цитираној књизи под (18) полемисе са аустриским изворима који своје поразе у Северној Италији приписују италијанским контингентима у аустриској војсци и каже између осталог (стр. 146): “Са чисто италијанским батаљонима није се изгубила Мантова; са батаљонима хрватским и штајерским били су изгубљени Млеци. А ни у једном другом месту није војска доживела жалоснију судбину него у Кому, где није било ниједног јединог Италијанца војника, него су сви били Хрвати, Корушани и Мацари и сви остадоше, до једног, убијени или рањени, заједно са својим пуковницима, од којих је један био Немац а други Хрват” — (Док се Италијани нису предавали и нису дезертирали) “Хрвати су били они који су побегли из Апијана да би положили оружје у Варезе; Хрвати су били они који се повукоше да из касарне пуцају на народ у Бергаму”.... Кад је народ имао против себе хрватска варварства и тевтонску дрскост, да ли би онда, према сенилним причањима оних који умирују, издржао четири дана?”

На претходним странама исте књиге налазе се извесни детаљи, које није сасвим сувишно цитирати.

Стр. 95: “У Бергаму, ерцхерцог Сигисмонд, видевши да се свуда у околини подижу барикаде, да се народ сакупља и, да су доведени Хрвати да се бране опако са прозора касарне, затражи увече преговоре са комитетом”.

103: “У Кому, у току тог дана предаше се три касарне са около 800 Хрвата, неколико хусара и ловаца”.

104: “Тога дана, народ Долине Интелви и Долине Солда обзоружао је Хрвате и Немце”.

“У Бергаму, дознавши да је Ерцхерцог побегао, народ, побешњен, скиде царске орлове, заузео барутану, опколи Хрвате који се понудише да оду под условом да их испрати цивилна гарда и два свештеника са распећем. Али народ није хтео пустити да оду наоружани. . . .”

На стр. 132 и даље описује писац повлачење царске војске: налазе се унакажени лешеве италијанских заробљеника, печене људске кости итд. . . . Скоро сва насеља у близини пролаза трупа беху напуштена. И одреди који претресаху та насеља пљачкаху колико је ко могао носити. Нарочито Хрвати; мало је било ових без завежљаја па макар и старудија. “Становници Марињана нису могли веровати да имају пред собом претстраже праве војске, то су изгледале хорде изгладнелих пљачкаша”. “СТИГОШЕ ИЗ ПОДНА У МАРИЊАНО. НЕКЕ СУ КУЋЕ ГОРЕЛЕ, СВИ ДУЋАНИ ОБИЈЕНИ, ОПЉАЧКАНИ И УПРОПАШЋЕНИ. ВОЈНИЦИ, КОЈИ СЕ ЗБОГ ГЛАДИ ОДМАХ ОПИШЕ, УБИЈАЛИ СУ СЕ МЕЂУ СОБОМ У КРЧМАМА И НА УЛИЦИ. УБИШЕ И ЈЕДНУ ОД ЊИХОВИХ (СВОЈИХ) ЖЕНА”.

39.

На страни 277 италијанске верзије Историских забележака од Рићардија (17) стоји уз датум август 1848: “Не могу а да не споменем како је честити Ћернуски. . . . узалуд молио Дуранда да не пусти на располагање Хрвата пола милиона лира остављених у провинциској благајни”.

V. ОПШТА ГЛЕДИШТА НА УЛОГУ И ДРЖАЊЕ ХРВАТА У ИТАЛИЈИ 1848

Сад ћемо навести неколико општих карактеристика држања Хрвата приликом Устанка у Северној Италији, неколико запажања и мишљења која се не односе на само једну битку или један отсек фронта, чак ни само једну кампању. Мишљења, дакле, која су по својој битности општа.

40.

Прво ћемо навести како је у Италији пре саме битке примљена вест да ће се на страни Аустрије борити Хрвати. Ту је карактеристична једна реченица коју наводи Карло Катанео у цитираној књизи, најновије издање из 1942 (18), а коју изгледа да је узео из Ацеља (35). Ту стоји (стр. 15): “Кад се Аустрија стави на гледиште да пусти са псећег ланца своје Хрвате, проломи се кроз целу Италију један вапај, који са треском паде на срце владара, саучесника Аустрије”.

41.

У преводу књиге Де Вилисена, пруског генерал — мајора о рату у Италији 1848 (36), Италијан преводилац говори у примедби на страни 32: “оне дивље звери у људском облику, много више јунаци у дивљаштву него у борби, које ми овамо зовемо кроати”.

(Скоро у свим италијанским публикацијама се реч Хрват пише са малим почетним словом, бар у 95% примера које смо ми употребили. Ми смо ставили свуда мајускул, према правописним законима српског језика).

42.

Француз Варен у цитираној књизи под (21) каже најпре на страни 6 да се странци не могу да уживе у италијанску ситуацију, не могу да схвате како то изгледа “кад се нађе испред својих врата штап Хрват којим ударе по Италији”.

Стр. 12—13: “Али Рус, уосталом Славен као што је и Пољак. . . он је јагањац, умиљни анђео према Чеху, Маџару, Хрвату, Илирцу, овим дивљим хордама које живе како хоће у Италији”.

И скоро сасвим при крају књиге (стр. 247) стоји ово: “Знајте да за свакога који признаје аустриску управу, њене љутње и освете, има тамо, међу народом чији живот, чија част и имовина зависе од једног знака Хрвата који им заповеда, да има тамо више јунаштва, сто пута више (њима се супроставити) него се лицем окренути према батерији топова”.

43.

Слободан европски свет био је огорчен и на Папу Пија IX, који је тада често благосиљао Хрвате, а никад их није осуђивао за њихова недела. Ево неколико примера.

У писму Г. Кинеу, претставнику француског народа, упућеном од Дел Векија, чиновника Министарства рата Римске републике (40), стоји на стр. 5, II:

“...У међувремену армије мученика покрише поља Ломбардије да би изагнале хорде Хрвата које већ толико година узнемирују нашу несрећну земљу. Понтифекс, место да подржи своје народе који су похитали да бране једну тако свету ствар, изјавио је да не признаје девизу крсташа излажући своје сопствене поданике самовољном бесу Аустријаца, који су без милосрђа давили заробљенике пале њима у руке. Ми смо много пута молили папу — краља да прекине ово нечувено држање; ми смо га клечећи молили да навести рат Аустрији. То је било узалуд: Папа је то одбијао говорећи да викар Бога мира није добио од свог Господина наређење или мисију да ратује; да су Хрвати као и ми љубљена деца и да један отац не може убити једног сина да би спасао другог”.

У једној књизи изашлој такође на француском 1849 под насловом: Истича о последњим догађајима у Италији, без ознаке писца (41), приговара се Французима:

“Јесте ли ви према овим целатима држали права хуманости? Далеко од тога, ви сте помагали приликом похара најзаливенијих (крвљу?), код мучења целог једног народа. Ви сте показали у погледу пројеката тих непријатеља којим се убија слобода потпуну равнодушност, ви сте чак, од извесног времена, на гледишту да се удружите. А ја црвеним због вас. Мало још треба па да војници француске републике иду марширати раме уз раме са Хрватом; за већу славу вере”.

Ванући, у књизи цитираној под (16), каже на страни 602: “Папа, пошто је благословио Хрвате, пошто је у Гаети размишљао о свештеним осветама, вратио се у Рим, прљав од наше крви, благословио наше убице, проклео наше пале, уби, затвори, истера из домовине на хиљаде спашених од куршума и бомба аустриских и француских”.

44.

15 марта 1849 упућена је народу око Језера Кома од револуционарно — националних комитета ова порука (у књизи цитираној под (30), страна 60):

“Имајте милост према непријатељима и сетите се мученика који пате, сетите се избеглих синова... убијте оне који падну у ваше руке ако су обучени у омрзнуту одећу; убијте и оне наше који вас саветују на свирепост; они су дивљи непријатељи отаџбине, они су дивљији од самих Хрвата”.

45.

У једној великој књизи: Војни догађаји у Италији 1848—9, где се ти догађаји стручно третирају, очигледно са аустријске стране (37), стоји на страни 76:

“Са опредељеном намером уздржали смо се да говоримо о страшним сценама које се с једне стране стављају на терет Хрвата, с друге на терет устаника... За сваког човека од части, било да носи униформу или грађанско одело, акције које прљају сопствену државу или сопствену страну испадају увек најжалосније, и међу напорима племенитог честољубља један је од најпохвалнијих заслужити поштовање непријатеља”.

Више заиста није могао да каже аустријски хронограф!

46.

Један фашиста, пријатељ “Независне државе Хрватске”, наводи у књизи “Италија и Хрватска”, издатој од Италијанске краљевске академије у години 1942 (38), у меденим месецима њихове спреге, наводи на стр. 599—600 поменуте књиге један цитат из књиге анонима изашле 1866 под насловом: Од Кустоце у Хрватску (39), и то са стране 112, који м. о. гласи: “... ми који од детињства слушасмо како се прича о Хрватима горе него о Вандалима и Остроготима, веровасмо да нас воде у најмању руку да нас живе поједу. Заиста, никад се у Италији не спомене име Хрват а да му се не додају лепи квалитети убице, варварина и друге сличне радости”. (Писац се даље чуди како је одведен у заробљеништво у Хрватску, а није жив поједен! И фашиста то нарочито истиче!).

47.

Професор Славистике на Сорбони Сипријан Робер пише 3—4 године иза ових догађаја (4): “Ето признате награде јунацима који су понова освојили Милано и понова под јарам бацили Ломбардију”....

Није онда ни чудна реакција италијанског народа на хрватска злодела, која се, истина, ограничила на речи, као што Италијанима доликује, али која ипак зато није ништа мање симптоматична. Ево неколико примера.

Према изјави једног Швајцарца који је учествовао у аустриској војсци у Северној Италији, неког Ота (32), страна 18, у Милану априла 1848: "Дечаци носе новине и плакате. На једном стоји: Смрт Хрватима, због пљачкања варошице Мелењано од царских који се повлаче". (На другом плакату је стојало: Братство са немачком нацијом!).

Према саопштењу Карла Пизакане, шефа ђенерал — штаба војске Римске републике, кад су се 1849 године појавили Французи који су дошли у помоћ Папи, римски народ је викао (33): "Смрт Пију IX! Смрт поповима! Напоље странци! Смрт француским Хрватима! Смрт папиним војницима!"

(Овде су, као што се види, римски грађани Французе видели у улози која Хрватима припада и коју само они смеју да врше: да буду пандури против народног устанка).

Затим два истоветна податка из аустриских извора о изјави једне даме из високог миланског друштва. Прво ћемо навести верзију маркиза мајора Пимодана (доцнијег француског генерала). На страни 170 цитиране књиге под (27) он истиче како су миланске даме огорчене на Аустријанце. Између многих доказа наводи и ово: "Једна млада девојка одби понуђено јој јело на једном великом динеу код грофа Б. и рече умилно: Не, хвала, нисам више гладна. Али кад би то било срце једног Хрвата, целог бих га појела".

Из књиге д-ра. Шнајдавинда Из главног стана и ратног живота Оца Радецког (34): "При једном великом динеу који је давао један граф слободе, дрзнула се једна кокетна узвијуша да каже, да она више не осећа никакав глад, али да би са радошћу појела печено срце једног Хрвата кад би јој оно било послужено".

Познати швајцарски публициста Вилијам Мартен каже у својој књизи о Државницима Првог светског рата (78) на страни 125: "У Ломбардској низији старци који су упознали били аустриску владавину називају некадашње тлачитеље Хрвати".

VI. ПРИКАЗИВАЊЕ ХРВАТА У УМЕТНОСТИ

49.

Речено је већ да су Италијани у многим графичким делима приказали, па, свакако, и карикирали хрватска недела почињена у Италији. Ја сам наишао на много цртежа и илустрација тога рода; најчешће је приказан Хрват како краде и дљачка, или како пуца у гомилу невиних грађана. Ја копијем нисам правио, нити то умем да чиним. А оне би биле и сувишне, јер се не би могле репродуковати у данашњим приликама, кад се једва могу наћи средства да се једна мала књижица "компресног слога" изда.

Само ће се споменути две-три такве публикације. Једна, Александра Баумана, наведена је на стр. 18. Затим долазе две из извора расположених за аустриску војску. Једна се зове "Илустрована ратна хроника. Успомена на ратовање 1866 у Италији и Немачкој" (43). На стр. 228 слика: "Аустриска артиљерија на маршу у Горњој Аустрији". Ту су насликана два граничара још приетојно одевена и један сережанац у прљавим, а две украдене патке (или кокоши?) испод црвене капа. Друга збирка су "Успомене на ратовање ц. к. војске у Италији у год. 1848—49", ручни цртежи од браће Адам (44). Књига је изашла 1851 у Минхену и посвећена је самом маршалу Радецком. Велика слика 21 носи наслов: Хрватски квартир у кући Пакоци (14) код Местре пред Венецијом. Кућа је пуна уметничких скулптура, према којима се Хрвати вандалски односе.

Разуме се да Италијани, који су свестрани уметници, нису пропустили да хрватска недела не опишу и у стиховима. И таквих песмица има безброј. Све су оне "уметничке" тј. са познатим, индивидуалним ауктором. Док су у Немачкој махом стваране народне попевке без икакве уметничке вредности, од анонимних писаца, које је војска у маршевима или декламацијама понављала, у Италији су то озбиљнији литерарни састави. Народне попевке тога жанра нису у Италији уопште биле у пракси.

Између многих сличних песама и песмица на италијанском језику, ја сам ексерптирао само две-три. Једну, која се често спомиње, нисам могао да пронађем. То је "фамозно" "Писмо Хрвата" од Отавија Таска.

Прво ћемо навести један епитаф. На гробу "светлог мученика" Александра Поерио певаше Емануеле Ћелезиа (према књизи Вануђија, наведеној под (16)). Прва строфа гласи: "Кад Ломбардски народ избаци смрдљивог Хрвата, он је напустио (мисли свакако на умрлога, ЛМК) песме барда да би узео мускет војника". — — Пета строфа: "Твој лав испусти један јек и покрену; од тога се уплаши ниски лопов, који те обухвати у срамне окове". . . .

Сад један дугачак фантастични мит, штампан у Каполагу још 1848 (42). Он је сувише дуг да би се цео цитирао. Изнеће се само неколико карактеристичних строфа које се односе на Хрвате.

На домаку 1848 рече, кобајаги, Девица (Богородица) свом дечку да се пробуди да би прославио Божић. И онда јој он одговара.

"На то ће дечак: О мајко моја, зар морам да сићем у Ломбардију? — Зар не знаш да варвари, прљави Хрвати, много више него изгладнели бесни медведи — Више него људоджери Оцеаније, са дечацима потхрањују такав бес — Да им режу и руке и ноге, да би их скували у фрикасе (паприкаш) — То ми рекоше овде многи дечаци, претворени у мученике, у анђелчиће — О варварствима тих безумника, који их раскомадаше у ситне комаде — Ако ја избегах једног дана бесу Херода, а сад да ме поједу, шта ја имам од тога!" —

Мајка (Богородица) наговара га ипак да иде. Између осталог му каже:

"Ипак иди, моје чеданце, ја ти обећавам: од тебе ће ови варвари ипак имати решпекта — А ако се подухвате да те прождеру, шта би могли, мој дечко, да ти тиме учине (да од тога имају користи)? — Го и бедан, чак и без колевке, они ти не би могли ништа отети!"

Продужује се велика песма историских реминисценција, а затим, на страни 17, стоји:

"Ох, како су прљави вукови хрватски повратили дане Атиле! — Обешчашћење и пожари, покољи и пљачке, да ће се после потомству коса јежити — Прождрљивци и пијанице из све снаге, нови Коки скидају нам месо са костију — И прождрљиво гутајући нас, комад по комад, остављају нам само очи да бисмо могли плакати".

(Коко је син Вулканов, према античкој митологији, кога су се страшно бојали због његових отимачина, ЛМК).

ДРУГИ ДЕО

ПОДВИЗИ ХРВАТА

У МАЂАРСКОЈ И АУСТРИЈИ

VII. КАКО ЈЕ ИЗГЛЕДАЛА И ЧЕМУ ЈЕ ТЕЖИЛА ЈЕЛАЧИЋЕВА ВОЈСКА

52.

Прво ћемо навести шта о томе стоји у великој збирци Историје света, под уредништвом Ханса Хелмолта (45), а у одељку писаном од професора Цвиденека, VIII том, стр. 197:

“Он (Јелачић) образовао је хрватску народну војску од 40.000 људи, која, истина, није имала никакву велику војничку вредност, али својим бројем, својим горопадним наступом и авантуристичким наоружањем била је кадра да шири страх”.

53.

У књизи Лудвиг Кошут (Кошут Лајош) и најновија Историја Мађарске, издатој од низа мађарских и аустриских писаца (46), стоји на страни 55 првог тома.

“Краљевина Хрватска простире се од Саве доле до Београда, тамо где Дунав одједанпут према југу скреће, велика је 400 квадратних миља и настањена са око 800.000 становника, који су већ од старине познати као ратоборне али усто разбојничке и печовечне хорде. Ко том приликом да не помисли, и не хотећи, на хрватске хорде под Валенштајном, на пандуре под Тренком и напоследку серезане Јелачићеве под Бечом?”

(Напомена: Писац очигледно има у виду тако звану Цивилну или банску Хрватску, у ствари једину тадашњу Хрватску, без Војне границе. Из те “праве” Хрватске је Јелачић и одвео гро својих трупа.

Реч Серезани или Шерезани, или томе слично, налазио сам много пута, али увек на немачком језику, тако да нисам сигуран како су их Хрвати звали. Зову их још Немци и црвенокабаничари, јер је сваки од њих био огрнут једном црвеном кабаницом (немачки: Ротментлер). То је била најстрашнија трупа Јелачићева. По једнима то су били коњаници, по другима то су граничарски жандари (1). Ко ће знати ко је то? Оно што је сигурно, то је да су то Јелачићеви војници, које је он собом довео из Хрватске, и који нису говорили никакав други језик (из чега је тешко веровати да су били граничари).⁴

⁴ Кад је цео рукопис био готов, нашао сам у Мемоарима Ватрослава Јагића да те војнике назива Шерезани (књ. поз. 3, стр. 8). Ако је ико био позван да да

На страни 58 исте књиге стоји: "Пошто су у Хрватској увидели да ништа не помаже либерални програм који је био Цару поднет, насадише црно-жућу заставу лојалности и гласно објавише да се верни хрватски народ око ње јати да би свога господара и монарха бранио од навале демократије и да би његову првобитну власт опет воспоставио".

II том, стр. 90: "... Заиста, ко је ове дивље звери посматрао сасвим изблиза, или ко је у отвореној борби стојао према њима као писац ових редова, он ће морати да призна да нешто демонско лежи у овим стравичним приликама, чији изглед наше срце испуња језом. Нека човек помисли на те бештије. Високе, мршаве прилике, са дивљим изобличеним цртама, јагодицама које јако испадају, једном мркотамном бојом лица, чекињасто чупавом косом, и са тамним, буљавим очима са крвним жилицама и са крвљу подметутим, то су ознаке ових црвенокабаничара или црвенокапа. Исто као ови, само мало одрпанији, изгледају њихови дедаци (другови у злу) зеленокабаничари, које чак сами официри у Јелачићевом логору зову скакавцима...."

У истој књизи, стр. 125, преноси се извештај једног дописника маџарских новина (62), који је хрватске трупе сустрео 22 септембра 1848 код села Марцали и Лар. Ту стоји м. о.: "... моја душа била је већ пуна горчине кад сам спазио да се примиче овај језиви фанатични народ. Међу њима има ђетића које ја не бих примио ни као кметове чобане, и којима бих, кад би ми некад дошли у моје двориште, бацио милостињу; тако су бедно изгледали"....

Стр. 127. Један дописник "Кезлењ"-а пише 19 септембра из Муракеза м. о.: "... ја, који сам видео целу Јелачићеву војску, могу са сигурношћу рећи да његов способни регуларни кадар има само 4000 људи, и да су то махом дечаци од 14 до 17 година и једна округла маса истина јаким људи, али који према исказима њихових рођених официра немају ни најмањи појам о оружаном дисциплини. Један део овог разбојничког чопора снабдевен је са дугачким "тигањпушкама" (?), други део има копља".

језично објашњење те речи, то је био позван Јагић. Он то, нажалост, није учинио. А над је већ књига била увелине у штампи, нашао сам у београдској "Политици", у рубрици "Међу нама", објашњење те речи. Долази од француског "сержан" (наредник). Али ни тамо не стоји нано је преузета. Пошто се она (та реч) срета тек у Деветнаестом веку, после Наполеонових ратова, врло је вероватно да је и настала за време тих ратова и да су Французи тамо називали извесну хрватску војску, па је ова и сама после преузела тај назив.

Сад је јасно да се та реч хрватски изговара "шореман", да долази од француског сержан и да се односи само на један део хрватске војске. Но ова примедба је додана 22 време коректуре, па се у тексту не може свуда назив менати. Читави ће га и сзми правично изговорити.

54.

У књизи Бечка октобарска револуција, писаној од једног легионара, који је означио само иницијале (47) (шта је сасвим разумљиво, јер је књига штампана још исте године иако у Немачкој), на страни 9 стоји: "... да Јелачић није више спасилац хрватске самосталности, већ штитonoша реакционарне камариле и панславистичких тежња".

На стр. 47: "... Ја сам раније говорио о црвенокабаничарима. Ова раса војника је интересантна, а да би ја могао да не дам њен ближи опис. Претпоставите једну велику мускулозну прилику са тамножутим, прљавим, монголским лицем која седи на малом козачком коњу, а прљаву кабаницу од црвене вуне, којој је додана једна капуца, дрско пребацила преко рамена. Око струка опасач, на коме виси фишеклија која обавија цело тело, и у коме се налази цео магацин оружја разне врсте, као пиштољи, бодежи и један ханџар, тј. један дуг турски нож са седластим дршком, без корица. Обућу сержанац уопште нема никакву, или у таквом стању да се ништа друго не примећује него бедне крпе. Кошуља је тако црна и тело тако нечисто, да по моме мишљењу и жива створења могу да вегетирају под сеном овог паразитског бића. На глави лежи једна капа налик на турбан, из које пада доле један црвен дроњак. Ова разбојничка дружина привилегирана као хватач разбојника претставља најмилију пратњу славенског вође који се прси као јунак слободе. У овом помпезном, оријенталном оделу, али златом богатије украшен, јаше сам Јелачић, под пратњом његове чисте дружине, кроз улице града (Беча). Обичан "просечни Хрват" (јамачно пешак) разликује се од његовог јахаћег брата по судбини само одећом, док му личи по страсти за пљачком и отимачином. Једна отрцана војничка блуза покрива полуголи горњи део тела, док неке отете чакшире разних боја покривају његове ноге. Један кратак опасач који допире до плећке држи дугу бајонету, а један широк шешир од клобучине, или једна војничка капа, покрива чупаву главу. То је по прилици квинтесенција хрватске армије, пошто је права хорда убица послата кући пре заузећа Беча".

55.

Синовац бана Јелачића, коњички капетан Ант. Јелачић пише из главног стана у Маџарској капетану Чивићу у Загреб о инвазионим трупaма бановим м. о. ово:

"Једна велика невоља је беснило, пљачкање, нарочито код Личана, једна ствар која даје повода да се предузму строге мере".

То саопштава аустриски официр фон Фененберг у својој документованој Историји Бечке револуције (48). на страни 84. А сам писац на страни 25 исте Историје каже:

Хрвати су могли допрети своје циљу и без борба у Бечу, “без клања хиљада његових (бечких) синова и без бечких сцена којима су натоварили на себе вечну љагу у историји”.

56.

У књизи, путопису кроз Хрватску, Пруса Франца Маурера, наведену међу литерарном на првом месту, налази се ова његова реминисценција у Загребу гледајући двадесет година после Бечке револуције Јелачићев споменик (стр. 65):

“Јелачић је био један племенит човек, али је он са осталим одличним људима делио судбину, да злодела њихових потчињених на њих падају и доклегод историје има она су упорно уз њих прилепљена. Хрватски добровољачки одреди тада су рђаво газдовали у Маџарској и Бечу, тако да је успомена на њихову појаву у Тридесетогодишњем рату живо освежена”.

57.

У дневнику једног бечког националног гардисте (49) описују се Хрвати који су 31 октобра заузели један део Беча. На страни 62 те књиге стоји м. осталим:

“Ови Хрвати изгледају страховито одрпани и дроњави. Њихове кабанице су пожутеле колико су изношене, њихове капе избледеле, сваки је обесио једну торбицу за ракију, са својим бодезима личе на неку грудву налик на јежа. Чак и њихови официри стиде се пред нама добро одевеним и гледају у земљу, јер су и они сами сасвим ниско пали.

И ове варваре, ова бића која су једва слична људима, ове руље, шаљу нама овамо, да би Беч унизили. Они морају свуда напред као храна праху”.

58.

У већ више пута цитираној књизи о Кошуту описују се такође сержанци (књига цитирана под 46). Тамо стоји, у II тому, стр. 80—81:

“Сержанци или, према црвеном огртачу којим су одевени, названи још црвенокабаничари. Својим свирепим пустошењем у Беча, својом варварском сечом деце, жена и људи који се нису бранили, ове дивље бештије стекле су у најновије доба једно хисториско име; цела Немачка спомиње их са одвратношћу, грозом и ужасом....”

“У уверењу да црвени огртачи и за људе претстављају страшила као и за птице, бан је серезанце повучене са турске границе одео са црвеним кабаницама, и од тога времена ови се зову и од Маџара и од Бечлија црвенокабаничари. Црвенокабаничари, раније (нпр. за време Тренка) звани пандури, били су најгласовитији, али не због храбрости, већ свирепости према онима који се не могу бранити”.

Стр. 79: “....Јелачић сакупи код Вараждина разне од-

реде трупа, који су били разасути по свим деловима Хрватске и Славоније, и образова од ових делом регуларних батаљона и пукова, а делом недисциплинованих хорда и руља једну ратну силу, којој он даде име армија или војска”....

81: “....највећи део хрватске армије....Ови војници (иако недисциплиноване хорде једва заслужују име војника)....добро су наоружани, само што не умеју своје оружје добро да употребљавају и више вреде, уопште говорећи, да пале куће, села и градове, да пљачкају, краду, убијају и отимају него да рат воде. У Бечу су их обично називали скакавцима. Код заузимања Беча мање су се показивале ове пљачкашке животиње, али зато тим више после заузећа”....

59.

У свом познатом манифесту Маџарском народу, вођа револуције Кошут Лајош каже (1848): “Једна таква Јелачићева експедиција је у крајњем случају један рој скакаваца”.

60.

Интересантан опис хрватске војске која је наступала у Бечу налази се у једној књизи под насловом: Револуција, опседање и освајање Беча у октобру 1848, чији је писац означен само иницијалима (50). На страни 11 те књиге стоји:

“....Ко је видео ове банде није могао ништа друго ни да очекује. Претстави себи, драги читаоче, 250 таквих крпилонца, који се код нас по целој Немачкој тамо-амо скитају; дај свакоме од њих једну мушкету у руку и једну торбу као ранац на леђима и већ је готова једна чета Јелачићеве телесне гарде. Сем тога, његову армију прате 6000 сержана. Њихово оружје је одлично и сваки носи ханџар, један широк кољачки нож, с којим он уме да главу (противника) не одруби него посече са хитрошћу којој се човек мора дивити и са страховитим миром. Главни урес њихове одеће је један огртач црвен као крв, и једна исто таква капа са дугом кићанком која доле пада”.

Стр. 19: “Најшароликије изгледаху неке чете Хрвата које су до пред Беч стигле у дроњцима и босе, а у Семерингу биле снабдеване из војног депоа са свим деловима униформа. Тако су се видели неки у ловачкој униформи, са плавим чакширама артиљериста и широким шеширом крпилонца; други, који нису имали срећу да се снабду са одећом иђаху у њиховим пртеним чакширама, кабаницама од клобучине и са коњичком кацигом или официрским шеширом на глави. Укратко: најшаренија мешавина хорда које заједно нагрнуше и опремљене пљачком и отимачином пружале се оку гледаоца”.

61.

У једном проаустриском претстављању догађаја у Бечу, изашлом у Бечу 1849, без ознаке писца (51) стоји на стр. 315:

“Први пут је Беч видео у својим зидовима хрватске црвено-кабаничаре, о којима се толико говорило и од којих се толико бојало”.

62.

У књизи цитираној под 65, стр. 40: “Изглед његове (Јелачићеве) војске бедан је. Његове регуларне трупе, чији се број пење на преко 1000... измешан је од различитих људи. Униформе су подеране и висе, чак и сами официри изгледају врло пропали”.

63.

Нису само у Аустрији и Маџарској Хрвати имали, што Немци кажу “слабу пресу”, већ у целом слободоумном и цивилизованом свету.

Тако се на пример у једној иначе антимаџарској књизи Јосифа Ермана, изашлој 1901 на француском (52), стоји м. о. на страни 139:

“Аустриски Славени претрпели су у француској штампи одбачни удар непопуларности њихових савезника. Аустрија је била непопуларна као инкарнација свега што је било “непријатељ принципа слободе и народности, принципа који су били постављени на дневни ред од целе Европе”. Славени су имали јако да пате од те непопуларности и у Западној Европи и у самој Француској. У понашању Чеха и Хрвата није се друго пронашло него једна стара навика послушности и сведочанство верности, које је јавно мишљење таксирало као свирепост, као што су га присташе прошлости славили као један диван инструменат реакције.

Због тога су новине као “Реформа” и “Национал” указивале на Хрвате “као сателите апсолутне власти, као варваре који не мисле ни на шта друго него да убијају и пљачкају”.

64.

Како су се о Хрватима изражавали Маркс и Енгелс видеће се из доцнијих излагања. Овде је довољно изнети шта су писали у свом листу “Нове Рајнске Новине” крајем новембра 1848 (53), према наводима њихових укупних дела, цитираних под (24), страна 450: “Господа којима културна историја толико на срцу лежи препустише практично руковођење културе једноме Јелачићу и његовим Хрватима”.

У истом листу, истог месеца, а у Целокупним делима страна 411 спомиње се са страшном иронијом “ствар хрватског поретка и (хрватске) слободе”. А то се понавља још на више места (у Целокупним делима стр. 422, 421 итд.).

Маркс-Енгелс називају Хрвате “царским бандитима” (наведена књига (24), стр. 418), затим “Црвенокабаничари Јелачића”, стр. 455 итд.

65.

Како су хрватски војни континенти третирани у демократским и слободоумним круговима Немачке који су били окупљени и репрезентовани у парламенту у Франкфурту на Мајни, у тзв. Павловој цркви показује доста детаљно Херман Вендел у својој великој монографији о Борби Југословена за слободу и уједињење (54). Тамо стоји на стр. 277:

(“У цркви Св. Павла”)... слављени су Маџари као савезници немачке револуције против хапсбуршког деспотизма и овенчавани, а сва јарост и кивност демократије праскаше на “велеиздајничког бана Хрватске”, на “хрватског поглавицу” са његовим “црвенокабаничарима” и “хрватским плаћеницима”, на “разбојничке банде Јелачићеве”.

Стр. 278: ... “Уколико су демократскија била једна уста, у толико су неумољивије викала на “слободорушилачку армију под Јелачићем”... најљуће су беснеле “Нове Рајнске новине” које су се, вођене од Карла Маркса и Фридриха Енгелса, бориле на крајњој левици немачке демократије наговарајући на “најодлучнији тероризам” против ових “малих тврдоглавих нација” и на “мржњу против Хрвата”.

Даље су их назвали “изметом једног у највећој мери смушеног хиљадугодишњег развоја”....

66.

У књизи о Кошуту цитираној под 46 стоји и ово (стр. 58): “Чињеница је која се не може порећи да се славенска нација (да мисли на Хрвате види се из даљих излагања ЛМК) у сва времена подавала као инструменат апсолутних власти. Одувек је она била за интересе династије, већ под Франкопаном и Ракоцијем, и то било мачем било, доцније, у царском заседању са речју и пером. Зато је влада и звала Хрвате и граничаре: њеним верним Хрватима и граничарима”.

67.

У Дневнику из Беча Ауербаха (66), описује писац како изгледају први заробљени Хрвати у Бечу. Страна 87: “Мени се прохтелo да видим Хрвате и ми смо одведени били у собу где су се они налазили. ... (Сад писац описује како их је затекао, шта раде.) ... Хрвати са њиховим тесно приљубљеним чакширама и прљавим кошуљама, ноге завијене са крпелинама, имали су један чудан облик лица; уско чело, тамне очи, прџаст нос, уста и брада нису били неплеменити, црне косе и тамна боја лица. Сем свести да су робови, која их је дубоко и тешко била спопала, у њиховом изразу је лежала још она неисказана црта сете, која се показује на једном људском лику, у коме слободно човечанство још није дошло до изражаја. Природни филозофи налазе ову црту и код племенитих животињских врста, нарочито у физиономији паса. Ја то изражавам без неког упоређења, само да бих наговестио

шта ја разумем под тим сетним чинима лица”.

68.

У хроници Студентског комитета у Бечу (59), описује се на страни 218 седница тога комитета од 12 октобра 1848: “Један млад човек, дошавши из логора Јелачићевог (у околини Беча, ЛМК), прича да је ту затекао два Бечлије, које он познаје из једне ондашње кафане, како деле новац хрватском шљаму. Он даље прича у каквом бедном стању се хрватске трупе налазе: оне су сасвим обесхрабрене, немају никакву одећу како треба, ништа да једу, тресу се од глади и студени. Боље обученим, тзв. граничним пуковима, дојадио је рат, они су највећим делом домаћини, који желе да се врате у домовину”.

У тој истој Хроничи се спомиње на страни 256 једна пригодна песма која Јелачићеву војску назива “војском тиранина”.

69.

Стр. 259: У посланици Студентског комитета у Бечу од 18 октобра 1848 упућеној Немачкој народној скупштини у Франкфурту на Мајни говори се о “страним ратничким чопорима који угрожавају слободу Беча”.

Стр. 260: У посланици немачком народу од истог дана говори се о “ратничким хордама које слободу хоће да спуштају”.

70.

Стр. 299: Роберт Блум у свом говору Бечлијама од 23 октобра 1848 говори о “хордама Истока, које су пред зидовима једног западног главног града утаборене са непријатељском тенденцијом”.

71.

У Дневнику из Беча Ауербаха (66) писац описује изглед Јелачићевих пратилаца који су с њим заједно триумфално ушли у Беч 2 нов. 1848. Стр. 221: “...Црвенокабаничари држе у својој појави средину између цигана и бандита. Једна црвена капа на глави, једна дуга црвена кабаница која се пружа готово до земље са капуралком исте боје. Црвен копоран са гајтанима, који су код официра од злата, један украшен појас на бедрима, у који су стављени пиштољи и један бодаж, уско приљубљене жуте чакшире и црвене чизме на увезивање, тако су марширали сержани, са карабинкама о рамену”.

VIII. КАКО ЈЕ ЈЕЛАЧИЋ ПРЕТСТАВЉЕН У САВРЕМЕНОЈ ПУБЛИЦИСТИЦИ

72.

У једној напред цитираној италијанској књизи стоји (37) да је већ отац бана Јелачића казао једанпут аустриском цару: "Ваше Величанство нема вернијих слуга од нас Хрвата" (стр. 137).

73.

У књизи цитираној под (46), на стр. 55 стоји ово: "На челу Хрвата стојао је Јосиф барон Јелачић од Бузина, најстарији син једног високог официра. Он је рођен 1801 у Туропољској жупанији у месту Куксиловац (?).... Мајка, удовица без пензије, тешко га је васпитала. После је доспео у Терезијанум, где се истакао учењем.... (Служио у Италији и на граници према Босни, где се одликовао у сукобима).... 1845 учествовао је при срамној освети која је била извршена над устаничким Бошњацима...." За његову карактеристику, у књизи се налазе и ови биографски подаци: "Његову мајку, удовицу са троје деце, помагао је у сваком погледу градоначелник Куксиловаца. Кад је Јосиф био смртно болестан, неговала га је и лечила жена овог милосрдног Самарићанина, госпођа Фани Погледић. Њој има живот да захвали. Један од његових најприснијих пријатеља из младости био је Карло Спишић.... Кад је Јелачић запосео туропољску грофовију, добише трупе које су надирале заповест да његову добротворку Фани Погледић и њеног сина ухапсе и транспортују у Загреб. Њена добра је војска заузела, сва рогата марва заклана, а парохиски дом у Горици где су некад за бана као болесног дечка читане молитве био је опљачкан, сам парох и Карло Спишић, затворени, везани и злостављани".

Стр. 207: "... то је опет била Софија (мајка Франца Јосифа, ЛМК), која је прва ту креатуру противреволуције, тога мелеза између човека од народа, дворанина и војсковође, тога варварског, глупо охолог старешину Хрвата, која га је повукла на позорницу политике. Он је, иначе врло леп, био њен љубавник (она је била позната Месалина, са незајажљивим чулним похотама).... У најтежим ситуацијама по монархију, она га је позвала у Беч и понудила му улогу коју је он доцније тако сјајно одиграо". (Месалина је била раскалашна

и озлоглашена трећа жена римског цара Клаудија. После се тако означавала свака бесрамна принцеза. ЛМК).

74.

У књизи о Кошуту цитираној под (46) наводи се један говор Кошута Лајоша одржан у Пештанском парламенту 4 јула 1848, где м. о. стоји на страни 94 првог тома:

“У такозваној Петицији, коју је послао загребачки конвентикул Њ. Величанству, Хрвати моле баш да се оцепе од Маџара, не да би постали једна самостална, независна нација, него да би се потчинили аустриском министарству”....

(Конвентикул је један тајни, поверљиви састанак, често у правцу завере, ЛМК).

II том, стр. 8: “Црно-жута застави контрареволуције прво је развијена у Хрватској од Јелачића”.

Стр. 36: “...један такав напад не може се назвати хрватским, то је био маскиран аустриски (напад)”....

Стр. 78: “Сам Јелачић је био, како нас уче доцнији догађаји, човек без икаквих стратешких знања, чија је највећа спретност постојала у томе да са својим хордама напада градове и села и препусти их пљачкању”.

На стр. 190 назива се Јелачић “непријатељ слободе” и “Дон Кихот револуције”.

На стр. 86 зове се Јелачић “хрватски сатрап”. Мало подалје стоји “глупи хрватски Кабрера”, и онда у загради додају: под старим шпанским апсолутизмом ови људи се зову Алба, Карафа, Хајстер итд.

(Напомена ЛМК: Кабрера (Рамон, граф од Морела) био је шпански карлистички генерал (1810—1877), у почетку свештеник, 1833 приђе Карлистима и постаде њихов успешни али и најсвирепији војсковођа, 1840 морао је да побегне у Француску, а 1848 покушао је нов устанак у Каталонији).

У једном свом манифесту Маџарском народу каже Кошут Лајош за Јелачића да је “слугерањски хапсанција”. Упоређује га са Бату-Ханом који је већ једанпут Маџарску био преплавио.

75.

Маркс и Енгелс (24) називају Јелачића, као што ће видети доцније, “у свету чувеним Сипесаларом” (то је био перзиски врховни заповедник, познат због своје свирепости, ЛМК).

76.

У аустриском парламенту називан је Џингиз Ханом и друмским разбојником. (Џингизхан, првобитно Темучин, био је злогласни монголски кнез крајем XII и почетком XIII века, ЛМК). Ово је саопштено у делу Виоланда цитираном под (55), на које ћемо се осврнути доцније.

77.

Раније цитирани Француз (52) цитира га, не наводећи извор, као “бриганта Јелачића”, стр. 195.

78.

У књизи цитираној под (50), на стр. 5—6 стоји: “У септембру 1848 ухваћено је писмо бана Јелачића упућено министру рата у Бечу Делатуру, у коме се налазио план како да се сузбију слободе аустријских народа. То је већ Бечлије упозорило на његову улогу, и то је био разлог да су сви слободоумни кругови одлучили да дају отпор. Подозрење је још потхрањено кад 4 октобра изађе манифест цара, којим је Јелачић именован цивилним и војним гувернером Мађарске”.

79.

Из књиге цитиране под (49), стр. 68: “21 септембра 1848 Јелачић говори у Семешу (Мађарска) својим официрима:Ја морам за Његово величанство да радим, па макар то било и против његове воље. Ако мој план не успе, ако пропадне Аустрија, онда, господо моја, ви можете још живети ако желите, али ја, ја нећу”.

80.

Из књиге под (65), стр. 60: Јелачић је одговорио депутацији бечких грађана 10 октобра 1848: “Побуде које ме наводе да наредим марш мојих трупа доведе јесу моје дужности као државног службеника у ширем смислу и као војника у ужем значењу. Дужности државног грађанина принуђују ме да се помогнем одржању укупне монархије и да предупредим сваку врсту анархије. Као војнику, грмљавина топова даје ми правац кретања”.

81.

У књизи Ернеста Виоланда о социјалном аспектима Револуције у Аустрији (56), стоји на страни 212: “Сам Цар не би могао више да их задржи. Зар нису Јелачић и Виндишгрец изјавили, да они не слушају монарха, него да ће радити шта они сами пронађу да је најпробитачније за Монархију, а то значи за партију племства”.

(Фелдмаршал Виндишгрец је био после главнокомандујући при заузимању Беча и угушивању Бечке револуције, ЛМК).

У Хермана Вендела књизи о Борби Југословена за Уједињење (54), стоји: “Хрватски сабор је стално истицао верност Хрвата, Словенаца, Далматинаца, (према превишњем престолу). . . .Банско веће је молило Цара који је у мају био побегао из Беча у Инзбрук, да дође међу своје верне Хрвате”.

82.

У хроници Алберта Розенфелда о Студентском комитету у Бечу (59), покушава писац да да овакву, објективну карактеристику Јелачића (стр. 187): "...Најразноврснији судови изречени су о Јелачићевом карактеру. На обе стране су се људи у овим судовима огрешили. Јелачић има у сваком случају лична својства која га морају код његових пријатеља чинити драгим и вредним. Он је песник, његове песме се у аустриској војсци често певају, нарочито гарнизонска песма. Он је научник и човек од шале. Он уме да стекне љубав Хрвата на тај начин, што он њихову наклоност да пљачкају и да главе секу гледа кроз прсте. Његова приврженост аустријском кабинету, то је приврженост једнога војника. Он гаји мало мишљење о народној слободи, и у вршењу права јачега није се ни у најмању руку показао штедљив. Он има сва својства једног хајдучког харамбаше из Средњег века, али нема снагу духа која би га оспособила за творца једне јужнословенске државе".

83.

У тези Јосифа Ермана изашлој у Паризу 1901 (57) наводи се следеће: "Кад се Јелачић враћао из Инзбрука, после посете Цару и привођења хрватске поклонствене депутације (средином јуна 1848), дознао је да се аустриска војска у Италији налази пред расулом, да свака народност жели да се поврати кући и да се ту бори. Јелачић тада упути једну прокламацију на 35.000 Хрвата који се бораху под командом Радецкога у којој их преклињаше у име војничке части и спаса монархије, да одбаце лажан осећај патриотизма који их тера да напусте царске орлове и да иду бранити своју народност. — Позабавите се ви Италијанцима, рече им он на крају, а ја ћу се забавити Маџарима. Штогод се догоди, ја сам сувише јак да их савладам и да сачувам у целини вашу драгу народност".

84.

Из књиге цитиране под (65): "Маџарски сабор је свечано прогласио барона Јелачића за заједничког непријатеља свих конституционих слобода, а још више као непријатеља свих демократских постигнућа" (стр. 99).

85.

У хроници Студентског бечког комитета (59) на стр. 222 говори се о Јелачићу као "убици слободе".

86.

У књизи Франца Виоланда (55), где се на више места говори о "хрватским бандама" (стр. 110), о "Јелачићевим бан-

дама", стр. 89, каже се на тој истој страни: "...није било могуће да се у вођи Јелачићу карактер Хрвата и карактер цесаро-краљевског генерала одвоје једно од другог"....

87.

Франц Маурер каже у свом путопису (1), на страни 65 како је видећи у Загребу споменик Јелачића размишљао: "Бронзана статуа Јелачића потсећа на једну периоду, која је била злокобна за слободу Словена више него за слободу Немаца или Маџара".

(Он је то писао равно 20 година после тих судбоносних догађаја).

88.

Сад да изнесем шта о бану Јелачићу каже синовац Анте Старчевића, д-р. права Давид Старчевић, 1870 године у једном памфлету издатом у Загребу, које је одма доживело два издања (76). Тај памфлет има свега четири стране кварта, зато га не треба по странама ни цитирати. Између ост.: тамо стоји: "Године 1848 Јосип барун Јелачић бијаше вођом хрватског народа. Њему се народ хрватски поверио; у име среће домовине њему народ са највећим поуздањем предаде и себе и све, што је смогао.

Диктатор одби још доста рано помирицу руку Мађарах: он пређе преко Рубикона — Драве —.

На тисуће народа нашега он одведе и без оружја и без потребите ине обскербе у Угарску.

На тисуће наших јунаках пролише крв и покрише бојишта у туђој земљи.....

Из свега доказано је да Јелачић бијаше: Аустријански најамљеник, слуга деспотизма, који је тиранству за љубав, а само за своју корист, народ свој заведе, поклао, поробио, домовину своју изневерио, засужњио, упропастио, слободу издао.....

За то Јелачићу постави споменик његова милостница Аустрија. — За то Јелачића сав наображени свет ставља за пример срамоте.....

Увукоше нас "верне Хрвате" у аустријанске униформе робовања; уведоше милитаризам и бирократизам. Навалише нам стоимене дерачине. Повлаштено разбојничтво, лупежтво, крађа, превара, хибла, издавање, ухударство: то се удоми код нас".

IX. УПАД ХРВАТА У МАЏАРСКУ 1848

Вероватно је Јелачић сакупио војску због Беча. То хрватска војска није знала нити је смела да зна. Она је ишла тамо где јој се нареди, борила се против свакога кога старешине означи за непријатеља. То је једна од особина хрватског војевања, а у исто време то је случај са свим плаћеним војскама света.

89.

На путу за Беч она је прошла кроз Мађарску. И ту је остала свој ваздашњи траг. Али ни у самој Хрватској није та војска показивала никакве обзире. Ја ћу навести само шта о томе саопштава Хрват Ватрослав Јагић (3), који је као дечко од десет година лично видео ту војску у Вараждину, очекујући налог за упад у Мађарску. Он каже на стр. 8: “У оно су доба били страх и трепет Вараждинаца, мирних пургара и пургарица, наши у црвено завијени Шережани; њих се свак бојао, јер су поступали безобзирце спуштајући се с Вараждинског брега: у винограду не би Шережанин одрезао грозд, већ ишчупао читав чокот; код печенарице на тржишту, кад му се цена чинила превисоком, врцнуо би тепсију у жепавицу итд.”

Из саме Мађарске сабрани су ови наводи.

90.

У књизи Алојза Визнера, штампаној 1854 у Куру, о борби Мађара против Аустријанаца и Руса год. 1848—49 стоји на стр. 40—41 (60): “У месецу августу 1848 наступише 15000 Хрвата на границу, 25000 направише логоре на Драви код Вараждина, Копривнице и Крижеваца, а на целој десној обали Драве врвело је од граничара, сержана, слободњака и других гомила заједно састављених. — Целокупна снага ове војске могла је да износи око 40.000 људи, међу којима су били највећим делом само нередовни заједно прикупљени чопори, више пљачкаши, убојице и паликуће него војници”.

91.

У Мемоарима мађарског генерала и министра војске Клапке стоји (61) на стр. XVIII и даље: “11 септембра, најзад, пређе Јелачић, после дугог разметања, Драву са 40.000 људи и прогласи се као ослободилац Мађарске. . . . Пљачка и уцене

обележише овај прелазак, иако Јелачић беше у својој прокламацији уверавао да он долази као пријатељ Маџара и само хоће да заузда демагоге у Пешти....(XXI). Пошто је Јелачић још пре наступа на немачки предео послао натраг кући ландштурм (неизвежбану последњу одбрану, ЛМК), који је само хтео да ждере, пљачка а не да се бори, то му преостале, после свих споменутих заробљавања и враћања кући, још само 15.000 исцрпљених војника, са којима је он средином октобра наступио прама Бечу и ставио на расположење аустриског министарства рата”.

92.

У књизи цитираној под (55), стоји на страни 110: “Маџарска, напуштена од свога краља, угрожена од Јелачића који продире према Пешти....беше принуђена да сама себи створи помоћ. Хрватске хорде ваљаху се убијајући, пустошећи, пљачкајући”....

На стр. 112: “Бој Јелачића против Маџара развио се још у почетку у корист ових последњих. Они пронађоше и преписку између хрватског гусара и цесарокраљевског генерала са аустриском владом”.

Стр. 116: “Пошто је аустриски министар рата Латур признао да аустриска влада помаже Јелачића новчано зато што маџарска влада одбија да га помаже, писац екскламира: Да, још би требало да Маџари плаћају својим сопственим новцем разбојнике који се против њих крећу, да их плаћају за њихове пљачкашке подвиге”.

93.

У књизи Артура Фраја о Кошуту Лајошу цитираној под (46) стоји на стр. 73—4:“А како се сад понаша династија према Маџарској?...Она хоће издајника Јелачића да учини тираном Маџара....она превлачи ову земљу са његовим безбројним војскама са свих страна, она претвара у пепео њене варошице, пљачка их и чини најстраховитије свирепости”.

II том, стр. 1: “11 септембра 1848 унаде Јелачић без претходне објаве рата са његовим необузданим пљачкашким хордама у Маџарску, при чему је показао послушност династији која му даде знак за овај упад”.

II, 89: “Успркос уверавањима Јелачићевим у прокламацији да он долази као пријатељ народа и само да намерава да казни неке демагоге у Пешти, лично је марш Хрвата....једином правом разбојничком походу. Сем што је непријатељ (мисли на Јелачићеву војску, ЛМК) реквирирао и што му се заиста према могућностима лиферовала војничка исхрана, ипак су прочачкане коморе, штале, подруми становника и из њих силом истеране свиње, овце, волови, краве и живина. Залихе брашна и хлеба отете су уз сирове увреде а не ретко и са физичким злостављањем. На бурад ударена славина, а вино делом попивено, делом однето у логор, а

остатак испуштен (да протече).

Без обзира на беле заставе мира којима их је дочекивало становништво највећег дела насеља и (без обзира) на његова настојања да њихове бруталне захтеве задовољи према својим силама, они су ипак обешчашћавали светињу сваког прага, одузеле све што је имало макакву вредност, однесоше креветско рубље и одећу собом, а оно што нису могли собом однети одвукоше на гомилу и предадоше ватри. Ако овим пљачкањима по селима додамо пустошења на пољима и баштама, затим како су кромпире, кукуруз и грозђе које су пронашли делом појели а делом уништили, тада можемо да претставимо слику беде коју су та насеља пружала која су ове дивље хорде походила”. . . “Ове дивље звери беху упућене да исишу мождину и крв мађарске земље налик на крвожедне вампире, и да устав на који се краљ заклео униште на његов захтев”.

Стр. 125: . . . “али вратимо се хрватској војсци. . . Пљачка, убиства и отимачине обележаваху пут који је Јелачић ударио”.

Затим се наводе речи дописника мађарских листова цитираних под (62), који даље наставља: “. . . Ови Хрвати пиште за време марша и лају као ловачки пси. Одвратно је то гледати их и слушати”. . . “Некоме К. . . к су његова кукурузна поља која леже уз друм, очерупали, а из колибе послуге однели хлеб и алат”. . .

Стр. 127, дописник Кезлења од 19 септембра наставља: “. . . У Кањижи (свакако Велика Кањижа, ЛМК) лопови су исто тако направили страшну штету, али су они зато добили своју плату, јер се народ подиже, нападе трупе у мрклој ноћи, убивши око 100 Илираца”.

Иста страна, дописник Кошут Хирлапја из Стоног Београда, 26 септембра: Војска Јелачићева наилази. Говоре да их има 50, 60, чак 160.000. Дописник је видео два одреда од 11 и шест хиљада људи. “И какав свет? . . . Регуларне војске није било више од седам батаљона, остало све сами олош с коца и с конопца у сељачкој или пробисветској одећи. . . . Сад баш чујемо да непријатељ, који иначе има горивог материјала у изобиљу, пали у околини колибе и чадоре, а поља са земљом, кукурузом и кромпиром пустоши. . . .” Дотле, Мађари кобајаги нису давали отпор. Кад су га дали код Веленце, Хрвате су поразили (стр. 131) “и у дизљем нереду повукоше се разбојнички чопори, остављајући многе мртве и рањене”.

Стр. 139 истог, другог, тома: Хрватски разбојнички старешина је окренуо према Аустрији и није пошао на Будимпешту. “Сем тога, и ово је значајно са гледишта хуманости Јелачићеве: он је на целом свом повлачењу остављао своје болесне и рањене на милост и немилост непријатеља који му је следовао и тако их излагао уништењу и заробљењу”.

143: “У почетку су Мађари од заробљених Хрвата захтевали да положе заклетву на устав и онда су их слали у њихову домовину. Кад су пак увидели да ти повратници одма

бивају понова наоружани и послати против Маџара, довођени су у тврђаве”.

143: “У Ђуру је . . . Јелачић захтевао велику контрибуцију, коју је морао да плати беспомоћни град у невољи . . . После је витешки бан прошао поред Коморана и тражио предају, иначе ће га претворити у прах и пепео. Маџари у тврђави су, разуме се, смејали се тој надутој родомонтади витешког бана”.

(Родомонт је човек који помера брегове, према Ариосту у Бесном Роланду. Родомантада је разметање са немогућим подвизима. ЛМК).

145: “. . . Модерни Дон Кижот Јелачић постаде после ове лекције много љубазнији”.

(Дон Кижот је познат из истоименог романа Сервантеса, Шпаца, преведеног на све важније језике. Тако се каже за сваког авантуристичког разметника, ЛМК).

146: “Јелачић је покушао да изврши велику контрибуцију у Пожуну, али му то није успело, па се окренуо према Аустрији, где је очекивао лаку победу над простим, ненаоружаним народом”.

94.

У француској књизи цитираној под (52) стоји на стр. 195: Кад је Јелачић упао у Маџарску, “маџарски сељаци се подигоше да униште Хрвате и да обесе бриганта Јелачића”.

Писац не наводи одакле је узео тај цитат, а тако исто ни следећи са стране 417: “Хрвати под баном Јелачићем на срнуше жестоко на Маџаре и живо су сарађивали на том крвавом угушивању”.

95.

Артур Гергеј, маџарски министар војске, који је после прешао у аустриски табор, наводи на неколико места у својим Успоменама (63) држање Хрвата. Он опонира Кошуту да маџарске трупе иду у Аустрију за Јелачићем. Између осталог боји се експреса својих, маџарских трупа, да оне “Оно што су поштедели Хрвати, наши добровољци, наше националне гарде не поштеде” (стр. 70). На другом месту каже: “Ја сам стварно слушао ту и тамо о лоповлцима Хрвата”. . . . (али додајте да сами Маџари, ако не краду а оно руше имовину Немаца, били пријатељи или непријатељи Маџара).

96.

Један хрватски патриота из Славонског Брода, тадашњи млади богослов Андрија Торкват Брлић, пише у свом дневнику из. ос. и ово (77):

Стр. 23 (29 септ.): “При њуприји (код Чаковца) видих приправе за брањење, а даље чух тужбе људих на Граничаре, што их покраше, стромове посјекоше. . . .”

Стр. 29, 2 октобра: “Ту Жид с пута према Егерсегу во-

дећем долазећи ми казива, како харају мађарски добровољници више нег наши Хрвати, премда и ови гдје што добише, украсе, као што ми се људи у Капижи тужаху, да им дрва, посуђе и повртилу однесоше сву....”

“Он ми рече (један стари пијарист, монах) како су они Јелачића, будућ мишљаху да он у имену краља иде, пустили и штовали: ал ево сад краду наши војаци и тим огорчују народ да се дигне”....

97.

Познати аустриски историчар Антон Шпрингер каже у својој великој Историји Аустрије (79):

“Јелачићево самопоуздање да ће у триумфу ући у главни град било је ташто, једнако као и разметљива опомена хрватских официра својим коресподентима да следећа писма адресују на Пешту. Његове трупе су се бориле горе а мађарски војници и добровољци боље него је он очекивао. Без борбе увек изнова, чији је резултат уосталом био несигуран, он се није могао надати да ће освојити Пешту и Будим. Усто још његовој су армији понестале животне намирнице, јер је домобранство (свакако мађарско, ЛМК) све транспорте похватало, па су Хрвати, и онако слабо дисциплинирани, давали утисак да ће се изродити у мародере, а од неке његове резерве нити се могло што чути ни видети. Јелачић, натеран у теснац, није се могао домислити нечему бољем него да искористи примирје како би се повукао, више лукаво него часно, према аустриској граници”. (Писац наводи писмо Јелачићево генералу Далену, где овај то потврђује. Уосталом, Шпрингер је изразити аустриски патриота, и он не би никад држао страну противницима Јелачићевим да није као историк морао говорити истину).

Х. У АУСТРИЈИ, НА ПУТУ ЗА БЕЧ!

98.

У књизи Ернеста Виоланда цитираној под (56) стоји на стр. 207: “Јелачић, потучен од Маџара, пожurio је у аустриску област; Маџари су затражили од Рајхстага (аустриског парламента, ЛМК) дозволу да га гоне, али без обзира на то, Јелачић је са својим трупама марширао ка Бечу”.

99.

Франц Виоланд у књизи цитираној под (55) саопштава на стр. 155 о расположењу у Бечу почетком октобра 1848: “Народ...гораше од чежње за бојем...тим више кад је дознао да је Јелачић, вођ банда и ребел, после једног претрпљеног пораза, упао у Доњу Аустрију и да се вуче према Бечу. — Рајхстаг је такође позвао Јелачића, који је, као хрватски заповедник банда, ступио на аустриско тло, да одма напусти аустриски предео”....

100.

У једној књизи под иницијалима, за коју се касније сазнало да је писана од Јосифа Хелферта, и која је била сасвим аустриска и прохрватска (63), стоји на страни 48: (Хрвати прешли из Маџарске у Доњу Аустрију) “Уморени, изгладнели приспеше његови (Јелачићеви) људи. За трен ока беху све залихе у селима поједене. Вест о доласку тако страшних Хрвата распрострла је такав страх међу становништвом, да су многи побегли остављајући на милост и немилост кућу и двор. Са брзином муње стиже глас до Беча, па и ту произведе нагло запрепашћење; све што су радикалне новине већ недељама унапред причале људима о “дивљим хордама”, о “пљачкашком олошу” бановом, сад је тако збиљски стојало пред њиховом успаљеном фантазијом. Причане су најстрашније ствари о њима, и сам повик “Хрвати” учиње прве дане од неког разметљивог јунака бледог човека који дрхти”.

Стр. 249: Све до уласка Јелачића у Беч и до капитулације Беча “није се могло чути да се изговори име Јелачић а да му се не дода или не ставе испред њега епитети: поглавица разбојника, убица и паликућа, бич Божији”.

101.

У књизи цитираној под (47), страна 20: “. . . јер је Јелачић са 20.000 његових недисциплинованих хорда био још само 2—3 дана удаљен од Беча”....

102.

Из књиге цитиране под (50): “9 октобра стиже вест да је Јелачић са својим хордама прешао аустриску границу и да маршира на Беч; та вест је распрострла општи страх... Хрвати су се све више приближавали граду”.

То стоји на страни 9, а на страни 11 пише даље: “Јелачић је са својим хордама допро до пред град и свој главни стан већ је имао у Шенбруну. Сваког сата су стизале вести о разбојништвима и грозотама које су починиле хрватске хорде. Није ни чудо: Когод је видео ове банде, није могао ништа друго ни да очекује”. (И писац онда описује њихов изглед, како је раније изнето).

103.

У књизи једног Швајцарца, Дирлера (64), о којој ће се доцније више рећи, стоји на страни 6: “. . .страхотне хрватске црвено-кабаничарске трупе већ су чуда чиниле у Ангерсдорфу код Беча (где је писац имао једну фабрику, ЛМК). Сви су се људи и жене морали склонити у подруме, да не би били злостављани од ових одвратних људи”.

104.

У књизи Гринеровој: Историја Октобарске револуције у Бечу (65), стоји на страни 44: “9 октобра сазнаје се да се приближују Јелачићеви војници. Доласком армије Јелачића раздраженост и огорченост становништва попеле су се до највише висине. Предстраже су се састојале од нерегуларних трупа разне одеће, које су ипак марширале у реду”.

“. . . У прокламацији револуционарних већа од 9 октобра 1848 саопштава се да је барон Јелачић са око 2000 људи мешаних трупа, које су сасвим малаксале и не налазе се у најбољем стању, приспео у Швадорф”.

Стр. 50: “Маџари гоне Јелачића, који је, између осталог, био наметнуо Пожуну контрибуцију од 70.000 форинти. Маџарске револуционарне власти саопштавају бечким о појави ове реакционарне солдатеске, о разбојничким хордама Јелачићевим, о бунтовнику Јелачићу, кривоклетом инструменту којег је камарила изабрала да уништи слободу Аустрије и Маџарске. . . .”. “Бунтовник Јелачић гони своје хорде са картечима у борбу против слободе. Врло је вероватно да ће он притешњен од наших храбрих трупа (то саопштавају Маџари Аустријанцима, ЛМК), бацити своје разбојничке хорде на земљиште Аустрије, и да намерава, ако је то икако могуће, да угрози и сам Беч”.

105.

У Дневнику из Беча у јесен 1848 Бертолда Ауербаха (66), описује се на стр. 63 расположење у Рајхстагу 9 октобра 1848: “. . . Јелачић (чије је смењивање Рајхстаг захтевао од цара

и које му је начелно било одобрено) изгледа да стоји са својим трупaма код Брука у Штајерској... Народни посланик Прато биће тамо одаслан да би спречно даљи марш... У граду (Бечу) влада велико и весело узбуђење у свим круговима: кажу да је Јелачић тучен, да га Маџари гоне за петом да га тотално униште... У народу зову ерцхерцогинју Софију госпођом камарилом... Сплетке са Јелачићем, кога означају као парочитог миљеника госпође Камарила, изнела је ипак на површину стара неверна вештина сакривања”....

Стр. 67: “Депутат Прато је пронашао бана Јелачића у Швадорфу, на пола пута одавде и Брука. Бан је изјавио да он не познаје никакве друге заповести него жељу цара... Прато је проценио његове трупе на највише 3000 људи, који се налазе у бедном стању”....

Стр. 68 (исти дан, 9 октобра): “Велика узрујаност влада у граду (Бечу). У Јелачићу и његовим хордама јавља се један прави непријатељ и један претставник варварства”....

Стр. 71: “... Јелачић искористиће владавину бомбастичне егзалтиране фразе у Бечу као дипломатску интригу. Шта то треба да значи: он следи грмљавини топа? — Јелачић, поглавица Хрвата, ступио је са туђим трупaма на немачки царски предео; али јамачно ту је та болесна тачка... Неће ли напустити општа кукњава ако немачке царске трупе наступе да истерају Хрвате?”

Стр. 75: “Кад Јелачића не би овде било, не би у Бечу било никаквог узрујања, које сада расте до максимума”....

Стр. 83: (12 октобра). “Други дођоше из околних села и саопштавају да су и саме националне гарде разоружане од Јелачића. Јелачић је, дакле, укинуо по својој самовољи слободу пошења оружја коју је цар гарантовао”.

106.

У хроници Студентског комитета (59), стоји на стр. 189 под датумом 10 октобар: “Учињена је пријава да су националне гарде у Хецендорфу и осталим околним местима разоружане од Јелачића и да Хрвати већ пљачкају у Мајдлингу”.

Стр. 191, исти дан: “Вест о пљачкању и напредовању Хрвата произвела је велику узнемиреност” (У Бечу, ЛМК).

Стр. 284, 20 октобра: “Становници Медлинга пријављују да су баш поштено контрибуирани. Они морају дневно да лиферију Хрватима неколико стотина хлебова и 50 ведрица вина. Занимљив је фини начин на који Јелачић те животне намирнице узима. Он пошаље један мали чопор Хрвата код сељака у кућу, који му доноси неку хартијетину као квитунг и прете му, ако не испуни своју обавезу да ће му одма доћи црвенокабаничари”.

Стр. 273: Маџарска војска која је била продрла у Аустрију шаље 19 октобра Бечлијама посланицу, у којој између осталогa стоји: “Маџарска војска хита у помоћ својој угроженој аустриској браћи, да би са целом својом снагом гони-

ла ону хрватску војску која, избачена из Маџарске, пустоши поља Аустрије”.

Стр. 287: У посланици маџарске армије “Аустриској браћи” од 20 октобра 1848 стоји између осталог: “. . . ми долазимо да гонимо и са Божјом помоћу да уништимо разбојничке хорде вође одметника Јелачића, који је против сваког права прешао нашу земљу убијајући, пржећи и палећи, и који је сад Вама побегао да би обновио страхоте које је код нас починио”.

XI. БЕЧКА ОКТОБАРСКА РЕВОЛУЦИЈА

А) Претходни догађаји

107.

У Хроници Комитета студената у Бечу цитираној под 59, стоји на страни 143: “Борба између Маџара и Хрвата имала је на њих да се ограничи; Немачка Аустрија није требало да узме ту учешћа. Тако се народ заваравало, док се потајно (“подмукло”) пружала Хрватима свака помоћ. Откриће ове перфидије морало је да произведе опште огорчење, и онда кад се још ипак покушало да се немачке трупе пошаљу као помоћ Хрватима, тада се распламса дуго задржавана жеравица слободне народне свести у блештеће пламенове”.

(Према овој верзији, Хрвати су били повод Бечке револуције, ЛМК).

Стр. 144: “Царски укази од 3 и 4 октобра, којима се 12 милиона људи Маџарске ставило под самовољну власт једнога хрватског старешине који је побегао из Маџарске, цео Беч су пренели у једно стање ватрене раздражености”.

Стр. 145: “Смртни непријатељ Маџарске — кривоклети и потучени Јелачић — именован је за алтер его (“другог ја”) Краљевог, шта више за диктатора Маџарске! Он је чак имао да буде судија. Већ је било одлучено шта Аустрија има да ради”....

....“опака игра двора и његових плаћеника постала је свакоме јасна”....

....“Немачки гренадири, којима је Бечко Министарство рата наредило да се прикључе хрватској армији, одлучно су одбили одлазак. Нису они убице, говорило се”....

Стр. 176: “9 октобра жена једног чиновника Дворског ратног савета извештава да су Виндишгрец и Јелачић сковали комплот да Беч заједнички опседну. Њихов главни потез има да буде: поклати студенте и разрушити универзитет до темеља....

Прича се о грозним испадима које војници на Белведеру чине према пролазницима, нарочито студентима”.

(Фелдмаршал Виндишгрец је био командант Чешке, после је био главнокомандујући при сузбијању Бечке револуције, а Јелачић му је био први подређени. ЛМК.).

108.

У Историји Бечке револуције од Гринера (65) стоји на

стр. 60, под датумом 12 октобар: Штајерци јављају Бечлијама: "Гроф Викенбург изјавио је депутацији Демократског удружења Граца да је Јелачић дошао у Беч да би се сјединио са Бечким демократским удружењем. Он се усуђује још да тера спрдњу и ругу".

Стр. 84: У Рајхстагу се чита порука Јелачићева од 13 октобра: "Високи државни саборе! Из мог јучерашњег писма је сигурно Рајхстаг сазнао са умирењем мотиве мога става пред Бечом. (Веселост). Моје уверење и мој положај принуђују ме да слободне установе отаџбине не само не дирам, већ да их штитим. (Веселост). Моји односи према страни која сад влада у Маџарској пружају ми доказ моје чежње за слободом и равноправношћу народа. (Смех)".

Бечлије покушавају уверити га да им он није потребан, да они мир имају, да је мир само од њега, Јелачића, угрожен. То ништа не помаже. Командант револуционарних снага Беча Месенхаузер издаје 14 октобра дневну заповест следеће садржине: "Гарде! Задатак је тежак. Најближу и најпречу опасност је јавно мишљење већ тачно обележило. Она гласи: хрватске трупе Бапове, које су имале да марширају према Будимпешти и оружјем реше спор против њихових непријатеља. Маџара, побегле су пред њиховим победницима и упале преко граница наше немачке аустриске отаџбине".

109.

Из Бечког дневника (66), стр. 87, 12 октобра: Доприли су први хрватски заробљеници, чији је опис изнет раније. Писац даље каже: "Један познаник који је разумео хрватски причао ми је, ови јадни ђиде веровали су чврсто да они стоје пред Пештом, да би је освојили, и јако су се чудили да људи немају овде вежене чакшире као Маџари. Јелачић је његове хорде вукао тамо амо (уздуж и попреко), док одједанпут не стадоше пред један велики град. То је Будим-Пешта, говорило се, њу морате ви узети и опљачкати. Зашто би морали јадни мангупи да знају да се град зове Беч? Они имају само да пуцају и да бију".

Стр. 99, 13 окт.: "Од Јелачића понова стиже посланица да он нема никакве непријатељске намере, него хоће само да врши своју грађанску дужност да сузбије анархију. Одговорено му је да у Бечу нема анархије и да неће бити боја ако се он повуче, и речено му је да његово разоружање националних снага стоји у противречности са његовим речима".

Да се опет вратимо на Историју Бечке револуције од Гринера (65). На стр. 105 стоји: 14 октобра се жали Рајхстаг директно Бану због "мучних реквизиција, спречавања слободног пролаза, забране довожења животних намирница итд". "Рајхстаг због тога понавља да он не познаје никакав други начин мира него да Ваша Екселенција заједно са својим трупама одма предузме повратак у домовину и да народној одбрани Беча која је законски наоружана остави оружје".

Ни та петиција није успела, као ни друге.

Стр. 122: Революционарна војска се изражава у својој претставци грофу Ауерспергу: “Господин бан, командант хрватских националних трупа, стоји пред зидинама Беча као непријатељ и претећи опасностима за (народне) тековине”.

Стр. 125: 16 октобра, свечано се утврђује: “У граду влада највећи ред и није се појавио ниједан случај отимачине или пљачке од стране пролетера, док је војска у околини дозволила себи најдивља насиља”.

136: Рајхстаг констатује “да је имао и право и дужност захтевати повлачење Хрвата из околине Беча, јер није било ни трага о анархији и безакоњу, који су послужили као изговор за поробљавање.”... “Рајхстаг је имао право и дужност да Јелачића и његове хорде, уколико се не повинује његовим наредбама, прогласи за издајнице земље и да је свакоме слободно убити их”.

137: У прокламацији Бечлијама револуционарни командант каже да се не може “прелазити хладна срца преко очигледних насиља према граду и околини”.

Јелачић се није могао склонити на одлазак, мир се није могао сачувати. Већ 19 октобра показује предигре доцнијих језовитих догађаја.

Стр. 161: “Понова су предузета разоружања националних гарда, још у јачој мери, страховито изнакажени лешеве пронађени су у Шварценберговој башти, канал Бечког новог места био је гроб несрећника који су пали војсци у руке”.

167: Истог дана, 19 октобра, изјављује Бечлијама Мађарска револуционарна војска м. о.: “Ово саопштава мађарска војска да она хита у помоћ њеној угроженој аустриској браћи, и да ће свом снагом ону хрватску војску која, протерана из Мађарске, пустоши сад поља Аустрије”.

110.

У Откровењима из последњих дана у Аустрији Франца Виоланда (55), стоји на страни 131: Устаници су убили министра рата Латура. (То је био формалан почетак Револуције, њега су револуционари убили, па онда обесили о једну латерну. На то је војска под Јелачићем и Виндингресцом реагирала. ЛМК). То реакција грдно замера устаницима. Писац каже: “Једно једино убиство издајника и злочинца у очима сваког поштеног човека, Латура, или боље речено његово погубљење мимо обичних форма правосуђа, које су извршила три појединца, ставља се тако јако на терет целог народа, али о правим језивим убиствима које су после Хрвати починили, ћути реакција”.

На стр. 162 жали се писац да Рајхстаг није ништа учинио “да би Џингис-Хан Јелачића, како је једанпут назван у Парламенту, казнио за његову дрскост”. Рајхстаг је само “тога друмског разбојника прогласио за непријатеља Аустрије”.

111.

У целокупним делима Маркса-Енгелса (67) објављене су ове њихове контемплације о појави хрватских трупа у Бечу (стр. 418-419), или, како их они зову, “царских бандита”.: “Самим тим што трупе води у свету познати Сипезалар Јелачић, чије је име тако велико да се “при севању његове сабље, уплашени месец сакрива иза облака”, коме у свакој прилици “грмљавина топова обележава правац” из кога ће он морати да се склони (сама та околност) не дозвољава сумњу да ће Маџари и Бечлије:

Батином терати ту цгадију у Дунав,
 Шибајући одгурати од себе ову дрску поганију,
 Просјадију гладну, уморну од живота,
 Чопор бегунаца, неваљалаца, хуља, пробисвета,
 Хрватски измет људског рода, ниске сељачке слугењаре,
 Које је избљувала њихова пресита земља,
 Да би постали бесни пустолови и да би сигурно пропали!

Доцнији извештаји донеће страховите појединости о срамним делима Хрвата и осталих витезова “законског покрета и слободе базиране на уставу”.

Б) Антиципирана насиља

Сама “Бечка револуција”, устанак и његово сузбијање од стране Јелачића и Виндингреца, извршени су последњих 5-6 дана октобра 1848. Тада су се догодила и највећа безаконја од стране царске војске. Али је ова војска била у Бечу пуне две-три недеље пре саме “Револуције”. Иако неизазивана, ни тада није могла мировати. Хрвати су још средином октобра чинили испале и насиља, која су Бечлијама имала да пруже, како сами Немци кажу, један “предукус” онога што ће се у великом збити крајем октобра. То су та “антиципирана насиља”, од којих ће се неколико овде навести.

112.

Тако у Хроници “Комитет студената” (59), стоји под датумом 12 октобра, стр. 214 исл. ово: “У Шварценберговој башти појавише се најочигледнији докази дивљаштва и варварства војника. Нађоше се више лешева покопаних. Један је имао четири убода на разним деловима тела и конопац о врату, други и трећи показиваху само знаке давлена. Уз њих се пронађе ускоро и један четврти (леш), чије унакажење доказа да су трупе починиле на заробљеницима страхоте које цивилизовани народи са одвратношћу посматрају код варварских. Леш је био осакаћен да се горе замислити не може, језик и уши отсечени, лобања раздробљена, руке приковане чавлима, трбух распореп, укратко ниједан део на целом телу који не би био нагрђен. Узбуђеност народа који је видео ова

крвава сведочанства нељудске осветољубивости била је порасла до највеће висине. Донеше леш на Универзитетски трг. Са крвавим срцем посматране су страшне ране несрећника. Једно узвишено расположење сједини све присутне у заклетви да се ово срамотно дело солдатске власти која је изгубила морална мерила освети. (Сад се потанко описује реакција народа, који је захтевао брзу освету. Напоследку однесе леш пред Парламенат). Шуселка сиђе доле, умири са неколико речи парод узбуђен до крајности, и позва да покопају несрећника са светим поменом који приличи невино убијеном. Кад народни посланик кнез Лубомирски виђе леш, одједанпут полуде. “О Јелачићу, о Јелачићу”, викао је пре него је сасвим побеснео”.

Стр. 215: “Поглед на овај леш произвео је, као што је речено, највеће огорчење и најјачу одвратност према војсци, због чега се стално сад при свакој прилици јављаху мала чаркања између Бечлија и војника. При томе се нарочито одликовала акадemsка легија и заробила масу Хрвата уз два каплара код Херналса. Тиме се била пружила Бечлијама прилика да Хрвате упознају изблиза. Њихов изглед је био ништа мање него импонирајући: највећим делом су имали на себи шешире од клобучине са широким ободом, тамно-жуте кабанице, вунени пришапак и ланепе чакшире; овога пута су имали у рукама место миноловка и обруча од жице мускету а о боку ношаху бајонет или палаш. Њихова позната похота за туђим добром навела је већину Бечлија да су, чим су их (Хрвате) видели, још из даљине чвршће прикопчали копоране а руке увлачили у џепове”.

Стр. 239: “Револуционари доводе заробљенике: два хрватска официра, прве хрватске нотабилитете који су допали власти народа. Остали заробљеници били су редови и каплари. Хрватски официри! Свак је био радознао да упозна велике јунаке и стратега са Драве. Један је био дуга, мршава фигура, са упалим образима, као изгладнео, и његов тамни предуги официрски шињел изгледао је као да му га је неко из самилости поклонио. Други је био мања фигура, са брцима и простим лицем из кога су сијала два велика влажна ока и један чворновит, црвен нос. Прави обожавалац Баха! Кад су их довели, тресле су им се руке и ноге, нарочито дугачком, коме је, по свој прилици, изглед на скору смрт одузео сву снагу, чак и моћ говора. — Више је храбрости показао мали црвеног носа. Он је имао бар моћ говора. Пошто му је изгледало да је пред њим суд, спустио је шињел којим је био огрнут, баци се на столицу која је била уз њега, и зајеца поквареним немачким језиком: “Свеједно, сад обесити, али брзо”. Он је мислио да све што сад са њим следеће, то је кратак поступак — вешање, — и он као нехотице ману прстом преко машине. Многи чланови Студентског комитета насмејаше се, а ова двојица сматраху то као потврду да ће их ругање пратити до вешала. Како се тек зачуди дугајлија, ко-

ји је још стојао на ногама, кад му пружише столицу, и обојица сеђаху сад слободно за столом, поред чланова Комитета". (Сад се детаљно описује њихов страх и хумано поступање студената, који их прогласише заробљеним, и дадоше им лекара и печење. . . . Разуме се да њиховом чуђењу није било краја).

Стр. 253: "Пошто су црножути пронели вест (кроз Беч) да су хрватски официри злостављани, то они сами дају изјаву ове садржине коју су студенти плакатирали: "Ми потписани потврђујемо да старање и поступање од стране Академске легије не може бити боље. Ми се налазимо у згради конвикта у посебној соби, где нас лечи д-р. Фест. Јохан фон Церголерн. Јосеф Јовелић".

113.

У Дневнику из Беча Ауербаха (66), стоји на стр. 91: "Донет је био леш једног студента, који је пронађен на Бслведеру кад су војници отишли. Леш је био језовито унакажен, језик одрезао, очи ископане, уста расечена до ушију, нос одрубљен, трбух распорен, сво беснило је почињено на човеку који је постао чудовиште. Лелскање и повике за осветом, која срца парају као никад дотле, чух ту. Жене се купаху у сузама и јауцима, а људи, не студенти и не пролетери, подигоше њихова оружја ка небу и заклеше се на освету према кући Хапсбурга и Фердинанду милостивоме" "Ка Парламенту!" све је викало. Са једном црном заставом на челу однесе тамо леш. Посланици Рајхстага морали су да виде како царске трупе поступају са својим народом. Шуселка сиђе доле и умириваше народ који је био до крајности узбуђен, са мало речи, а кад је народни посланик кнез Лубомирски видео леш, одједанпут полуде и његов задњи поклик пре него га је беснило сасвим спопало био је канда: "О Јелачићу, о Јелачићу".

114.

У опису Револуције под псеудонимом Ј. Ш. (47), стоји на стр. 7: "Кад је, дакле, 6 октобра чак и немачки милитер био послат као потпора старешини лопова који је био у теснацу (јер његове хорде су најстрашнија пљачкашка фукара), онда је већ лозинка била дата".

В) Главни дани борбе

115.

Опет ћемо изнети податке из књиге Комитет студената од Розенфелда (59), стр. 319, дан 26 октобра: "Легионери упадоше у оштар сукоб са Хрватима, који су били протерани из Парног млина пошто су га запалили. Са истим успехом бораху се националне горде у Пратеру и отераше одатле Се-

режане напоље. Гдегод ове дивље хорде ратовале, оставише свуда гозбе крви и паљевине”.

Стр. 326, 28 окт.: “Овде се показало каквог духа су били спасиоци Аустријске монархије. Хрвати. Поред заповести официра, који су своје речи поткрепљивали снажним ударцима сабље, само је пет Хрвата успело да ступи на крваву арену”.

После борбе тога дана наводе се многе епизоде на стр. 330 и даље. Ко ће их све превести? Само се ове не смеју мимоћи: Стр. 332: “Једном студенту који је пао у руке солдате-ске отсекоше језик, одвојише усне, откидоше му руке и ноге, увукоше му онда патрону у уста, запалише је, и тако разнели му на тај начин главу. — Сонственику једне куће и његовој жени одрезаше ноге и руке, жени ископаше очи, отсекоше дојке, и онда тако унакажене лешеве зашише у матраце и запалише. То је било дело Срежана”. . . . “На више места пронађени су лешеве жена са осакаћеним прсима и распореним трбухом. Жене, девојке, чак деца биваху срамоћена у убијена. — Међу најразноврснијим крађама појавила се и једна крађа детета. Један срежанер украде једног необично лепог дечка од 9-10 месеци, који је био повијен у најлепше рубље. . . . Један официр понуди му 10 форинти за дете, а други покушање на све начине наговорити га да га њима препусти, али се он није могао на то склонити, већ изјави да ће дете рађе испећи и појести него га икоме предати”.

Стр. 357: 30 окт.: “. . . и тако иде несрећни град усусрет сигурној пропасти, препуштен од његовог цара милости тиранина и пљачкању његових дивљих хорда”.

Стр. 359, окт.: “Понова се преговара. Огорчење је постигло врхунац уколико су се више шириле вести по граду каква су безакоња Хрвати починили у освојеним предграђима”.

116.

У књизи Ј. Ш. под 47, стоји на стр. 47: “. . . мобилна гарда је направила барикаде . . . да би одбила напад војске, међу којима се налажаху озлоглашени шережани и црвенокабаничари. . . . Под најстрахотнијим “живио” јуришаше ове пљачкашке фукаре. . . . на утврђење”.

117.

Из књиге Октобарска револуција (65), стр. 258, 26 окт.: “Свак без разлике бива задржан да гради барикаде, и вест да су Хрвати унали у Леополдов кварт појачала је још борбени вољу место да је смањи. И тако је (тамо) паљено, убијано и пљачкано, тако су језовите сцене вршене да се човеку коса јежи ако их прича”.

Командант револуционарних трупа даје 27 октобра дневну заповест, у којој између осталог стоји: “Један снажан и витешки непријатељ имао би да се бори против барикада,

против наших наоружаних снага, а не против мирних станова, места занатлиског труда, против ненаоружаних жена и деце. Оваква варварства могла су се очекивати од хрватских трупа”.

Стр. 264: Док су тако поступали Хрвати, код револуционарне војске “доведоше заробљене Хрвате, и прво што се десило да им се да хлеб и вино...” “Пролетаријат је три недеље под оружјем, и никад није било речи о некој крађи или пљачкању (са његове стране), већ су радници хтели да стрељају некога који је покушао да код пекара изнуди неколико сомуна хлеба”.

269, 28 окт.: “Из неких кућа се пуцало на јуришне одреде, што је имало за последицу убијање становника и њихово пљачкање од стране Хрвата. Само манији пљачкања ових бандитских чопора може се захвалити да су браниоци нашли још времена да побегну, делом према граду, делом према Белведере”.

272: “Сад се растурише Хрвати по слободним трговима леве обале канала. Бој који је овде неко време беснио изазива јесу. Војници који упадоше у кућу отворише паљбу по реду, са свих страна прштаху кугле, јер се пуцало са једних прозора на друге преко пута; први спрат је често бивао у власти војника, док се са другог пуцало на оне који јуришају. Ту је текло пајвише крви... Непознавање терепа и нарочито жеља за пљачком трупа задржавала их је од јаког гоњења”.

274, 28 окт.: “Али у Леополдовом граду (кварту) почише Хрвати који су тамо продрли грозоте које је језиво понављати. Крчмарици на Шителбаду одрезаше дојке, распорише трбух, и онда њеног мужа бацише на ватру. Деца и жене су немилосрдно убијани, све опљачкано и разбивено, а што је још измакло разбојничким рукама непријатеља било је спаљено. У великој кући на ћошку, на крају Јегерцајле, беше један велики подрум, у који су становници снели сав свој иметак и папире, и где су становници суседних кућа њихова блага склонили са одобрењем. Али следећег дана је било све, ама баш све запаљено. Врата и станови беху проваљени од Хрвата и оно што су пронашли било је опљачкано. Једва би био поштеђен и турски конзулат, камо су се стотине биле склониле, да га нису гренадири (то нису хрватски војници ЛМК) одбранили од бесних хорда јер стоји под заштитом међународног права. Жене и девојке биле су срамоћене, многе убијене у становима и језиво осакаћене. До сада није било могуће сакупити све страхоте које су биле почињене. Одеон у коме су логоровале многе мобилне гарде (револуционарне трупе, ЛМК) беше од војника запаљен у четири краја са венцима од смоле, и изгоре до темеља, али стотину гардиста изгореше ту заједно (са зградом), а они који су покушали да побегну били су од варвара бачени у ватру. Али и у другим предграђима беснео је непријатељ. Код Марксове Линије постоји једна болница за сиромашне

благадејанце. И од њих беху мнози убијени а онда опљачкани. За четири цванцика (у металу, цванцика је трећина форинта, ЛМК) хтео је један Хрват да прода банкноту од сто форинта. Прстење и накит давали су за неколико сребрењака, магацин платна у близини Инвалидског дома био је опљачкан и један комад платна продаван за једну цванцику. Они су хтели само новац који бљеска, изгледа да је он имао код њих највећу цену.

Официри их нису задржавали, јер — говорили су — они нису у стању да зауздају бесне природе. Код Мацлајнсдорфа Линије изгоре око 20 кућа, и настаде један страшан покољ, при чему су војници починили највеће свирепости, што се могло видети на осакаћеним лешевима гардиста и радника. У многим кућама беше ватра доле постављена, тако да је све до трећег спрата сравњено са земљом, а од подрума горе све изгорело”.

Тако звани сержанци, црвенокабаничари најдивљачкије су вршљали, док су се немачке и италијанске трупе далеко хуманије показале”.

Стр. 276: “Нарочито бесан се показао непријатељ према студентима. Официри су се надметали у претњама према њима а прости војници су их извршавали. Код многих мртвих Хрвата пронађена су била дугмад народних гардиста, која су им отсекли верујући да је сребро. А откидали су лешевима и руке ако је на њима било прстење”.

118.

У Дневнику из Беча (66) стр. 188, 29 октобар: “Бечлије спасавају приватну имовину гдегод могу чак и док битка бесни. “Сопственост је света”, писао је често пута Бечлија својом руком на затвореним дућанима и ја сам сам био сведок како људи поцепани и у дроњцима предају у општини сребрно посуђе које су узели из напуштених кућа у предграђу да би га спасили од Хрвата који су надирали”.

119.

У Историји последњих 40 година изашлој 1859 од В. Менцела (68), делу потпуно аустрофилском, стоји на стр. 278, под датумом 29 октобра 1848: “Становници су трпели велику невољу, јер су избацили из кућа од побеснелих радника и постављени на барикаде, а тамо опљачкани од Хрвата”.

120.

Један Швајцарац који је живео у Бечу износи неке своје доживљаје из Бечке револуције. Књига је изашла тек 1886 у Цириху (64). Њега су врло рђаво третирали војници Чеси. Он износи страховите детаље. Па поред свега тога примећује на страни 18: “Па ипак морам истаћи да сви ми можемо говорити о великој срећи: јер да су код нас место Чеха вршљали војници хрватског кора, који је био само четврт сата од нас удаљен, сви би ми на најужаснији начин изгубили живо-

те. Јер је нажалост највернија истина да су људи, жене и деца беспощедно убијани у приватним кућама, па су чак дојке жена натицане на бајонете и у по бела дана пошене кроз Беч”.

121.

Д-р. Шите у књизи “Бечка октобарска револуција”, (69) у једном скоро званичном, веома уздржљивом спису, пише под 28 октобра, стр. 52: “Заробљавање бранилаца имало би за војнике много исприлика. Због тога су сви који су пронађени наоружани највећим делом или пробуражени (сабљом) или стрељани, не питајући је ли ко био принуђен или је добровољно отишао у борбу”. (Највише су били убијани студенти и пролетери).....

“Многи од наоружаних беху пожурили из предграђа, у које је продрла војска, у град, да би се евентуално тамо још борили. Многи бацише сасвим своје оружје и уопште све што би могло да потсети на наоружање, и обукоше се у цивилна одећа, јер су веровали да тако не треба да се боје за своје животе, мада их ни то понекад није спасавало од беснила војске за сечењем и стрељањем”.

122.

У Историји Бечких октобарских дана од Фенеберга (48) стоји у другом делу стр. 383. где писац говори о одсудном боју крајем октобра: “Заробљеници су остављени солдатески на увеселење. Сечење уши, носа, мушког уда били су вазда предигра ка једној још страшнијој смрти. Распорити трбух, обесити па онда отсећи копопац да би се жртва понова вешала, улити врело олово у ждрело или у ране заробљеника, то је снадало у велика дела ваљаних бранилаца Хабсбуршког рода”.

Стр. 11, 384: “Деца су натицана на бајонете и бацана у ватру. Народни борци који су били затворени у “Одеону” били су у њему живи запаљени, и ако се неки хтео да преда враћан је патраг бајонетом у запаљену зграду. Газдарици од Шителбада беху обе дојке отсечене, а трбух са бајонетом распорен. Њеног мужа су на њене очи наболи на бајонету и бацили у ватру. Жене и деца су без милосрђа убијани, једино из жеље за убијањем. Код пљачкања Леополдове вароши опима које су носиле прстење или минђуше, отсецали су прсте и уши ако не би накит могли брзо да скину. Безбројне жене су биле обешчашћене. Једна 16 годишња девојка је услед тога умрла; она је била силована од шест Хрвата једног за другим. Могао би се цео један фолијант испунити кад би се хтела набројити сва поторна срамна дела која су царски само на дан 28 октобра починили у Бечу”. (Фолијант је књига у фолио формату, тј. димензије једне повине, ЛМК).

123.

Чак Маркс и Енгелс, који не саопштавају појединости

догађаја, већ само општу карактеристику, нису могли а да не саопште бар један детаљ хрватског држања. У једној новини, а то је после прештампано у Укупним делима (67), том 7, први одељак, стр. 584, стоји: “Једној другој Швајцарки, која је била настањена у Бечу, госпођи Бодепер, Хрвати су стрељали дете у њеном наручју”.

Г) Након борбе

Са завршетком саме борбе није престао сав јад Бечлија и сва напаст од солдатеске. Тако бар они, Бечлије, ствар приказују. Ево неколико података.

124.

У опису Бечке октобарске револуције од д-ра. Шитеа (69) стоји на стр. 53: “По завршетку борбе у Леополдовој вароши вратисмо се патраг у град и упутисмо Бибербастаји. Одма затим видесмо предстраже Хрвата. . . . како се на целој левој страни Дунава тамо амо вуку. . . . Хтели су (наши) да бомбардују царинску зграду јер су веровали да су ту Хрвати. . . .”

Тада се на више места појавила ватра. “Језовит а усто ужасан беше већ сам изглед. Цео Беч изгледао је у ватри и пламену обавит. . . . Неописано је било ужаснуће присутних који. . . . су испадима свога беса против починилаца овог дела пустили на вољу. Да при томе нису били поштеђени клетве и срамоћења ни војсковође царских трупа, било је у природи ствари људског срца”.

125.

У извештају Студентског комитета (59), стр. 362: “Ноћ је ишчезла, а појави се један нов крвав дан. Са свих прозора и кровова вејаху беле заставе, и већ у рано јутро чуше се са свих страна Хрвати како гракћу: Ола, Ола! Они су сматрали славну аулу (сигурно мисли на универзитетску аулу, ЛМК) као једну рђаву жену, која је мајка рђавих дечака и да јој, зато, треба отсећи главу у здравље бана”.

126.

У Историји Беча од Пена, књизи иначе потпуно прохапс-буршкој, стоји на страни 579-580 (70): “Многи (Бечлије) одбацише сасвим своје оружје и уопште све што би могло да ратсети на наоружање, и обукоше се у цивилно одело, да би бар спасили животе. Али бес за убијањем код војника био је тако велик, да не само криви, већ ни прави нису били поштеђени који су још могли да се ухвате”. Даље стоји да су то радили Хрвати (цитат мало доцније). Међутим писац, који је историју писао у једној временској динстанцији од 30 година, истиче (стр. 587): “Ипак се мора понова признати да наоружане руље народа нису починиле ниједну крађу и није-

дан ноћни упад”.

На стр. 592 описује трговинске трансакције Хрвата после битака: “Један жив пословни промет настаде првих дана новембра у мењању новца од стране Хрвата, који су сребрне паре скоро просили за банкноте. Уосталом требало је код тих вршења услуга бити веома опрезан, јер док би неки трговац или пословно лице били запослени око мењања, променио би неки (други) Хrvat који је био у близини један други драгоцен предмет у свој џеп. Једну специјалну особеност у мапији пљачке показиваху ови људи у предграђима, где су нарочито насртали на позлаћене оквири огледала и слика, као рибе на мамац. Кад би после запазили да ови предмети немају довољно вредности, разбили би их и потражили друге предмете да опљачкају. Да, ови људи су имали тако мало појма о вредности ствари, да су сребрне кашике, џепне сатове, златне и сребрне кутијице, накит, перле итд. продавали за неколико комада сребрних цванцика. О папирном новцу нису имали појма и неки су били сасвим задовољни кад би за једну новчаницу од сто форинти добили неколико сребрних цванцика. Ова трампа је нарочито добро дошла Јеврејима, јер су они били први који су се упустили у пословне везе са Хрватима”.

127.

У опису бегства једног студента, сам писац Фадингер (71) описује на стр. 22 ову сцену: “Ја сам сам видео како је један господин који је код мене стојао извукао новчаник и тројници Хрвата дао једну новчаницу. Они му хитро отргоше новчаник из руке, узеше из њега све новчанице и повратише му га празна”.

128.

У књизи Хелферта (63), сасвим аустрофилској, стоји на стр. 428: “Код команде гарда стизаху сваковрсне тужбе о насиљима које је војска ту и тамо себи дозволила. Виђени су били војници, нарочито граничари, који би за неколико форинти продали један драгоцен златан сат, или у њиховом исконском незнању продавали једну новчаницу од сто форинти за једанаест цванцика у сребру, а није увек све оно што су на овај начин доносили у промет, није то увек потицало из времена првог ратног освајања (Беча- Писац очигледно алудира на накнадно пљачкање, после борбе, ЛМК). Само кад је Јелачић једном, приликом питања Градске команде о томе, одговорио не без основа: “Ако су се поједини експеси и десили, они су последица страховитог беса војника што је повређена капитулација, једна срамота за бечко становништво, и обештећење (накнада) треба да се тражи код бунтовника”. (Ово “извињење” је заиста тако интересантно, да се не може преко њега олако прећи. Тобож хрватски војници су знали тачно услове капитулације и само због повреде тих услова су пљачкали. Иначе они то не би учинили за живу

главу! Само да су Бечлије испунили услове капитулације! Тако су исто Степинац и Хрвати правдали насиља према Србима 1941-1944).

129.

У цитираним “Открићима аустриске прошлости” стоји на стр. 200: После заузећа Беча “сваки студент, сваки радник, свак коме је храброст из очију сијала био би од лупешке и просјачке фукаре сержана, чим би га запазили, шчепан и стрпан у бајбокс”.

130.

У Бечком дневнику Ауербаха (66) стоји на стр. 208, под датумом 31 окт. . . . “Хрвати вршљаху по улицама и тражаху чега да се домогну да би га присвојили. Једног мог пријатеља, једног познатог писца из пруске Саксонске задржаше да би га тобоже претресли има ли праха. Они претражише све џепове, напоследку један пронађе џепни сат, и са покликом: Прах, прах, побеже одатле са сатом”.

Стр. 210: “Ја сам био у једној дуванској трафици. Уђе један мрки војник и затражи цигаре; дадоше му читав прегршт. “Ви, упита га син продаванице, јесте ли и Ви од Виндишгрецових?” — “Никс дајч” гласио је одговор опаљеног ратника, који оде одатле. — “Кад порастеш, и ти можеш да учиш хрватски”, рече мајка дечку, који није разумевао ништа што се пред њим догађало”.

Стр. 217, 1 новембра: “Какав други живот свуда! Између углађених људи прикрадају се свуда поједини Хрвати као шуњајући се. Један од њих рече моме пријатељу који ме пратио и који је разумео хрватски: њима је забрањено да отимају, и онда морају да просе. Они хоће само звечећи новац, папиру не верују.

Говори се о најјезивијим страхотама које су они у предграђу починили. Са најчешће лажним покликом: Из ове и ове куће је пуцано, упадали су у куће, убијали и пљачкали по вољи. Ја нећу даље да набрајам најужасније чињенице опште распрострањене (познате), које су последица тога да су варварске хорде послате у немачки главни град и ту им дозвољено да газдују.

Тамо је опкољена једна кућа, тражи се коловођа. У кући једног мог познаника, где траже једног младића, војници који претрагу врше узеше собом све луле од морске пене (луле стиве) обложене сребром”.

Стр. 220, 2 новембар: “Данас у подне уђе триумфално у град Јелачић, високо на коњу, окружен својим ђенералштабом, праћен сержанима и црвенокабаничарима. . . . Он је снажан човек са лицем на коме се запажају трагови многих догађаја”. . . . (Писац затим наводи како изгледају “црвенокабаничари”, што је напред изнето).

Стр. 227 (крај књиге): “Кад сам напустио Јозефинум, наиђе баш један одред војника. Посреди њих иђаху два човека

који ношаху једна носила, на чијем покрову беше тежак крст, унутра је лежао опет један човек, кога су са брзим оловом охладили. Ко то може да буде? Чије је срце престало да куца?

Ја писам могао да питам војнике, јер сам дрхтећим срцем знао да ће одговорити: Нике дајч”.

131.

У Писмима о Бечкој октобарској револуцији од Швајцарца Фребела (72) наведена је такође једна интересантна сцена. Писац је, иако швајцарски грађанин, учествовао у Револуцији као капетан револуционарне војске. Он се затекао у Бечу као делегат демократске немачке скупштине у Франкфурту на Мајни. У књизи се претресају углавном политичке околности. Он је био ухапшен после неуспеле револуције. Одједанпут, саопштава он, то је било 5 или 6 новембра (стр. 50-51) види како војници воде још једно лице. То је био такође Швајцарац, познати романописац Терцки. “И баш кад ступих на прозор, доведе једна руља Хрвата овог човека као заробљеника. Он је вођен у средини овог дивљег народа. . . . Терцки је био, како сам сазнао, ухапшен кад је пролазио поред главног стана Јелачићевог и уведен у једну шталу, где је морао да слуша и гледа како се ове бештије које су га довеле спремају да му ханџаром обрубe главу. Улазак једног официра спасио га је од ове превремене егzekуције”.

132.

У опису Октобарске револуције цитираном под 65 (од Гринера), стоји на стр. 327, у последњем одељку књиге: “У Флорисдорфу код Беча било је стрељано 40 студената, без пресуде, без основа, једино зато што носе академску униформу, и то пошто су себи морали најпре гроб да ископају. Племенити Бечки лист донео је стварно један чланак који је целу ову ствар као сумњиву означио, а она се ипак показала као тачна. Многи би могли да машу главом у неверици, могли би мислити да је врло много претерано. Ја онда одговарам њима, да они нису нигде имали Хрвате, нигде Виндишгреца, нигде једну такву солдатеску: право је гажено ногама, спредало се са најсветлијим осећајима, и извршена су дела од којих би варварство 16 века грозом устукнуло”.

Стр. 330 (крај): “Ја закључујем са смрћу Блума (један од вођа револуције, који је био стрељан, ЛМК), јер од тог дана поче једна нова револуција, једна револуција која тихо ври у срцима и у расположењу људи, која обухвата и онага који је досад био ван саучешћа, која расте, док не доспе до светлог излива и док се не узвије застава на којој ће великим словима бити написано: Освета”.

133.

У Историји револуције од Фенеберга (48), стоји на стра-

ни 384 II тома: “Реч Одмазда стоји у хиљадама срца написана са писменима која се не брину, и тада ће се *vae victis* страхотно, али праведно да испуни”. (Реч *vae victis* значи: јао побеђенима, нека побеђени не очекују ништа добро. Реч потиче од Плаута. ЛМК).

Д) Опште карактеристике бечких догађаја

Овде ћемо навести неколико општих, генералних карактерисања догађаја и збивања у Бечу. Поједине овакве ставове навели смо и у току досадашњих излагања, тамо где се она нису могла одвојити од својих премиса. Ако су самостално исказана, као један фацит или општи поглед на ствари, изнеће се овде.

134.

Прво из књиге о Студентском комитету (59), где на крају (стр. 363) стоји: “Обешчашћење жена и деце, убијање и рањавање оних који се нису бранили, безбројна хапшења, све је то вршено у Бечу под заповедништвом људи који се броје у образовање. — У Бечу беше сам отмен свет који је клицама радости поздрављао Јслачићеве убојице”.

135.

У Пеновој Историји Беча (70), налази се на стр. 580 овакав фацит бечких догађаја: “Заиста, може се тврдити да код опседања Беча године 1529 под султаном Сулејманом II и год. 1683 под великим везиром Кара-Мустафом, Турци, који су као безбожници и варвари били озлоглашени због њиховог нечовечног поступања, једва да су више пустошења вршили него што је овде извршен од Хрвата”. (То је иначе прохапсбуршко дело, ЛМК).

136.

Сасвим слично стоји у још једном официозном и сасвим уздржљивом спису, у дневнику д-ра. Шитеа (69), на стр. 52: “Ми једва верујемо да су при опседању Беча у год. 1529 под султаном Сулејманом II и у год. 1683 под великим везиром Кара-Мустафом Турци (који су се као пагани и варвари нарочито истицали) преманили наше цивилизоване трупе. Овде ми чинимо ипак један изузетак са трупама, нарочито гренадирима, које је кнез Виндингрец довео из Прага”. (Остали били су махом Хрвати, ЛМК).

137.

Према књизи Октобарска револуција од Гринера (65), стр. 286, Револуционарни командант Месенхауер упоређује у свом манифесту од 30 октобра пустошење Беча са рушењем Троје, Јерусалима и — Магдебурга! (Последње рушење из-

вели су такође Хрвати; од четири тако гласита случаја у историји, за два њима припада слава! ЛМК).

Сам пак писац књиге даје нешто напред, на стр. 276, свој фацит: “То је био бој варварства 16 века против цивилизације 19 века, и — варварство победи. Многе су страхотне сцене се ту догодиле, оне би обухватиле једну целу књигу кад би се морале понављати”.

138.

Маркс и Енгелс у поменутој збирци (67) кажу м. о.: “Италија је била пацифицирана од благог Фердинанда и Радецког, а Јелачић, командант Маџарске, пошто је уништио Маџаре, прокламира заједно са Виндишгрецом “хрватску слободу и (хрватски) поредак” у Бечу”. . . . “У јунаку Јелачићу сви су се њихови јунаци претворили у комичне фигуре”.

На стр. 474 преноси се један чланак Новог Рајнског листа од 28 новембра 1848, где стоји мо.: “Зар нису апостоли хуманости Виндишгрец и Јелачић били господари града (Беча)? Зар нису црвенокабаничари и ц. к. трупе проповедали еванђеље мира и уставне слободе пљачком, паљевином, убиством и силовањем, на начин разумљив за свакога? . . . То показује ропац убијених, вапај очајања осрамоћених, то показују хиљаде у затворима. . . .”.

На стр. 520 укупних дела Маркса-Енгелса: “Пруска буржоазија експлоатирала је против народа крваву победу париске буржоазије над паришким пролетаријатом, као што је пруска круна експлоатирала крваву победу Хрвата у Бечу против буржоазије”.

Због тога стоји на стр. 423: “У Паризу Мобиле, у Бечу Хрвати”!, а на стр. 422: “Победа “хрватског поретка и слободе” у Бечу била је условљена победом “часне” републике у Паризу”.

139.

У књизи под иницијалима Ј. Ш. (47) писац још на трећој страни узвикује: “. . . Ох ти, моја лепа немачка Аустријо. . . . отимачином, убиствима, пљачком су дивље хорде туђег језика оскрнавиле твоју метрополу и прогласиле те њиховом злосрећном вереницом”.

140.

Књига од Ј. Ш. цитирана под (47) завршава (стр. 59) овим речима: “Као што у 30-годишњем рату нису успели Тили и Валенштајн да куршумом и ватром униште идеју, тако ће се и овде, подмлађена као феникс, појавити из пепела. А историја ће повући на одговорност оне безбожнике, и пред светом ће изрећи њихово проклетство над убицама којима није свето никакво међународно право, никаква људскота, никакав закон, него само своју ћуд, своју самовољу и своју снагу сматрају као мерило поступака”.

У италијанској књизи цитираној под 26, стоји на стр. 118, а под датумом 8 новембар 1848: "Овде су са страхом слушане вести из Беча, где се борило за слободу па и нашу. Са великом жалошћу се чује да се Беч морао предати после крваве борбе. Цар Фердинанд, благи, добри, апостолски, желео је да Беч, његова престоница, буде спаљена. Изгорених кућа у Бечу нема мање од сто; разуме се да су најпре биле опљачкане. . . . **Главна оруђе победи деспотизма беху Хрвати, најодвратнија од свих европских раса.** Немачка црно-жута (застава) Виндишгреца и хрватска тробојница Јелачића гледају једна другу у лице, обадве на рушевинама које диме".

XII. ПАЦИФИКАЦИЈА МАЏАРСКЕ

142.

Кад су завршили свој посао у Бечу, Јелачић и Хрвати враћају се у домовину. Али не одма и не директно. Имају још да умире Маџаре. И ту се понашају као свуда. Само неколико података на дохват то има да потврди. У Мемоарима Ђеорга Клапке (61) на стр. 25 тај њихов поход назива се: “Хрватски поход пустошења”.

У књизи Фраја о Кошуту (46), на стр. 200 другог тома стоји отприлике: После Октобарске револуције, децембра 1848 враћају се у Маџарску хрватске трупе, сада већ саставни део целокупне аустриске војске под командом маршала Виндишгреца. (Јелачић је командовао трећим корпусом). У саму Пешту на челу колоне ушао је Јелачић!

143.

У књизи поручника Кожичка, једном чисто стручном делу чији је приход намењен задужбини Радецкога (73), које је, дакле, писано у чисто аустриском духу, налази се свега један интересантан став и за невојнике. На стр. 222 стоји под датумом 23-II-1849: Маџарски сељаци побегли пре доласка царске војске, по позиву Кошута. Све празно. Па ипак “пропаће ту и тамо инстинкт Хрвата хамбаре који би садржавали залихе разне хране. Ако је у напуштеним кућама био собни намештај, то је он морао да пружи одличан материјал за логорску ватру, или би био на који било начин уништен. У току целог рата могло се неки пут десити да су поједине куће биле запаљене, да би се казнили газде који су побегли, којима иначе, да нису побегли, не би ни длака са главе недостајала. . . . Уосталом, што се тиче способности да се дубоко скривене животне намирнице опет дочарају на површину, то изгледа да су се наши чешки кирасири надметали са Хрватима ко ће то боље да учини. . . . Тако нпр. у Петерварнора употребеше многи од препланулих јужњака лукавство да пронађу скривене рупе са житом (на тај начин) да се један од њих баци на земљу са ухом према земљи, док би други ударали око штапом по земљи, да би се према разним нијансама звука закључило где је празан простор. . . . (Кирасири су вршили геометријска мерења да ли је нешто преграђивано, проширивано, сужавано). . . . Заидане одаје беху отворене и усхићени погледи оних који траже благо наслађивали су се целим редовима свежих нишка и других проналазака тако пожељних ништа мање за здраве као и нажалост тако често

неиспуњене стомаке... Много квинтала соли је пронађено, која је подељена трупама. Оне су уосталом добијале (на тај начин) и вино”.

144.

У књизи Визнера о паду Мађарске и издаји Гергеја (74) описују се на више места борбе Мађара и Хрвата. На стр. 22 наводи победу револуционарног генерала “Раца” Ламјанића над бановом војском близу Пеште априла 1849. На стр. 32 стоји м. о.: “... док би Јелачић тако радо разрушио будимске зидине. Ова господа мора да су потомци Вандала — баш оно што је најлепше, они то најрађе руше”.

Стр. 33: Ноћи од 28-16 до 4-V ништа значајне: “У Будиму предстраже Хрвата, у Пешти мађарске, једно страшно урликање провејавало је читавих ноћи. Тамо, на оној страни, викало се: Живео краљ, пека цркне Кошут! Да цркну Мађари! У Пешти викали су: Живео Кошут! Да живе Мађари! — Онда: Ланови, Цигани!”

Стр. 37: “Други јуриш у ноћи од 20 до 21 (маја?). Становници Старог Будима, Новог (задужбинског) дома, и предграђа Пеште заједно су јуришали. Код Бечке капије упадоше у Тврђаву. ... Местимично против Хрвата. Са будаџима виноградара, секирама шумских радника, са копљима и косама побихе све Хрвате, њих 2500. — Ја сам вам раније саопштио како су Хрвати плачкали, убијали, (жене) обешчашћавали; бес се био попео до врхунца, нешто седамнаестодневном пуцњавом, а онда јуришом који је био извршен: да је 100.000 Хрвата било у Утврђењу, ниједан се жив не би спасао. Уосталом, пека смрт ових 2500 Хрвата послужи свим војницима као опомена које вароши смеју да гађају тоновима и њихове грађане да убијају”.

При крају књижице (стр. 50-52) хвале се Руси који су били продрли у Мађарску, специјално руски официри. Упооређења са њима и аустриским, у првом реду хрватским официрима, испадају врло неповољна по ове последње.

На стр. 2 крсти се војска која је у Мађарску продрла као “жандарске гомиле тирана”.

145.

Један немачки добровољац код мађарских трупа даје под псеудонимом “Немачки ловац” (75) овај детаљ у својој књижици (стр. 31, претпоследња): “Заробљенике су Козаци и Хрвати делом опљачкали, а делом као стоку гонили тамо-амо, и (напоследку) под јаком пратњом одвели преко Хрватске и Славоније у Чешку, а старешине у Италију”.

146.

Кад се хрватска војска враћала кроз Хрватску, мали Ва-

трослав Јагић је овако описује (књига под 3), стр. 9: “О
страхотама самог рата добио сам ја, дечко од 10-11 година,
неку слику, гледајући на свршетку пролазак артилерије на-
шом улицом на повратку из Угарске: све је било оштећено,
полупано, подерано, запрљано. . . .”

ДОДАТАК: СРБИ И ХРВАТИ У 1848 ГОДИНИ *

У својој књизи о Његошу (Његошу, књига дубоке ода-ности, Београд 1951), Исидора Секулић се на своју несрећу дотакла и 1848. Ко пише о Његошу као Србину, државнику и политичару, не може а да заобиђе његов став и његово држање у тој револуционарној години. Излагања Секулићеве нису се допала Миловану Ђиласу, нарочито њен “идеалистички” и патриотски став, и он ју је беспошtedно укорио и напао. Разуме се, с олимпске висине, која доличи свемоћно-ме потпретседнику Политбироа.

Секулићева је том приликом учинила једну малу, необично скромну и једва запажљиву разлику између држања Срба и Хрвата у тој години: “Ни Србија да почне, ни Хрватска искрено да прихвати”. . . . То је довело до беса Ђиласа, нарочито што је г-ђа. Секулић на једном месту још рекла: “Србија, која вечито иде напред”. . . .

Ђилас не дозвољава никоме никаква “скретања са линије” и “диверзије”; свако мора да мисли као он и да пише шта он мисли. Куку ономе који не погоди шта он мисли! Али нигде није Ђилас осетљив као тада, ако се нападају Хрвати или, не дај Боже, хвале у ма чему Срби. Он одма изађе из одаје и уништи тога буздованом. Ко хвали Србе, он је свршио за сва времена.

Чувала се тога г-ђа. Секулић колико је год могла. Јер она познаје своје другове. Али је Исидора Секулић добра Српкиња, из старе школе, и омакло јој се несрећници на неколико места да каже неку добру реч о Србима и владику Рада, не истина директно али индиректно, значи као Србина. То је већ било довољно да изазове пун бес Ђиласа, који то од другарице Секулић није очекивао, јер би иначе књигу забранио. И он је одма написао књигу на књигу. Пре него се дозвољало да је изашла књига г-ђе Секулић појавио се на књижев-ској пијаци утук Ђиласов: “Легенда о Његошу”, 29-III-1952. Књига је изашла у најбољој опреми, како доликује члану Политбироа, и ако неко у Београду тражи књигу Секулићеве, добија ову. Нека протестира ако сме!

Ту је напао Ђилас Секулићку да горе бити не може, стотину јој је ствари замерио, ништа јој није одобрио а камо ли похвалио. Г-ђа Секулић је ућутала. То је штета за српску књижевност. Што се ње саме тиче, ту се мора применити она народна: Ко с ђаволом тикве сади. . . . А Ђаво и Ђилас имају исто почетно слово, чак и исти број слова у хрватском (ђа-вао).

* Ово је писано године 1953.

Тај њихов однос можемо оставити по страни. Овде нас интересује само једна ствар: поука Ђиласова Секулићки да је 1848 “држање и код самих Срба било и објективно и субјективно на длаку исто” као “код Хрвата”, да је она, Секулићка, искористила “богомдану прилику да унесе маглу у стварност стварног догађаја” (стр. 171 књиге-утука). Поред тога, доследан политици Тита после Другог светског рата, он не дозвољава да се уопште ма шта замери Хрватима и Хрватској за држање 1848 године. Ако има замерака, оне се могу учинити само Јелачићу (као сада само Павелићу, а не никако Хрватима).

Пошто сам последње време читао много о 1848, то ми је нарочито стало да исправим ту лажну тврдњу Ђиласову, да је те године држање Срба и Хрвата било “на длаку исто”. Оно уопште није било чак ни слично.

Јер пре свега Срби су се борили за признање своје народности и своје националне територије. Кошут Лајош је више пута изјавио да он признаје хрватски народ и његова права, али да не признаје и да никад неће признати српски народ и његова права. Овај је тобоже саставни део мађарске нације у политичком смислу.

Срби су се морали борити за најосновнија национална права: да их просто признају као самосталан народ, што су дотада Маџари увек одбијали да учине. А пошто се та национална права могу обезбедити само у једној омеђеној и признатој националној територији, они су тражили и једну српску националну област, која је после добила своју конкретну форму у Српској Војводини.

Они су у Четрдесетосмој, у којој се било све ускомешало и све нешто тражило, видели најбољу шансу да остваре свој вековни сан. Тада су се дигли и Маџари да траже своја права према Бечу, и Хрвати према Маџарима итд. А Хрвати су имали доста права, Маџари још више. Па ипак маџарске ревиндикације Ђилас као да признаје а српске не. Срби су међутим тражили најмање што се тражити може: признање националне посебности и једну само аутономну покрајину где би се она могла реализовати. Хрвати су то имали, Маџари и више од тога. Ни једни ни други нису били у опасности да буду денационализирани, а Срби јесу. Ови су се борили за своја најосновнија национална права. Срби су се борили за хлеб, го хлеб, Хрвати и Маџари за посланице.

Али то реализовање није толико важно. Много важније је ово: Срби су се борили само на својој територији и само за себе. Хрвати, међутим, борили су се и у Италији (Милано, Млечи и околина), у Аустрији (нарочито Беч), и у Мађарској. Они нису то чинили у име хрватских интереса и за Хрватску, већ као пандури реакције аустриске. У тој улози Срба није било. Хрвати су сузбијали националну револуцију Италијана и социјалну револуцију Бечлија, они су обадве углавном и сузбили. Срби нису сузбијали никакве и нијачије револуције,

него су се борили само за своја права. Ако су тиме ометали Маџаре да постигну своје ревиндикације, то је “споредан продукт” српске борбе, који је њима могао бити и индиферентан уколико би им Маџари признали њихова, српска национална права. Али је речено да је то шеф Маџарске револуције Лудвиг Кошут одбио и у самој помисли. Са Хрватима је хтео компромис, али ови га нису хтели. Баш зато што се њихова борба није ограничавала на заштиту чисто хрватских и само хрватских интереса.

Срби су имали или борбом да остваре своја национална права или да гледају своју очигледну пропаст. И они су се одлучили на борбу, непошtedну и некомпромисну. Борили су се сами и за себе. Нико ме нису помагали и једва су од кога помоћ очекивали. Нарочито нису помогли они сами да се друге нације подјарме. Хрвати су то чинили, то им је био чак главни циљ војевања.

Хрвати су, као што је речено, сузбијали и националне и социјалне устанке других народа, и то народа с којим немају никакве географске везе. Они су заиста били пандури контра-револуције. Они су били и остали они каквим их је Његош карактерисао “плаћени солдати”. Откуд онда да су Срби поступали “на длаку исто”?

И за држање Хрвата у 48 не може се сва кривица пребацити на Јелачића. Јер пре свега Јелачић и није био у Италији. А они су марта те године покушали да сузбију устанак у Милану, после неколико месеци су и успели. И то без Јелачића. Овај их води тек у јесен преко Маџарске на Беч, где сузбија Октобарску револуцију, и онда се кроз Маџарску враћа у Загреб.

Не могу се ни дела Хрвата пребацити на Јелачића ни дела Срба на Рајачића. Цео хрватски народ је одобравао Јелачићев став, и цео српски народ Рајачића и Книћанина. Комунисти, који иначе уче да је појединац социјални продукт средине, овде тврде супротно. Јер им тако годи.

Позната је ствар да су у овим походима по страним земљама Хрвати чинили страховита недела, од којих се историја згражава. Не може се то превалити на Јелачића. Напротив, овај их је одвраћао од тога. А то је све саставни део 48 и држања у тој години, народа и појединаца.

Маџарски извори приговарају и Србима за нечовечне поступке у Војводини, али и сами ти извори признају да Маџари нису друкчије поступали према Србима. Доста је споменути потпуно уништење Србобрана и тамањење свега живог у њему. Хрватима, међутим, нико није ни дирнуо био у њихову територију, нити им је ко ма какво зло учинио, а они су жарили и палили да се историја згражава. Чак и сами Маркс и Енгелс.

Али Ђилас то не да. Срби су неваљали свагда и свуда, Хрвати никад и нигде. Ако се мора ипак нешто неповољно рећи за Хрвате, онда се мора исто тако нешто рећи за Србе, да ови не би ниучему били бољи од Хрвата, а затим и то мало неповољно за Хрвате треба пребацити само на једну личност. Јелачића или Павелића, то је свеједно.

Ето, у томе је комунистичка објективност. Али има срећом још слободног света који ће документарно изнети држање Хрвата 1848 године. Видећемо шта ће на то рећи Ђилас.

Л И Т Е Р А Т У Р А

- 1) Eine Reise durch Bosnien, die Savelaender und Ungarn von Franz Maurer, Berlin 1870, str. 101.
- 2) Имбро Ткалац, Успомене из младости у Хрватској, СКЗ, XVIII, 187, Београд, 1925 (I).
- 3) В. Јагић, Спомени мојега живота, I део, Београд 1930; II, 1934.
- 4) Cyprien Robert, *Le Monde Slave*, Paris 1852, I, p. 352.
- 5) Archivio triennale delle cose d'Italia dall' avvenimento di Pio IX all' abbandono di Venezia, Seria Ia, Vol. Ilo: Le cinque giornate di Milano referite al moto generale d'Italia, Capolago, 1851.
- 6) Correspond. resp. the aff. of Ital. II, 166.
- 7) Racconti di 200 e piu testimonj oculari dei fatti delle Gloriose Cinque giornate in Milano, Milano presso Luigi Ronchi e C. C. da Rastrelli No. 4906.
- 8) Gli ultimi cinque giorni degli Austriaci in Milano. Relazioni e remiscenze del cittadino Ignazio Cantu, Milano 28 marzo 1848.
- 9) Nuove rivelazioni su i Fatti di Milano nel 1847-48 tratte da documenti inediti dal dottor Carlo Casati, Volume II, Milano 1885.
- 10) "Giornale", Il 22 Marzo 1848, n. 7. citirano preма горној knjizi.
- 11) A. Luzio, Le cinque giornate di Milano nelle narrazioni di fonte austriaca, Roma 1899.
- 12) Hacklaender, Vater Radetzky, Stuttgart, 1886.
- 13) Custozza, Histoire de l'Insurrection et de la Campagne d'Italie en 1848. Turin 1850, 2eme edit.
- 14) Histoire de la Revolution d'Italie en 1848, par Joseph-Napoleon Riccardi, Paris 1849.
- 15) La rivoluzione Lombarda del 1848 e 1849, storia di Vittore Ottolini, Milano, 1887.
- 16) I martiri della liberta italiana dal 1794 al 1848, Memorie raccolte da Atto Vannucci, III ed., Firenze, 1860.
- 17) Cenni storici agli ultimi casi d'Italia e documenti di ricavarsene di Giuseppe Ricciardi, Italia, 1849.
- 18) Carlo Cattaneo, Considerazioni sulle cose d'Italia nel 1848. Torino, 1942.
- 19) Charles Cattaneo, L'insurrection de Milan 1848, Paris 1848.
- 20) Giulio Dolci, Milano nel Quarantotto, 1927.
- 21) Les Autrichiens et l'Italie, Histoire anecdotique de l'Occupation autrichienne depuis 1815, par M. Charles de la Varenne, II ed. Paris, 1858.
- 22) Perrens, Deux ans de Revolution en Italie
- 23) Dix-sept mois de lutte a Venise 1848-1849 par Xavier Gnoinski. Notes et documents authentiques, Paris 1869.
- 24) Marx-Engels, Gesamtausgabe, Moskau-Leningrad, Bd. VII, I Abteilung
- 25) Documenti della Guerra santa, Fasc. 7, Venezia, L'11 agosto 1848. Capolago, gennaio 1850.
- 26) Documenti della guerra santa d'Italia. Memoriale veneto storico-politico dal 18 marzo 1848 al 26 agosto 1849, di P. Contarini, Capolago, gennaio 1850.
- 27) Souvenirs des campagnes d'Italie et de Hongrie par le general marquis Georges de Pimodan, II ed. Paris, 1861.
- 28) L'Italia e la Rivoluzione Italiana nel 1848. Parti due della Principessa Cristina Triulzi Belgioioso. Traduzione a parola. Lugano 1849.

- 29) Documenti della Guerra santa d'Italia, Bologna nel maggio 1849. Cronaca di B. del Vecchio, Capolago, Dicembre 1849.
- 30) Documenti della Guerra santa d'Italia. Vol. Io, Fasc. II, Capolago 1849.
- 31) Gabriele Camozzi, Cenni e Documenti della Guerra d'insurrezione lombarda del 1849.
- 32) Haus des Berner Milizen Erinnerung aus dem lombardisch-sardinischen Feldzuge, von J. C. Ott, Berlin-Bern, 1860.
- 33) Rapido Cenno sugli ultimi avvenimenti di Roma, per Carlo Pisacone, Losana 1849.
- 34) Aus dem Hauptquartier und Feldleben des Vater Radetzky, von Dr. F. J. A. Schneidawind, Stuttgart 1854.
- 35) Azeglio, Lutti di Lombardia, Raccolta, p. 322.
- 36) La Campagna d'Italia nel 1848, relazione di G. De Willisen.
- 37) Avvenimenti Militari in Italia negli anni 1848-1849, Capolago 1851.
- 38) Italia e Croazia, Reale Accademia d'Italia, 1942.
- 39) Anonimo, Da Custozza in Croazia, Prato, 1866.
- 40) Lettre a Monsieur E. Quinet, representant du peuple francais de B. Del Vecchio, Attache au ministere de la guerre de la Republique romaine, Lausanne, 1849.
- 41) La verite sur les derniers evenements d'Italie, Paris, avril 1849.
- 42) Il Santo Natale del 1848 ossia la lanternamagica dell' autore della Lettera di un Biscottinista Milanese, Capolago, Tipografia Elvetica, 1848.
- 43) Illustrierte Kriesschronik. Gedenkbuch an den Feldzug von 1866 in Deutschland und Italien nach offiziellen Quellen. Leipzig 1867.
- 44) Erinnerungen an die Feldzuege der k. k. oesterreichischen Armee in Italien in den Jahren 1848-49. Handzeichnungen von den Bruedern Adam in Muenchen, 1851. — Bild 21: Croaten-Quartier in Casa Picozzi bei Mestre vor Venedig.
- 45) Weltgeschichte, herausgegeben von Hans F. Helmolt, VIII Bd, 1903. Pisac: Professor D-r. Hans von Zwiedeneck-Suedenhorst.
- 46) Ludwig Kossuth und Ungarns neuste Geschichte. Unter Mitwirkung ungarischer und oesterreichischer Schriftsteller herausgegeben von Arthur Frey. Erster Band. Dritte Auflage, Mannheim 1849.
- 47) Die Wiener Oktoberrevolution.....von dem Wiener Legionaer und Waffengefaherte Blums D-r. J. Sch..... g, Leipzig 1848.
- 48) Geschichte der Wiener Oktobertage. Geschildert und mit allen Aktenstuecken belegt von Fenner von Fennenburg, Erster Teil, 1849.
- 49) Tagebuch eines Wiener Nationalgardisten, Leipzig, 1849.
- 50) Revolution, Belagerung und Erstuermung von Wien im Oktober 1848, herausgegeben von O. Fr. sine anno.
- 51) Genaue Darstellung der denkwuerdigen Wiener Ereignisse des Jahres 1848 in ihren Urasachen und Folgen, Wien 1849.
- 52) La revolution hongroise de 1848.....par Joseph Hermant, Paris 1901.
- 53) Die Frankfurter Versammlung, Neue Rheinische Zeitung von 23 November 1848.
- 54) Der Kampf der Suedslawen um Einheit und Freiheit, 1925.
- 55) Enthueellungen aus Oesterreichs juengster Vergangenheit von einem Mitglied der Linken des aufgelooesten oesterreichischen Reichstages, Hamburg 1849.
(То је био емигрант, који није саопштио своје име; доцније се испоставило да је писац Франц Виолац).
- 56) Ernst Violand, Die soziale Geschichte der Revolution in Oesterreich, Leipzig 1850.
- 57) La revolution hongroise de 1848 par Joseph Hermant, (these), Paris 1901.
- 59) Das Studenten-Comite in Wien im Jahre 1848, von D-r. Albert Rosenfeld, Bern. 1849.

- 60) Der Feldzug der Ungarn gegen die Oesterreicher und Russen im Jahre 1848-49. Von Alois Carl Wiesner, Chur, 1854.
- 61) Memoiren von Georg Klapka (April-Oktober 1849), Leipzig 1850.
- 62) Kossuth Hirlapja i Koezloeny.
- 63) G. v. S.....n (u stvari Jos. Alex. von Helfert, Die Belagerung und Einnahme Wiens Oktober 1848, Leipzig-Prag 1869.
- 64) David Duerler, Meine persoenlichen Erlebnisse in Wien im Oktober 1848, Zuerich im Maerz 1866.
- 65) Die Geschichte der Oktober-Revolution in Wien; ihre Ursachen und naechsten Folgen. Der Wahrheit getreu dargestellt und mit den wichtigsten historischen Documenten versehen von C. Gruener, Leipzig 1849.
- 66) Tagebuch aus Wien (September bis November 1848), von Berthold Auerbach, Breslau 1849.
- 67) Karl Marx und Friedrich Engels, Gesamtausgabe, Moskau-Leningrad, Bd. 7, I Abteilung.
- 68) Wolfgang Menzel, Geschichte der letzten 40 Jahre (1816-1856), II Band, Stuttgart, 1859.
- 69) Die Wiener Oktober-Revolution. Aus dem Tagebuche des D-r. Schuette. Prag im November 1848.
- 70) Die Geschichte der Stadt Wien und ihrer Vorstaedte, nach den besten Quellen bearbeitet von Heinrich Penn, Bruen-Wien (1878-1880).
- 71) Fadinger, Flucht eines Wiener Studenten.
- 72) Briefe ueber die Wiener-Oktober-Revolution von Julius Froebel, Frankfurt am Main, 1849.
- 73) Die Winter-Campagne des Graf Schlik'schen Armeekorps 1848-1849. Geschildert von Franz Kocziczko, Oberlieutenant, Olmuetz, 1850.
- 74) Ungarns Fall und Goergeys Verrath mit mehreren Aktenstuecken, von A. C. Wiesner, Zuerich 1849.
- 75) Die letzten Wochen Ungarns. Erinnerungen aus der Campagne eines "deutschen Jaegers", Leipzig, 1850.
- 76) David Starcevic, D-r. prava, Slaviteljem Jelacica Bana, Drugo izdanje, U Zagrebu 10 svibnja 1870, Tisak "Athenaeuma" u Pesti.
- 77) Ulomci Dnevnika Andrije Torquata Brlica. Prvi Ulomak: A. T. Brlic u Slovackom ustanku i Banovu Taboru. Priopcuje Ivana Brlic-Mazuranic. Pretiskano iz Obzora, Zagreb 1935.
- 78) Staatsmaenner des Weltkrieges. Von William Martin, Frauenfeld und Leipzig, 1930.
- 79) Anton Springer, Geschichte Oesterreichs seit dem Wiener Frieden, 1809. In zwei Theilen. Leipzig, II Teil, 1865, S. 545.
- 80) Christine Trivulce de Belgioioso, L'Italie et la Revolution Italienne de 1848. La revolution et la republique de Venise, Revue des deux Mondes, 1 dec. 1848, p. 800-801.
- 81) Милан Марјановић, Савремена Хрватска, 1913, Београд.
- 82) Д-р. Имбро Игњатијевић-Ткалац, Успомене из младости у Хрватској. Београд 1925. Предговор.

С А Д Р Ж А Ј	Страна
ПРЕДГОВОР	3
ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ	10
ПРВИ ДЕО: ПОДВИЗИ ХРВАТА У СЕВЕРНОЈ ИТАЛИЈИ	13
I. ПЕТ ДАНА У МИЛАНУ	15
II. МЛЕЦИ СА ОКОЛИНОМ У ПРОЛЕЋЕ И ЛЕТО 1848	35
III. ПОНОВНО ЗАУЗЕЋЕ МИЛАНА ОД СТРАНЕ АУСТРИЈАНАЦА	40
IV. У ДРУГИМ ПРЕДЕЛИМА СЕВЕРНЕ ИТАЛИЈЕ 1848 И 1849	42
V. ОПШТА ГЛЕДИШТА НА ДРЖАЊЕ И УЛОГУ ХРВАТА У ИТАЛИЈИ 1848 ...	46
VI. ПРИКАЗИВАЊЕ ХРВАТА У УМЕТНОСТИ	50
ДРУГИ ДЕО: ПОДВИЗИ ХРВАТА У МАЂАРСКОЈ И АУСТРИЈИ	53
VII. КАКО ЈЕ ИЗГЛЕДАЛА И ЧЕМУ ЈЕ ТЕЖИЛА ЈЕЛАЧИЋЕВА ВОЈСКА	55
VIII. КАКО ЈЕ ЈЕЛАЧИЋ ПРЕТСТАВЉЕН У САВРЕМЕНОЈ ПУБЛИЦИСТИЦИ ..	63
IX. УПАД ХРВАТА У МАЂАРСКУ 1848	68
X. У АУСТРИЈИ, НА ПУТУ ЗА БЕЧ	73
XI. БЕЧКА ОКТОБАРСКА РЕВОЛУЦИЈА	77
А) Претходни догађаји ..	77
Б) Антиципирана насиља	80
В) Главни дани борбе	82
Г) Након борбе	87
Д) Опште карактеристике бечких догађаја	91
XII. ПАЦИФИКАЦИЈА МАЂАРСКЕ ...	94
ДОДАТАК: СРБИ И ХРВАТИ У 1848 ГОДИНИ	97
ЛИТЕРАТУРА	101